

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Kelam Klasikleri: 5

Tahrîmu'n-Nazar

fi Kütübî'l-Kelâm

Kelâm Kitaplarını
Tetkik Etmenin Haramlığı

Muvaffakuddîn İbn Kudâme EL-MAKDÎSÎ

MUVAFFAKUDDİN İBN KUDÂME EL-MAKDÎSÎ

İbn Kudâme 541/1147 yılında Kudüs yakınlarında bulunan Nablus'un Cemmâil köyünde doğdu. Yazdığı bir şiirde kullandığı "muvaffak" redifinden dolayı Muvaffakuddîn lakabıyla şöhret buldu. Bağdat, Musul, Dımaşk ve Mekke hattında ilim yolculuğunu sürdüren İbn Kudâme, birçok hocadan farklı alanlarda dersler aldı. Son olarak Dımaşk'a yerleşen İbn Kudâme, burada yaklaşık olarak 45 sene ders verip birçok öğrenci yetiştirdi ve 1 Şevval 620/1223'te burada vefat etti. Bir taraftan selef akidesini savunurken diğer taraftan Hanbelî fıkıh doktrinin oluşumuna katkı sunan İbn Kudâme, selefi-Hanbelî geleneğinin VII/XIII. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden birisi olmuştur. Güçlü bir münazara yeteneğine sahip olan İbn Kudâme'nin Fıkıh, Kelâm, Hadîs, Hilâf, Ferâiz, Ensâb, Arap Dili ve Edebiyatı, Hesap ve Astronomi gibi dallarda çeşitli eserleri mevcuttur.

Doç. Dr. Rıza KORKMAZGÖZ

1977 yılında Çorum/Sungurlu'da doğdu. 2000 senesinde Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Kelâm'da İlahi İrade ve İlim İlişkisi* isimli çalışmasıyla 2005 yılında yüksek lisansını, *Kur'an'da Tarih Algısı* başlıklı araştırmasıyla 2012'de doktorasını tamamladı. 2003-2012 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çeşitli kademelerde hizmet yaptı. 2013 yılı itibarıyla Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde çalışmaya başladı. Mütercimim *İbn Haldun'da Tarih Metafiziği -Metafizik ve Teolojik Temeller-* (2019) ve *Allah, İnsan ve Tarih -Kur'an'da Tarihin Kavramsal ve Meta-Paradigmatik Temelleri-* (2019) adıyla yayımlanmış iki kitabı ve çeşitli dergilerde kaleme aldığı makaleleri mevcuttur.

Ankara Okulu Yayınları: 368

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kelâm Klasikleri: 5

Baskı ve Cilt

Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.

İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1

Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71

Sertifika No: 47479

Editör: Mehmet Evkuran

Dizgi ve kapak: Ankara Dizgi Evi

Birinci baskı: Eylül 2021

ISBN: 978-625-7387-07-1

Ankara Okulu Yayınları

Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/Ankara

Tel: (0312) 341 06 90 GSM: 0542 382 74 12

web: www.ankaraokulu.net

e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.net

ankaraokuluyayinlari@gmail.com

Tahrîmu'n-Nazar fî Kütübi'l-Kelâm

Kelâm Kitaplarını Tetkik Etmenin Haramlığı

Muvaffakuddîn İbn Kudâme EL-MAKDÎSÎ

(ö. 620/1223)

Çeviri

Doç. Dr. Rıza KORKMAZGÖZ

Ankara Okulu Yayınları

Ankara 2021

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRÜN NOTU.....	7
--------------------	---

SELEFÎ-HANBELÎ BİR KELÂMCİ OLARAK İBN KUDÂME EL-MAKDÎSÎ'NİN DÜŞÜNCE DÜNYASI VE <i>TAHRÎMU'N-NAZAR FÎ KÜTÜBÎ'L-KELÂM</i> ADLI ESERİ	11
A. İbn Kudâme el-Makdîsî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği.....	11
B. İbn Kudâme'nin Düşünce Dünyasının Genel Özellikleri.....	14
C. Eserin Yazılma Gayesi, Muhteva Tahlili ve Yapısal Özellikleri	36
BİBLİYOGRAFYA	40

<i>TAHRÎMU'N-NAZAR FÎ KÜTÜBÎ'L-KELÂM</i> Kelâm Kitaplarını Tetkik Etmenin Haramlığı.....	45
[Mukaddime]	47
[İbn Akîl'in Tevbesi]	49
[Allah'ın Sıfatları Hakkında Selefin Görüşü]	54
[Kelâm İlmi Hakkında Selefin Görüşü]	57
Fasl: [İnançta Taklid]	60
[Selefin İçtihat Görüşü].....	66
Fasl: [Âhâd Haberler Hakkında]	76
Fasl: [Sıfatların Anlamları Hakkında]	79
Fasl: [Sünnete Muhalif Olanlara Karşı Selefin Tavrı]	80
Fasl: [Allah'ın Konuşması Hakkında].....	81
Fasl: [Kur'an Harflerden Oluşan Elimizdeki Kitaptır]	88
Fasl: [İbn Akîl Başkalarına İyiliği Emreder Ancak Kendini Unutur]	89
[Müellifin Vasiyeti]	92

BİBLİYOGRAFYA	97
---------------------	----

DİZİN	99
-------------	----

<i>TAHRÎMU'N-NAZAR FÎ KÜTÜBÎ'L-KELÂM</i> Orijinal Metin.....	105
--	-----

Editörün Notu

Kelâm Klasikleri projesi, bir süredir gündemimizde yer alan bir düşünceydi. Ancak proje içeriğinin oluşturulması ve benzer bazı projelerin başlatılmış olması gibi nedenlerden dolayı biraz olgunlaşmasını beklememiz gerekti. İslam düşünce geleneği oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Bu gerçeği fark etmeye en çok ihtiyacı olanlar, günümüzde gelenekçilik sıfatıyla öne çıkanlardır. Özellikle kelâm geleneği bağlamında düşünüldüğünde ve tarih boyunca Müslüman düşüncesinin temel problemleri, ana ekoller, ekol içinde yaşanan farklılaşmalar, ekollerin birbirleri üzerindeki etkileri araştırıldığında gelenek olarak adlandırılan içeriğin tam olarak anlaşılmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Müslüman düşüncesinin en parlak başarılarından biri sayılan İslam kelâmı ilminin doğuşunda etkili olan pek çok neden sayılabilir. İlk olarak Kur'an'ın düşünmeye ve tefekküre yaptığı açık vurgusu gelmektedir. Ardından Müslüman toplumunun tarihsel ve entelektüel gelişimi, İslam inancını tespit ve savunma ihtiyacı, öteki ile karşılaşma gibi etkenler, kelâm ilminin seyrini ve içeriğini belirlemiştir. Günümüzde de inanç esaslarının gündemden düşmediği görülmektedir. Gerek içerik gerek anlaşılma açısından inanç esasları üzerinde teolojik tartışmalar devam etmekte ve yenileri eklenmektedir. Bu durum düşünüş biçimi ve bir disiplin olarak kelâma duyulan ihtiyacı arttırmıştır.

Bu proje, temelde İslam kelâm geleneğinin doğru tanınması ve tanıtılması amacını gütmektedir. İlk olarak kelâm klasiklerinin Türkçeye aktarılması ve orijinaleri ile birlikte yayınlanması düşünülmüştür. Bunun yanında proje kapsamında klasiklere yönelik çalışmalara da yer verilerek geleneğin kendi klasiklerini nasıl algıladığı ve yorumladığı

ğı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu yaklaşım bir yazım türü ve aktarım yolu olarak şerhlere dikkat çekmektedir. Şerh türü metinler sadece açıklama amacıyla yazılmış değildir. Aksine yerine göre bir yeniden inşâ, yapılandırma ve hatta dönüştürme rolü de üstlenmişlerdir. Bu açıdan klasikler kadar şerhlerin de anlam inşa etmede belirleyici olduğu varsayılmıştır. Gelenek üzerine araştırmaların yoğunlaştığı her dönemde içinde yaşadığımız süreç de içinde olmak üzere, klasik metinleri doğru anlama ve yorumlama çabasının sağlam bir zeminde ve yönde ilerlemesi için metinlerin, ideolojik ve mezhebî aşırı okumalardan uzak biçimde kendi bütünlükleri ve doğallıkları içinde anlaşılması önemlidir.

Metinleri seçerken herhangi bir ekol ve şahıs ayrımı gözetilmemiştir. Esasen kelâm geleneğinin kapsamlı, sürekli ve dinamik bir yapı gösterdiğini fark edenler açısından bu açık ve anlaşılır bir tercihtir. Zira zengin ve dinamik bir tartışmanın ürünü olarak telif edilen kelâm metinlerini anlamada tercih edilecek en son yol, onları bağımsız ve tek başına yapılar gibi okumaktır. Bu okuma tarzı, metnin oluştuğu tarihsel ve teolojik hikâyeyi vermekten uzaktır. Ayrıca öne sürülen görüşlerin diğer ekol ve metinlerdeki sunumlarından habersiz olması açısından da yanıltıcı olacaktır. Bu nedenle kelâm klasikleri projemizde farklı ekollerden kelâmcılara ait öne çıkan metinler tercih edilmiştir. Alanında uzman kelâm hocaları ve araştırmacılar tarafından tercüme edilen eserlerde müellif, düşüncesi ve eseri hakkında bilgiler verilmiştir.

Okuyucuların metinleri orijinalleri ile karşılaştırma imkân bulacağı *Kelâm Klasikleri*'nin ilahiyat öğrencileri, araştırmacılar ve İslam kelâmına ilgi duyanlar için yararlı olması ümit ediyoruz. Yıllardır İslam düşüncesi alanındaki nitelikli ve ilkeli yayıncılığıyla göz dolduran yayıncı dostlarımız Lütfi SEVER ve Hasan ERDOĞAN'a, yaratıcılığı, sabrı

ve çalışkanlığı ile kitaplara hayat veren sevgili Zeynep ÖZGER'e çok teşekkür ederim.

Selefî düşüncenin rey taraftarlarına ve özellikle de kelâmcılara ve eserlerine yönelik olumsuz bakış açıları bilinmektedir. Ancak dinî düşünce ve hayatın zorlaması karşısında selefî âlimler kelâm konuları hakkında görüş bildirmek durumunda kalmışlardır. Çok yönlü ilmî kişiliğe sahip Selefî-Hanbelî bir âlim olan Muvaffakuddîn İbn Kudâme el-Makdîsî (ö. 620/1223) yazdığı *Tahrîmu'n-Nazar fî Kütübi'l-Kelâm* eserinde kelâm eserlerinin okunmasının haram olduğu görüşünü savunmuştur. Öte yandan da temel kelâm konularındaki görüşünü ortaya koymuştur. *Tahrîm*, İslam geleneğinde kelâm karşıtı akımın argümanlarını dile getiren Zemmu'l-Kelâm literatürünün bir izdüşümünü olarak nitelenebilir. İtikadî konulara yönelik eserler telif eden İbn Kudâme tevil, sıfatlar, Kur'an'ın yaratılmışlığı (halku'l-Kur'an) gibi konularda selefî zihniyetin görüşlerini savunmuştur. Elinizdeki eser, 13. Yüzyılda Selefî-Hanbelî düşüncenin yapısını ve söylemini tanımak isteyen ve günümüz selefliğinin inanç konularındaki tutumuyla karşılaştırmaya çalışan araştırmacılar için bir referans oluşturabilir. Kelâm karşıtı selefî çizginin düşünsel yapısını ve dayanaklarını anlamak için dikkat çekici bu eseri tercüme eden ve analiz yazısı ile de katkı sağlayan değerli meslektaşım ve dostum Doç. Dr. Rıza KORKMAZ-GÖZ'e çok teşekkür ederim.

Kitabın yararlı olması dileklerimle...

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
2021 ÇORUM

**SELEFÎ-HANBELÎ BİR KELÂMCİ OLARAK
İBN KUDÂME EL-MAKDÎSÎ'NİN DÜŞÜNCE DÜNYASI
VE TAHRÎMU'N-NAZAR FÎ KÛTÛBÎ'L-KELÂM
ADLI ESERİ**

A. İbn Kudâme el-Makdîsî'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

İbn Kudâme 541/1147 yılında Kudüs yakınlarında bulunan Nablus'un Cemmâil köyünde doğdu. Ailesiyle birlikte 551/1156 senesinde Dımaşk'a hicret etti. Yazdığı bir şiirde kullandığı "muvaffak" redifinden dolayı *Muvaffakuddîn* lakabıyla şöhret buldu. 561/1166'da ilim tahsili için Bağdat'a gitti. Orada kırk gün gibi kısa bir süre Abdülkâdir-i Geylânî'den ders alarak tasavvuf hırkası giydi. Bundan sonra öğrenim hayatı Bağdat, Musul, Dımaşk ve Mekke hattında 574/1179'a kadar devam etti. Ders aldığı hocaları arasında Ebu'l-Feth İbnu'l-Mennî, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, İbnü'l-Haşşâb, Ebü'l-Hasan el-Mevâzînî, Ebû Ali er-Rahbî, İbnü't-Tâc, Ebû Mansûr İbnü'd-Dâmegânî, İbn Zaffer, İbn Ebû Asrûn, Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Abdurrahman es-Sülemî, Ebü'l-Mekârim Abdullah b. Muhammed el-Ezdî gibi âlimler bulunmaktadır. İbn Kudâme 575/1179 yılında Bağdat'tan ayrılarak Dımaşk'a yerleşti ve uzun müddet Emeviyye ve Kâsiyûn camilerinde ders verdi. Birçok talebe yetiştiren İbn Kudâme 1 Şevval 620/1223'te Dımaşk'ta vefat etti.

İbn Kudâme takva ve zühdünün yanında sünnete sıkı sıkıya bağlılığı, her türlü bid'at ve hurâfeye karşı mücadelesiyle meşhurdur. Bir taraftan selef akidesini savunurken diğer taraftan Hanbelî fıkıh doktrinin oluşumuna katkı sunan İbn Kudâme, selefî-Hanbelî geleneğinin VII/XIII. yüzyıldaki en önemli temsilcilerinden birisi olmuştur. Güçlü bir münazara yeteneğine sahip olan İbn Kudâme fı-

kıh, kelâm, hadîs, hilâf, ferâiz, ensâb, Arap dili ve edebiyatı, hesap ve astronomi gibi dallarda yetkin bir âlim olmasına rağmen özellikle kelâm ve fıkıh sahalarında daha çok meşhur olmuştur.

Fıkıh ve usûlü, kelâm, hadîs, tarih ve tasavvuf gibi ilim dallarında birçok eser kaleme alan müellifin özellikle ilm-i kelâma dair eserlerini kısaca tanıtmak faydalı olacaktır.

1. *Lüm'atü'l-i'tikâdi'l-hâdî ilâ sebîli'r-reşâd.*

'*Akîdetü'l-İmâm Muvaffakıddîn* (Kahire 1329, el-Mecmû'u'l-müştemil 'ale'd-düneri'l-âtiye içerisinde, s. 551-560) ve *el-İ'tikâd* (nşr. Âdil Abdülmün'im Ebü'l-Abbâs, Kahire 1411/1990) adlarıyla da yayımlanan eserde müellif temel itikad konularını Selefi anlayış çerçevesinde özetlemiştir.

2. *İşbâtü sıfati'l-'ulûv.*

İbn Kudâme bu kitapta herhangi bir te'vîl ve tefsîre gitmeden, teşbîh ve tecsîm isnatlarını da reddederek Allah Teâlâ'nın semada bulunduğunu ve arşa istivâ ettiğini, Cenâb-ı Hakk'ın üstte, yukarıda oluş sıfatına sahip olduğunu ileri sürmüştür, bu yöndeki naklî delilleri te'vîl eden kelâmcıları eleştirmiştir (nşr. Ahmed b. Atıyye b. Ali el-Gâmidî, Beyrut-Medine 1409/1988; Tanta 1413/1993; nşr. Bedr b. Abdullah el-Bedr, Küveyt 1416/1995).

3. *Münâzara fî'l-Kur'âni'l-'azîm.*

Hikâyetü'l-münâzara fî'l-Kur'ân ma'a ba'zı ehli'l-bid'a adıyla da neşredilen risâlede (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cedî, Riyad 1989) İbn Kudâme, bid'at ehli olarak nitelediği bir kişiyle Kur'an hakkında yaptığı tartışmayı anlatır ve Hanbelîler'in Kur'an'ın mahlûk olmadığına ilişkin klasik görüşlerini savunur (nşr. Ebû Abdullah Muhammed b. Hammed el-Hamûd, Küveyt 1410/1990).

4. *el-Burhân fî beyâni'l-Îur'ân.*

Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı konusundaki tartışma çerçevesinde Allah'ın kelâm sıfatı ve bu sıfatın mushafla ilgisi üzerinde durulan eserde bazı Eş'arîler'e nisbet edilen, mushaflara "Kur'an" adı verilmesinin mecaz yoluyla olduğuna dair görüş reddedilerek mushafın mecazi değil gerçek Kur'an olduğu ve Allah'ın kelâmının ses (savt) unsurunu ihtiva ettiği ispata çalışılır (Mecelletü'l-buhûsî'l-İslâmiyye, XIX [Riyad 1407], s. 189-284).

5. *Zemmü't-te'vîl.*

Eserde Selef'in Allah'ın sıfatları konusundaki görüşleri Kitap ve Şünnet'ten delillerle ispat edilmeye çalışılmış ve te'vîl ehli tenkit edilmiştir (Kahire 1329; nşr. Muhammed Ahmed Abdüsselâm Hıdır, Kahire 1351; nşr. Bedr b. Abdullah el-Bedr, Kuveyt, 1416/1995).

6. *Tahrîmü'n-naẓar fî kütübî'l-keîâm.*

Kitâb fîhi er-red 'alâ İbn 'Akîl, el-men' mine'n-naẓar fî kütübî'l-mübtedi'a ve *er-Red 'alâ İbn 'Akîl* adlarıyla da anılan eserde (Brockelmann, GAL Suppl., I, 689) İbn Akîl'in benimsediği ileri sürülen kelâmî görüşler eleştirilmiştir. Tercümesini yaptığımız eser bu risaledir.

7. *el-'Akîde fî 'ilmi't-tevhîd*

Risâle fî'l-i'tişâm bi's-sünne'nin (Manisa İl Halk Ktp., nr. 6584/7) değişik bir rivayeti olup ikisi birlikte Hans Dai-ber tarafından The Creed ('Aqîda) of the Hanbalite Ibn Qudâma al-Maqdisî: A Newly Discovered Text adıyla neşredilmiştir (Studia Arabica et Islâmica, Fest. Ihsan Abbas, Beirut 1981, s. 105-125; Textual Sources for the Study of Islâm, ed. Andrew Rippin-Jan Knappert, Manchester, 1986, s. 121-127).

8. *Risâletü't-tenzîh* (nşr. Ahmed Adnan Sâlih, Bağdad, 1989).

9. *Risâle ile'ş-Şeyh Faḥriddîn İbn Teymiyye fî taḥlîdi ehli'l-bid'a fî'n-nâr* (Brockelmann, GAL Suppl., I, 689).

10. *eş-Şirâtü'l-müstakîm fî işbâtî'l-ḥarfi'l-ḳadîm* (Mecelletü'l-buḥûşî'l-İslâmiyye, XIX [Riyad 1407], s. 197).¹

B. İbn Kudâme'nin Düşünce Dünyasının Genel Özellikleri

İbn Kudâme hicri VII. asrın önde gelen selefî-Hanbelî âlimlerinden birisidir. Onun düşünce dünyasını ve selefî metodolojiye katkısını anlayabilmek için önce selefî anlayışın tarihsel gelişimini akabinde de temel karakterini özet olarak ortaya koymak faydalı olacaktır.

I

Selefî-Sünnî eğilim dikkate alındığında yaklaşık olarak hicri II. asrın ortalarından III. asrın ortalarına kadar bir zaman dilimini kapsayan tedvin asrıyla² birlikte İslâm düşüncesinde tefsîr, hadîs, fıkıh, akâid, dil ve nahiv gibi tüm alanlarda iki ana akımın varlığını müşahede ediyoruz. Biri si İslâmî mirasa sıkı sıkıya bağlı ve eşyayı değerlendirirken nassa ve rivayete dayanan akımdır. Bunlara *Ehl-i eser* ya da *Ehl-i hadîs* denmektedir. Diğeri ise *re'ye* sarılan ve gerek İslâm mirasının anlaşılmasında gerekse yeni gelişmelerin değerlendirilmesinde *re'yi* temel ve asıl kabul eden akımdır. Bunlara da *Ehl-i re'y* denmektedir. İlk zamanlar müçtehitlerin sınıfları olarak *Ehl-i Hicaz* ve *Ehl-i Irak*³ şeklinde

1 Bu bölüm TDV İslâm Ansiklopedisinin "İbn Kudâme" maddesinden özetlenerek iktibas edilmiştir. Bk. Ferhat Koca "İbn Kudâme, Muvaḥḥakuddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1999), 20/139-142.

2 Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba (İstanbul: Kitabevi, 2001), 76.

3 Hicaz ehlinden murad Malik b. Enes'in, İmam Şâfi'nin, Süfyan-ı Sevrî'nin Ahmed b. Hanbel'in ve Davud b. Ali el-İsfehânî'nin ashabıdır.

yapılan bu ayrımın belli bir zaman sonra tüm alanlarda *Ehl-i eser* ve *Ehl-i re'y* şeklinde metodolojik bir ayrışmaya dönüştüğü görülmektedir.⁴

Tedvin sırasında Ehl-i eserin, re'ye göre hükmetmeyi nassa karşı durmak ve hevâya tabi olmak şeklinde değerlendirdiği bilinmektedir. Çünkü onlar bu dönemde rivayet ve nakilden ibaret kabul ettikleri⁵ *ilim* kavramını, akla dayanmayı esas alan re'yin karşısında kullanmaktadırlar. Bu karşıtlık geçmişten bu güne farklı boyutlarda da olsa selefi düşüncenin bütün tonlarında mevcuttur. Onlar Kur'an ve sünnette re'yle içtihat yönteminin tasvip edilmediğini, Hz. Peygamberin, sahâbenin ve selef-i salih'in akli te'vile başvurmadığını iddia ederek tarih boyunca re'y ehline, özellikle de kelâma ve kelâmcılara karşı durmuşlardır.

Kırk yaşından sonra selefın sembol ismi Ahmed b. Hanbel'e intisap ettiğini ilan eden İmam Eş'arî, *Risale fî istihsâni'l havz fî ilmi'l-kelâm* isimli risalesinde, yukarıdaki selefi iddiayı şöyle ifade etmektedir:

İnsanlardan bir grup cehaleti kendilerine sermaye edinmişlerdir. Dinde nazar ve araştırma kendilerine zor geldiği için işin kolayına kaçmış ve taklide meyletmışler, usûlü'd-dîn konusunda araştırma yapan kimseleri de ta'n edip sapkın-

Ehl-i Irak'tan murad ise Ebû Hanîfe'nin ashabıdır. Bunlar kıyası yöntem olarak benimseyip kıyas-ı celîyi haber-i vâhitlere öncelemişlerdir. Yakub b. Abdüllatif, *İslâm Mezhepleri ve Kelâmı*, çev. Halil İbrahim Bulut, Nurettin Gemici, Ramazan Tarık (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 89-91.

4 Câbirî, *Arap-İslâm aklının Oluşumu*, 115; Abdurrahman Haçkalı, "Ehl-i hadis Ehl-i re'y Ayrışması Fıkhî mi İtikâdî mi?", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2 (2003), 59-68.

5 Zehebî, hicri 143 yılının olaylarını anlatırken sadece fıkıh, hadîs ve tefsîrin tedvininden söz etmekte ve bu işi "ilmin tedvini ve bablara ayrılması" şeklinde nitelemektedir. Burada ilm-i Kelâm ve öncekilerin ilimleri (ulûmü'l-evâil) gibi ilimlerin zikredilmediğini görmekteyiz. Zira zikredilmeyen bu alanlar terim anlamıyla "ilim" sayılmamaktadır. Bk. Celalüddin es-Süyûtî, *Târîhu'l-hulefâ*, haz. Merkezü Dâri'l-Menhec li'd-Dirâsât ve't-Tahkîki'l-İlmî (Katar: Dâru'l-Menhec li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2013), 424.

lıkla itham etmişlerdir. Bunlar; hareket, sükûn, cisim, araz, renkler, oluşlar, cüz', tafra, Allah'ın sıfatları gibi hususlarda konuşmanın bid'at ve dalâlet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Demişlerdir ki: Şayet bu gibi akli meseleler hidayet ve irşat olsaydı, Peygamber, halifeleri ve sahâbesi bu konuda mutlaka konuşurlardı.⁶

Bundan sonraki satırlarda Eş'arî bu gibi akli mevzuların asıllarının Kur'an'da ve Sünnet'te ayrıntılı olmasa da icmâlen mevcut olduğunu söyler ve bunları ispat etmeye çalışır. Bu çerçevede tevhit, öldükten sonra yeniden diriliş, yaratma, âlemin hudûsu gibi hususların asıllarını kelâmcıların Kur'an'da bulduklarını ve sonradan bunların ispatı noktasında akli devreye soktuklarını fasıllar hâlinde izah eder.

Siyasi ve kültürel etkenlerin yanında, gelişen toplumsal hayat ve değişen ihtiyaçlar karşısında İslâmî ilimlerde tedvin faaliyeti bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede bazı Müslüman âlimler, İmam Eş'arî'nin de ifade ettiği gibi tevhit, sıfatlar, öldükten sonra yeniden diriliş, yaratma, âlemin hudûsu gibi asıllarını Kur'an'da buldukları meseleleri ispat edebilmek için akli devreye sokmuşlardır.⁷ Bu noktada özellikle Allah'ın sıfatları, müteşâbihât, kader ve ircâ gibi akîdevî meseleler üzerinde tartışmalar yapılması ve bu tartışmaları ihtiva eden eserlerin tedvin edilmesi yeni bir sürece girildiğinin işaretlerini taşımak-

6 Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Risâle fî istihsâni'l-havz fî ilmi'l-keîâm* (Haydara-bad, 1344), 87-88.

7 Eş'arî, *Risale fî istihsâni'l-havz fî ilmi'l-keîâm*, 88. Esasen "beyânî bilgi sistemi" akli, bağımsız bir bilgi kaynağı olarak değil ancak lafızdan anlamı istinbât edecek bir araç olarak kabul etmektedir. Câbirî'nin ifadesiyle söylemek gerekirse "...beyânî te'vîl Arap aklının kaidelerini belirleyici bir özellikte olup, zannedildiği gibi akli faaliyetin, yani dilin sisteminden ayrı, evrensel, bağımsız bir akli faaliyetin uygulama alanı olmamıştır." Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli (İstanbul: Kitabevi, 2001), 87.

tadır.⁸ Ancak ilim dendiğinde sadece *âsârı* anlayan dolayısıyla hadîs ve rivayetleri tedvin eden selefler, dini koruma saikiyle dinde akli te'vîli kullanmayı reddetmişlerdir. Onlar için "inanç meselelerinde tavakkuf etmek ve dinde cedelden sakınmak" esas duruş olarak benimsenmiştir. Nitekim selefî söylemde yer alan "akidenin apaçık ve kolay anlaşılır olduğu" vurgusu akli te'vîle karşı bir manifesto anlamı taşımaktadır.⁹

İlk nesillerin ilimleri tedvin etmemelerinin ve özellikle inanç konularında akli tartışmalara girmemelerinin gayet anlaşılır sebepleri vardır. Bu durumu, bütün sahâbenin ve tâbiînin akıl ve te'vîl düşmanı oldukları şeklinde yorumlamak için elimizde yeteri kadar veri yoktur. Teftâzânî ilk nesillerin bu durumunu ve sonradan meydana gelen yeni gelişmeler ve yeni ihtiyaçların, yeni yöntem ve açıklama biçimlerini nasıl zorunlu kıldığını şöyle ifade etmektedir:

Sahâbe ve tâbiînden oluşan ilk nesiller Peygamberimizin sohbetinde bulunmaları ve ona yakın bir dönemde yaşamış olmaları sebebiyle inançlarının berrak oluşu, kendi çağlarında olayların ve ihtilafların az olması, bir problemle karşılaştıklarında güvenilir âlimlere sorma imkânına sahip olmaları sebebiyle fıkıh ve kelâm ilmini bablar ve fasıllar hâlinde tertip edip konularını fer'î ve aslî meseleler şeklinde tahrir ve tedvin etme ihtiyacı hissetmemişlerdi. Zamanla Müslümanlar arasında fitne baş göstererek din önderlerine karşı ayaklanma hareketleri her tarafa yayıldı. Bir taraftan farklı görüşler ortaya çıktı, bid'atlere karşı genel bir eğilim baş gösterdi. Yeni yeni meseleler ve fetvalar çoğaldı ve buna paralel olarak önemli konularda âlimlere müracaat konusunda da bir artış oldu. Bunun üzerine âlimler bir yandan nazar, istidlâl, içtihat ve istinbatla meşgul olmaya diğer yandan

8 Bkz. Ali Sami en-Neşşar, *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, çev. Cihat Tunç (İstanbul: İnsan Yayınları, 1999), 1/319 vd.

9 Mehmet Evkuran, "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Seleflilik-Selefî İdeoloji ve İslâm Dünyasındaki Etkileri Üzerine Bir Analiz", *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 1/1-2 (2015), 74.

meseleleri bap ve fasıllar hâlinde tertip etmeye, delilleriyle birlikte meseleleri detaylandırmaya, şüpheleri cevaplarıyla zikretmeye, bir kısım kavramlar üretmeye, görüş ve ihtilafları açıklamaya başladılar.¹⁰

Ebû Hanîfe'nin bir öğrencisinin, bazı insanların kendisine “inançla ilgili meselelere girme, zira Hz. Peygamberin ashabı bu konulara girmediler, onlar için yeterli olan şey senin için de yeterlidir” dediklerini nakledip nasıl davranması gerektiğini sorması üzerine büyük İmam, sahâbenin içinde bulunduğu şartlar ile şimdiki şartların aynı olmadığını, sahâbenin âdeta kendileriyle vuruşanı olmayan ve bu sebeple silah taşımaya ihtiyacı olmayan kimseler gibi olduklarını, artık bu zamanda akide konularında zihinlerin karıştığını ancak buna rağmen araştırma ve tefekkürün önü kapatılarak öncekilerin bilgisiyle yetinmeye çağırmanın, boğulmak üzere olan bir kimseye “yerinde dur, sakın çıkış kapısı arama” demekten farksız olduğunu ifade etmektedir.¹¹

Ebû Hanîfe'nin de belirttiği gibi ilmî, kültürel, siyasi ve toplumsal ortamın hızlı bir şekilde değişmesiyle birlikte inançla ilgili birçok problem de gündeme gelmiş oldu. Bu yeni durum karşısında selefî düşünce yukarıda ifade edilen tavrından hiçbir taviz vermezken bazı Müslüman âlimler akli düşüncüyü bir yöntem olarak benimsediler. Bu bağlamda akide alanında, bir yöntem olarak akli düşüncenin ilk defa Kaderiyye, Cehmiyye ve Mu'tezile ile başladığı söylenebilir.¹²

Selefî tepkinin hangi tarihsel bağlamda ortaya çıktığını daha iyi anlayabilmek için teşbîh ve tecsîm fikrine karşı

10 Sa'duddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l-akâid*, çev. Taha Hakan Alp (İstanbul: Rihle Kitap, 2011), 55.

11 Ebû Hanîfe, “el-Âlim ve'l-müteallim”, *İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: MÜİFV. Yayınları, 2015), 13.

12 Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Miftâhu's-seâde ve mısâbu's-siyâde fî mevzûâtî'l-ulûm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 2/148.

tenzihi ön plana çıkaran ve bu bağlamda “müteşâbihât”ı akli te’vîl yöntemiyle anlamlandıran Cehm b. Safvan’dan (öl. 128/745-46) özellikle bahsetmek gerekmektedir. Zat-sıfat ilişkisiyle ilgili olmak üzere hicri I. asrın sonları ve II. asrın başlarında inanç alanında felsefi nitelikli ilk tartışmaların Ca’d b. Dirhem (öl. 124/742 [?]) ve Cehm b. Safvan’la birlikte başladığı görülmektedir.¹³ Müteşâbihâtın te’vîlini ilk olarak yapan Cehmiyye akılla nakil tearuz ettiğinde naklin akılla te’vîl edilmesi gerektiği görüşünü benimsemiştir. Bu bakımdan Cehm’e göre haberî sıfatlar mutlaka te’vîl edilmelidir. Çünkü bu sıfatların zahiri üzere anlaşılması teşbîh ve tecsîme sebep olmaktadır. Bu çerçevede tenzih merkezli bir kelâmî anlayışa sahip olan Cehm b. Safvan yaratılmış varlıklar için kullanılması mümkün olan sıfatlarla Allah’ı nitelemekten kaçınmıştır. O, Allah’ın duyularla algılanabilecek nitelikte bir varlık olmasını reddettiğinden dolayı Allah için “benzeri olan varlık” anlamında “şey” denmesini bile doğru bulmamıştır. Bu itibarla ona göre Cenab-ı Hak mahlûkata nispet edilen *şey*, *mevcût*, *âlim*, *mürîd*, *hayy*, *semî’*, *basîr* gibi hiçbir sıfatla nitelenemez. Allah ancak *kâdir*, *fâil* ve *hâlik* olarak isimlendirilebilir. Çünkü insanlar kudret, fiil ve yaratma ile nitelendirilemez. Yine bu çerçevede Cehm, Allah’ın Hz. Musa ile konuşmasını herhangi bir varlıkta ses yaratması suretiyle gerçekleştiğini iddia etmiş ve bu bağlamda Kur’an’ın mahlûk olduğu tezini savunmuştur.¹⁴

Kâsimî, Cehmiyye’nin İslâm düşüncesi üzerindeki etkisini şöyle ifade etmektedir: “Cehmiyye mezhebinin, ge-

13 Ali Sami en-Neşşar, *İslâm’da Felsefi Düşüncenin Doğuşu*, 2/146.

14 Ebu’l-Hüseyin el-Malatî, *et-Tenbîh ve’r-red ‘alâ ehl’i-ehvâ ve’l-bida’* (Kahire, 1992) 74,96; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne’l-fırak ve beyânu’l-fırkati’n-nâciyeti minhum*, thk. Muhammed Osman el-Huşî (Kahire: Mektebetü İbn Sina, 1988), 186; Abdülkerîm eş-Şehristânî, *Dinler ve Mezhepler Tarihi (el-Milel ve’n-nihal)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2006), 79-80.

nel olarak, İslâm düşünce tarihi üzerindeki etkisi, te'vîl yöntemini ortaya koyması ve müteşâbihât ve inançla ilgili meselelerde mecaz yolunu tutmasıdır. Zira daha önceden bu kapı kapalıydı, kimse bu yola başvurmadı, kimsenin aklına bu yöntem gelmedi.”¹⁵ Bu itibarla Selefiyye'nin te'vîl karşıtlığının temelinde Cehmiyye'ye muhalefetten kaynaklandığı söylenebilir. Ancak şunun akılda tutulması gerekir ki selefler “Cehmî” ifadesini sadece Cehm b. Safvan ve takipçileri için değil; Mu'tezile, Mürcie hatta Hanefilik gibi nasları anlamada haber ve eserden ziyade akli istidlâle değer atfeden Ehl-i re'yin tamamı için kullanıyorlardı.¹⁶

Bir taraftan Müşebbihe'nin müteşâbihâtı maddi anlamıyla değerlendirmesi diğer taraftan da aşırı tenzihçi bir yaklaşımla Cehmiyye'nin sıfatları iptal noktasına yaklaşması, inançla ilgili hususlarda Malik b. Enes'in (öl. 179/795) “selefi görüş” olarak adlandırılan bir yaklaşım tarzını benimsemesine yol açtığı söylenebilir. İmam Malik hem sıfatlara maddi bir anlam yükleyen Müşebbihe ve Mücessime'yi reddetmekte hem de akli te'vîli kabul etmeyerek Cehmiyye'nin görüşlerini reddetmektedir. Esasen İmam Malik'in bu tavrıyla, bir taraftan akide sahasını bu tür aşırı te'vîl ve tartışmaların gölgesinde anlam kaybına uğramaktan korumak istediği diğer taraftan da insanları amele yönlendirmeye çalıştığı söylenebilir. Malumdur ki selefi tavır, amelle ilgili bir yönü olmayan hiçbir tartışmaya girmemeyi prensip olarak kabul etmektedir. Tercümesini sunduğumuz bu eserde de İbn Kudâme'nin kelâm eleştirisi bu prensibe dayanmaktadır.

15 Cemâluddîn Kâsimî, *Târîhu'l-Cehmiyye ve'l-Mu'tezile* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1979), 21.

16 Buhârî, Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî için “Cehmî” ifadesini kullanmıştır. Bk. Ebû Abdillâh el-Buhârî, *Hadîs-i Şerîfler Işığında İlâhî Kelâmın Müdafası* (*Halku ef'âli'l-'ibâd*), çev. Yusuf Özbek (İstanbul, 1992), 24.

İmam Şâfiî'nin (öl. 204/820) de değişik kaynaklarda kelâmdan ve kelâmcılardan ikrah ettiğine dair ifadelerine yer verilmektedir. Ancak bu tür ifadeler onun akli düşüncenin bizzat kendisini yadsıdığı anlamına gelmez. Zira Bağdâdî'nin ifadesine göre İmam Şâfiî, Ebû Hanîfe'den sonra ikinci kelâmcıdır ve biri *Nübüvvetin Tashihi ve Berâhime'ye Cevap* diğeri de *er-Red alâ ehli'l-ehvâ* adlı iki eseri vardır.¹⁷ Yine ona *el-Fıkhu'l-ekber* adında bir risale de nispet edilmektedir. Öyleyse onun da diğer selefî âlimler gibi o dönemdeki yaygın kelâmî tartışmaların amelle ilgili yönleri olmaması sebebiyle halkı açık ve anlaşılır İslâm akidesi üzerinde sabit tutmaya çalıştığı söylenebilir. Zira yoğun iç ve dış saldırılara maruz kalan bir kimsenin ya da tehdit altında olduğunu düşünen bir insanın öncelikle kendini koruma altına alması işin tabiatı gereğidir.

Kelâm karşıtlığını Cehmiyye ve Mu'tezile karşıtlığı olarak değerlendirebileceğimiz bir diğer Ehl-i hadîs âlimi de Ahmed b. Hanbel'dir (öl. 241/855). Kendisine aidiyeti konusunda birtakım şüpheler olsa da¹⁸ *er-Red ale'z-zenâdika ve'l-Cehmiyye* adlı eserinde selefî düşüncesinin temel ilkelere belirlemiştir. O, bu eserde ulûhiyet, sıfatlar, ru'yetullah, kelâmullah, cennet ve cehennemin ebedîliği gibi hususlarda akli re'y ile hüküm verip "ilm"i terk ettiğini iddia ettiği Cehmiyye'yi ve Mu'tezile'yi tenkit etmiştir. Bu tenkitin esasını, onların Allah'ın sıfatları ve kitabı hakkında herhangi bir bilgiye dayanmadan ve müteşâbihât hakkında kelâm yöntemiyle konuştukları iddiası oluşturmaktadır.¹⁹ Ona göre bu gibi konularda dilin imkân verdiği oranda tefsîr yapmak ve Kur'an'ın zahirinden, sünnetten ve selevin

17 Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firak*, 314-315.

18 Neşşar, *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, 1/349.

19 Ahmed b. Hanbel, "er-Red 'ale'z-zenâdika ve'l-Cehmiyye", *Akâidü's-selef*, thk. Ali Sâmî en-Neşşar, Ammâr et-Tâlibî (İskenderiye: Mektebtü'l-Âsâri's-Selefiyye, 1971), 52.

yolundan ayrılmamak gerekir.²⁰ Bu itibarla Ahmed b. Hanbel'in te'vîl karşıtlığını esasen kelâm karşıtlığı olarak anlamak daha isabetlidir.

Kendisi tarihsel bir varlık olan insanın tüm eylemlerinin de tarihsel bağlamı içerisinde anlaşılması ve açıklanması gerekir. Bu bakımdan selefî düşüncenin hangi tarihsel şartlar içerisinde teşekkül ettiğinin anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Bu noktada, Şîa'da tedvin faaliyetleri göz ardı edilecek olursa, selefî-Sünnî çevrede dinî ilimlerin tedvin asrı olarak kabul edilen hicri II. asrın ortalarından III. asrın ikinci yarısına kadar devam eden sürece dikkatli bakmak gerekmektedir. Tedvin asrı diğer tüm eğitimlerin olduğu gibi selefî düşüncenin de teşekkül ettiği dönemdir. Bu süreçte özellikle yukarıda da işaret ettiğimiz gibi İmam Malik'in, İmam Şâfiî'nin ve Ahmed b. Hanbel'in isimleri ön plana çıkmaktadır. Bu isimlerin önderliğinde selefî yöntem, içeride özellikle Cehmiyye-Mu'tezile, diğer bir ifadeyle kelâm karşıtlığı olarak tebarüz ederken, harici sebepler bağlamında temelde iki düşünce tarzına karşı ortaya konan mücadele çerçevesinde oluşmaya başlamıştır. Bunlardan birisi tedvin asrından daha önce Müslüman düşüncesinde etkili olmaya başlayan Hermetik kültürdür. Bu kültürün, Maniheist gnostisizm ve Şîî irfancılığı aracılığıyla kendini kabul ettirmeye çalıştığı görülmektedir. Her tür bâtinî karakterli aşırı yorumların kaynağı söz konusu Hermetik kültür olduğu gibi, teşbîh ve tecsîm fikrinin kaynağında da bu kültürün yattığı söylenebilir. Dolayısıyla selefî tavır bir boyutuyla Maniheist gnostisizme ve Şîî irfancılığına karşı bir reddiye olarak okunmaya mü-

20 Ahmed b. Hanbel'in "Kur'an'da Allah'ın mü'minlerle beraber olduğunu bildiren ayetlerde geçen "ma'yyet" kelimesini mecaza hamlederek "Allah'ın yardım etmesi, koruması ve bilmesi" gibi anlamlarda tefsîr ettiği görülmektedir. Bk. Ahmed b. Hanbel, "er-Red 'ale'z-zenâdika ve'l-Cehmiyye", 64, 97.

saittir.²¹ Seleflerin mücadele ettiği diğer diğer düşünce ise Abbasiler döneminde tercüme hareketleriyle birlikte Müslümanların karşı karşıya kaldıkları Yunan felsefesi ve Aristo mantığıdır. Abbasilerin Maniheistlere karşı imdadı çağırdığı Yunan felsefesi kimi Ehl-i hadîs çevrelerinde dine yönelik bir tehdit olarak algılanmıştı. Böyle bir algının oluşmasında Abbasilerin bilhassa Me'mun'la beraber Mu'tezile'yi desteklemesi ve bazı Mu'tezilî fikirleri benimsemesi için Ehl-i hadîse yönelik baskı politikalarının da etkisi olduğu tahmin edilebilir. İşte söz konusu bu siyasi, sosyal ve kültürel tehdit algısı altında selefî düşünce dini rivayete hapsetmeye ve dolayısıyla selef devrini tarih-üstü kabul etmeye başlamıştır.

Mu'tezile kelâmcılarıyla olan mücadelesi ve özellikle *mihne* sürecindeki duruşu Ahmed b. Hanbel'i Selefî-Sünnî anlayışın sembol ismi hâline getirmiştir. Diğer taraftan yoğun kelâmî tartışmaların yaşandığı hicri III. asırda, selefî düşünceye uygun olarak Buhârî (öl. 256/870) *Halku ef'âli'l-îbâd*, İbn Kuteybe (öl. 276/889) *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs* ve Ebû Saîd ed-Dârimî (öl. 280/894) *er-Redd ale'l-Cehmiyye* isimli eserlerini telif etmişlerdir. Daha sonra bu yöntem üzerinde Ebû Bekir el-Hallâl (öl. 311/9223), Ebû Ca'fer et-Tahâvî (öl. 321/933), Berbehârî (öl. 329/941), Ukberî (öl. 387/987), İbn Mende (öl. 395/1005), Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (öl. 458/1066), Herevî (öl. 481/1089), Ebu'l-Vefâ İbn Akîl (öl. 513/1020), Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1200), Muvaffakuddin İbn Kudâme (öl. 620/1223), İbn Teymiyye (öl. 728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350), İbnu'l-Vezîr (öl. 840/1436), Muhammed b. Abdülvehhâb (öl. 1206/1792), Muhammed Ali eş-Şevkânî (öl. 1250/1834) gibi pek çok selefî-Hanbelî âlim yetişmiştir.²²

21 Câbirî, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, 71-80, 169-173.

22 Sönmez Kutlu, *Selefliliğin Fikri Arka Planı: İslâm Düşüncesinde İlk Gelecekçiler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 13.

Her devirde değişik mezheplere bağlı kimi âlimler itikadi konularda selefî metodu benimsemiş olsalar da bu anlayışla özdeşleşen başta Ahmed b. Hanbel olmak üzere daha çok Hanbelî âlimler olmuştur. Başlangıçta müstakil bir ekol olmaktan çok bir yaklaşım ve zihniyet biçimi olarak tebarüz eden selefliğin sistemleşip bu günkü hâliyle bir akım hâline gelmesi ise daha sonra özellikle İbn Teymiyye ile gerçekleşmiştir.²³ Son hâliyle seleflik; “İslâm’ı anlama, yorumlama ve yaşama konusunda ilk üç nesli model olarak kabul eden ve bu modeli tarihin değil de dinin bir parçası hâline getiren ve dolayısıyla bunun korunması için mücadele eden muhafazakâr bir düşünce akımı” olarak tarif edilebilir.²⁴

Özet olarak söylemek gerekirse seleflik hicri II. asırdan VIII. asra kadar yaklaşık altı asır boyunca akâid, kelâm, tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi farklı alanlarda, yukarıda kısaca ifade etmeye çalıştığımız dâhili ve harici birtakım sebeplere bağlı olarak muhafazakâr ve gelenekselci bir düşünce tarzı ve metodolojik bir ilke olarak var olagelmiş, ancak İbn Teymiyye ile birlikte sistematik bir nazariye hüviyetine bürünmüştür. Tarihsel süreç içerisinde farklı coğrafyalarda farklı şekillerde ortaya çıkan selefliğin, Muhammed b. Abdülvehhâb ile birlikte dinî ve siyasi bir akım hâline geldiği ve son olarak da XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren radikal ve savaşçı bir yapı olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir.²⁵ Bununla birlikte selefî düşünce; *mütekaddimûn selefiyye*, *müteahhirûn selefiyye* ve *yeni selefiyye* şeklinde de tasnif edilmektedir.²⁶

23 Zübeyir Bulut, “Seleflik”, *Kelâm Tarihi ve Ekolleri*, ed. Mehmet Evkuran (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018), 282.

24 Ferhat Koca, “İslâm Düşünce Tarihinde Seleflik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 1/1-2 (2015), 16.

25 Koca, *İslâm Düşünce Tarihinde Seleflik*, 19-22.

26 Mustafa Selim Yılmaz, “İslâmî Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Seleflik Üzerine Bir Deneme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/3 (2014), 541-542.

İlk zamanlar itibariyle gelenekselci bir düşünce tarzı ve metodolojik bir ilke olarak naslara literal yaklaşımı benimseyen ve özellikle akide alanında aklın çalışma alanını en fazla kısıtlayan seleflilik hep böyle gitmemiş, Abdullâh b. Saîd b. Küllâb (öl. 240/854 [?]), Hâris b. Esed el-Muhâsibî (öl.243/857) ve Ebü'l-Abbâs el-Kalânîsî (öl. IV./X. yüzyıl başları [?]) devrine gelindiğinde bunlar seleften bir topluluk olarak kelâm ilmine dalmış ve selefî akideleri kelâmî deliller ve usûlî burhanlarla desteklemeye çalışmışlardır.²⁷ Selefî düşüncenin tarihsel gelişimi bahis konusu olduğunda özellikle İmam Eş'arî'den de söz etmek gerektiği kanaatindeyiz. Mu'tezile'den ayrıldıktan sonra selefin ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüne intisap ettiğini ilan eden Eş'arî, selefin itikadını akli istidlalle ispat etmeye çalışmış ve kıyası açık olarak kabul etmiştir. Eş'arî'nin takipçileri de mezhebin kurucusunun verdiği şekil içinde selef akidesine bağlı kalmayı sürdürmüşler ve selefin yolunu kapsamlı bir şekilde geliştirmişlerdir.²⁸

V. (XI.) ve VI. (XII.) yüzyıllarda Ehl-i hadîsin/Hanbelîliğin başlıca temsilcileri arasında kelâm metodunu kısmen benimseyip te'vîli bazı konularda uygulayan ılımlı bir akım gelişmiştir. Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ile başlayan bu hareket Ebu'l-Vefâ İbn Akîl ve İbnü'l-Cevzî ile belirgin hâle gelmiştir. İlk Hanbelîlerin kıyası teorik temellerine oturtma ve kullanım şartlarını açıklama gibi hususlarda neler söylediklerine dair elimizde bir bilgi olmasa da hicri V. asırda yaşamış büyük Hanbelî âlim Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın bu konudaki açıklamaları dikkat çekicidir. Ona göre fizik âlem den istidlalle metafizik âlem hakkında bilgi elde etmek dört şekilde olur: Birincisi *illet* cihetinden, ikincisi *tanım* cihetinden, üçüncüsü *musahhih* cihetinden ve dördüncüsü

27 Şehristânî, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 85.

28 Câbirî, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, 139.

de *delil* cihetindendir.²⁹ Ebû Ya'lâ daha sonra bunları detaylı bir şekilde izah eder ancak konumuz bu olmadığından ayrıntıya girmemiz gerekmez. Ebû Ya'lâ'nın kıyasın hangi şartlarda bilgi vereceğine dair açıklamaları ve Allah'ın sıfat ve fiilleriyle ilgili istidlalleri, temelde İmam Eş'arî'nin ilkelerini belirlediği yöntemden farklı değildir. Bu itibarla bu gün bir düşünce tarzı ve metodoloji olarak selefi düşünceden söz edilecekse, bunu en gelişmiş şekliyle Eş'arî mezhebi içerisinde bulabiliriz.

Bağdat âlimlerinin bu ılımlı yaklaşımlarının aksine daha ziyade VI. (XII.) yüzyılda belirgin hâle gelmeye başlayan Dımaşk Ehl-i hadîs çevresi daha sert bir eğilimi temsil etmiştir. Bağdat ve Mekke'de Hanbelî ulemâsının yanında tahsil gören Muvaffakuddin İbn Kudâme öğreniminin ardından Dımaşk'a yerleşmiş, *Tahrîmü'n-nazar fî kütübi'l-keîâm* ve *Zemmu'l-keîâm* gibi reddiyelerinin yanı sıra münazaracı kişiliğiyle Ehl-i hadîs hareketinin bölgede kök salmasına ve güçlü âlimlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bunların başında VII. (XIII.) yüzyılın ikinci yarısında yetişip çok sayıda eser telif eden Takıyyüddin İbn Teymiyye ve onun en önemli öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye gelir. Bu ikisinin çalışmalarıyla Ehl-i hadîs ekolü sistematik selefliğe dönüşmüştür.³⁰

Selefliğin hangi tarihsel koşullarda teşekkül ettiğine dair bu kısa izahtan sonra, özellikle İbn Teymiyye'ye kadar muhafazakâr ve metodolojik bir yaklaşım tarzı olarak tarih sahnesinde yer aldığı ilk dönemi dikkate alarak, bu düşünce tarzını diğer tarz ve ekollerden ayıran temel unsurları kısaca ifade etmek gerekmektedir.

29 Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *Kitabu'l-mu'temed fî usûli'd-dîn*, thk. Vedî Zeydan Haddâd (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1974), 41-42.

30 M. Sait Özervarlı, "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/400.

II

Selefî düşüncenin temel ilkeleri kısaca; “her şeyi Kur’an ve sünnete indirgemek, sahâbe ve tâbiîn neslinin uygulamalarında olmayan her şeyi bid‘at kabul etmek ve dinde akla göre hüküm vermenin ya dine ekleme yapmak ya da onda olanı zayi etmek olduğuna inanmak” şeklinde ifade edilebilir.³¹ Selefiyye’ye göre akıl kendi başına bir bilgi kaynağı değil aksine nassı anlamının sadece basit bir aracıdır. Akıl nassın çizdiği çerçevenin dışına çıkamaz. Dolayısıyla akli te’vîl; nassa karşı çıkmak ve zanna ve hevâya tabi olmaktan başka bir şey değildir. Buna göre selefî düşüncede lafız manaya, rivayet dirâyete ve taklid tahkîke öncelenmektedir. Bu ilkeler etrafında bir araya gelen kimseler kendilerini *Ehlü’l-eser*, *Ashâbu’l-hadîs*, *Ehlü’l-hadîs*, *Sıfâtîyye*, *Ehlü’s-sünne*, *Ehl-i Sünnet-i Hassa* gibi birtakım isimlerle isimlendirmişlerdir.³²

Gazâlî tamamı haberî sıfatların nasıl anlaşılması gerektiğiyle ilgili yedi esas çerçevesinde selefin itikadını şöyle izah etmiştir. *Takdîs*: Allah’ı cisimlikten ve cisme yaklaştıran tüm tasavvurlardan tenzih etmektir. *Tasdik*: Hz. Peygamberin bildirdiği her hususu tam bir teslimiyetle kabul etmektir. *Acz-i i’tirâf*: Müteşâbihâtla ilgili bir haberde ilahi muradı bilme ve anlama noktasında halkın aczini itiraf etmesidir. *Sükût*: Avamın bu tür haberlerin anlamını sormaması, bu konulara dalmaması ve sükût etmesidir. *İmsâk*: Teşbîh uyandıran lafızlarda akli tasarrufta bulunmamak, bunları başka bir dile çevirmemek ve bize nasıl bildirilmişse öylece söylemektir. *Keff*: Avamın müteşâbih sözlerin anlamlarını araştırmaktan aklını ve kalbini korumasıdır. *Ehli-*

31 Ahmed Akbulut, “Selefilğin Teolojik ve Düşünsel Temelleri”, *Tarihte ve Günümüzde Selefilik: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı* (İstanbul: 2014), 115.

32 M. Zeki İçsan, *Selefilik: İslâmî Köktencilğin Tarihi Temelleri* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 115.

ne teslim: Bu lafızların gerçek anlamlarının Peygamberlere, siddîklere ve velîlere gizli kalmayacağına itikat etmektir. Gazâlî'ye göre Hz. Peygamber, siddîkler, sahâbenin büyükleri, velîler ve ulemâ-i râsihîn dışında kalan herkes "avam" sınıfına dâhildir. Buna göre hadîs, tefsîr, fıkıh ve kelâm gibi sırf şer'î ilimlerle meşgul olan ulemanın, "avam"dan oldukları için müteşâbihâtın yorumuna soyunmamaları ve meseleyi ehline havale etmeleri gerekmektedir.³³

Bu esaslar iki temel ilke altında cem edilebilir.

(i) Selefi düşünceye göre dinde yegâne otorite naslardır. Naslar esas olarak Kur'an ve sünnetten ibarettir. Tüm Müslüman dünyada Kur'an'ın nas ve kesin delil değeri taşıdığı konusunda bir ihtilaf yokken, selefler diğer mezheplerden farklı olarak dinde delil değeri bakımından sünneti de Kur'an'a denk saymışlardır. Çünkü onlara göre sünnet hem Kur'an'ı açıklama işlevine sahiptir, hatta Kur'an'a hükmedicidir hem de doğrudan vahiy mahsulüdür.³⁴ Ehl-i hadîs âlimlerinden Hassan b. Atiyye (öl. 130/748) Sünnetin bizzat Cebraîl aracılığıyla Hz. Peygambere haber verildiğini söylemektedir: "Vahiy Allah'ın elçisine iniyordu; Cebraîl de vahyi tefsîr eden sünneti ona haber veriyordu."³⁵ Delil değeri bakımından Kur'an ve sünnet arasında herhangi bir fark görmeyen İmam Şâfiî ise Kur'an'da Hz. Peygambere verildiği ifade edilen *hikmeti*³⁶ Peygamberin sünneti olarak tefsîr etmiştir.³⁷ Sünnetin vahiy sayılıp sayılmayacağı konusunda diğer mezhep mensupları arasında farklı

33 Ebû Hâmid el-Gazâlî, "İlcâmu'l-avâm an ilmi'l-keîâm", *Mecmûatu resâil-i'l-İmâmî'l-Gazâlî*, thk. İbrahim Emin Muhammed (Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ty), 319-320, 336-338.

34 Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risale* thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire 1979), 173, 212, 228; İbn Abdilber, *Câmiu beyânî'l-ilm ve fadlih*, thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyri (Suudiyye: Daru İbnü l-Cevzi 1414/1994), 2/1193-1194.

35 İbn Abdilber, *Câmiu'l-beyân*, 2/1193.

36 el-Bakara 2/151.

37 Şâfiî, *er-Risâle*, 78.

görüşlerden söz etmek mümkün olsa da Ehl-i hadîsin ve selefî düşünceye mensup olan âlimlerin sünneti bütünüyle vahiy mahsulü kabul ettikleri görülmektedir.³⁸

Nassı dinde yegâne hüküm kaynağı olarak kabul etmenin doğal sonucu olarak Selefler akli nakle tabi kılmışlardır. Nakilden maksat ise bütün öncülleri iştimize dayanan şer'î delillerdir. Müslüman âlimlere göre naklî bilgi dendiğinde öncelikle Kur'an, Sünnet ve icmâ anlaşılır. Kur'an'ın ve mütevâtir haberin naklî delil olduğu hususunda Müslüman âlimler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur ancak âhâd haber hakkında farklı görüşler mevcuttur. Ancak Selefler mütevâtir ve âhâd haber arasında pratikte bir fark görmemişler; her ikisinin de kesin bilgi kaynağı olduğunu söylemişlerdir.³⁹ Diğer naklî delil olan icmâyâ gelince meşhur Takıyyüddîn İbn Teymiyye'nin dedesi olan Mecdüddîn İbn Teymiyye (öl. 652/1254) ilk üç neslin icmâsının kesin delil olarak kabul edildiğini ifade etmektedir.⁴⁰

Selefî düşüncede aklın, naklin anlaşılması ve açıklanması için bir araç olup dinin getirdiği hakikatleri kendi başına kavramaktan aciz sınırlı bir kaynak olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Özellikle akide alanında akıl, hiçbir şekilde Kur'an ve sünnetin önüne geçirilmez ve kendisine uyulması gereken bir delil kabul edilmez.⁴¹ Bu katı nasçı tutumun bir gereği olarak selefler, dinde akli ve akli delilleri kul-

38 Bk. Ahmed Keleş, "Sünnet Vahiy İlişkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1999), 151-194; H. Musa Bağcı, "Sünnet ve Hadislerin Anlaşılmasında Ehl-i hadîs'in Beşer üstü Peygamber Tasavvurunun Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri* (Bursa, 2005), 67-88.

39 Rıza Korkmazgöz, "Kelâm İlminde Haber-i Vâhidin Bilgi ve Delil Değeri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18/1 (2018), 229-232.

40 Mecdüddîn İbn Teymiyye, Şihâbüddîn İbn Teymiyye, Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *el-Müsevvede fî usûli'l fikh*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1964), 316.

41 İbn Teymiyye, *Muvâfakatü sahîhi'l-menkûl li-sarîhi'l-ma'kûl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1405/1985), 1/82-83.

lanan Ehl-i re'yi ve kelâmcıları zemmedip kötölemişlerdir. Nitekim Müslüman düşünce tarihinde akıl, akli te'vîl, re'y, felsefe ve kelâm aleyhine yazılan hemen hemen tüm zemedici, reddedici ve dışlayıcı edebiyatın, başta Hanbelîler olmak üzere tamamıyla selefi düşünceye mensup kişi ve grupların eseri olduğu görülmektedir.⁴²

Selefler nazarında nasların dinde otorite kabul edilmesi aynı zamanda İslâm'ın ilk iki neslinin de dinî bir kaynak ve otorite olarak kabul edilmesini gerektirmiştir. Ehl-i re'y-Ehl-i eser ayrışmasında Ehl-i esere mensup olan seleflere göre din bütünüyle nas ve rivayetten ibarettir; bu nakil ve rivayet işini gerçekleştirenler ise İslâm'ın ilk nesilleridir. Bu durumda öncelikle onların görüş ve uygulamalarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu itibarla nasları ve selefi dinde otorite sayan selefler re'y ve kıyasa dayalı hüküm vermeyi reddetmişlerdir. Bu çerçevede ilk dönem fakih ve muhaddislerinden Mesrûk b. Ecdâ'dan (öl. 63/683) "kıyas ve re'yden sakınınız. Çünkü re'y rezil eder", Şa'bî'den (öl. 104/722) "ancak âsârı terk ettiğiniz ve kıyası aldığınız zaman helak olursunuz" ve İbn Sîrîn'den (öl. 110/729) "esere dayandığımız müddetçe doğru yoldan sapmayız"⁴³ şeklinde kaynaklarda aktarılmış emir ve tavsiye niteliğindeki cümleler, nas ve âsâr dışındaki tüm bilgi kaynaklarını açıkça makbul saymamaktadır. Bu konuda Ahmed b. Hanbel'e nispet edilen şu görüş meseleyi özetlemektedir:

Din sadece Allah'ın kitabı, âsâr, sünen ve Allah'ın Resulü, sahâbesi, tâbiûn, onlardan sonra da örnek olarak alınan, sünneti kabul eden, 'âsâr'ı koruyan, sapıklığı tanımayan ve hata

42 Koca, "İslâm Düşünce Tarihinde Seleflilik", 40-41.

43 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî (Memleketü'l-Arabiyyatü's-Seudiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1996), 1/459-462; Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadîs*, neşr. Sait Hatipoğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 6-7; Mehmet Zeki İşcan, "Selefliğin Temel Esasları ve Sosyo-Politik Arka Plan", *Tarihte ve Günümüzde Seleflilik, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı* (İstanbul, 2014), 94-101.

veya ayrılmakla suçlanmayan kabul edilmiş imamlar ile son buluncaya kadar biri diğerini teyit etmek suretiyle kabul edilmiş, sağlam ve meşru hadîsler, şahıslardan gelen sağlam rivayetlerdir. Onlar kıyas ve re'yî savunan kimseler değildir; çünkü kıyas dinde değersizdir ve re'y de aynıdır ve kötüdür. Dinde re'y ve kıyas taraftarları, güvenilir selef imamlarından herhangi bir eser bulunması dışında sapıktır ve dalâlettedir.⁴⁴

Genel kabul itibariyle ilk üç nesli dinde otorite kabul eden selefler, sonraki asırlarda meydana gelen fikrî gelişmeleri dinde olamayan ve bid'at şeyler olarak niteleyip reddettiler. Bu durum onları dinamik bir mahiyet arz eden hayatın gerçekliğinden kopardığı gibi, “romantik tarih algısı”na ve dolayısıyla tarihin belli bir dönemini kutsallaştırmak⁴⁵ gibi dine aykırı bir hataya da düşürmüştür. Şu kadar var ki tedvin asrının sonuna kadar geçen sürede re'y ve kıyas karşıtlığının kendince haklı gerekçeleri olabilir ve bu açıdan söz konusu tavrı masum kabul edilebilir. Ancak sonraki asırlarda bu selefi tavrı mutlak hakikat olarak takdim etmenin mazur görülecek hiçbir tarafı olamaz.

Özellikle Ahmed b. Hanbel'e kadar geçen sürede yukarıda özetlenen selefi yöntemin anlam ve amacını idrak edebilmek için Maniheizm gnostisizm, Şîî irfancılığı, Müşebbihe-Mücessime, Kaderiyye, Cehmiyye ve Mu'tezile ile ilgisi çerçevesinde dönemin tarihsel, toplumsal, siyasal ve kültürel bağlamı da dikkate alınarak değerlendirmeler yapmak bir zorunluluk olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda seleflerin kelâm, felsefe ve tasavvuf düşmanlığının arkasında kadim Arap-mevâlî çekişmesinin

44 W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fırlı (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1998), 162.

45 Faruk Sancar, “Selefilik Bir Mezhep mi Yoksa Bir Düşünme Tarzı mı? Selefi Düşüncenin Şifrelerine Dair Bir Değerlendirme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15/3 (2015), 25; Sancar, Faruk, “Zahiri-Selefi Yayılmacılığı Önleme Noktasında Ortaya Atılan Önerilerin Geçerliliği”, *Zâhirî ve Selefi Din Yorumu*, ed. Sönmez Kutlu (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 381.

de etkileri olabileceğini⁴⁶ dikkatten uzak tutmamak gerekmektedir. Bu itibarla tarihsel bağlam dikkate alındığında hem seleflerin çoğunlukla yaptıkları gibi tarihsel olanı “dinleştirmek” gibi büyük bir hata işlenmemiş olur hem de selefi düşüncüyü eleştirenlerin çoğunlukla yaptıkları gibi ilk dönem selefi düşüncenin aklın bizzat kendisine düşman olduğunu iddia etmek gibi bir bahtsızlığa düşülmemiş olur.

(ii) Selefi düşünüşün ikinci temel ilkesi, müteşâbih nasları yorumlamadan sakınmak, susmak ve işi ehline havale etmek olarak ifade edilebilir. Şehristânî sadece naslarla bildirilen sıfatları kabul edenleri iki kısma ayırmıştır. Birinci grup haberî sıfatları lafzın kaldırılabildiği ölçüde te'vîl eder; ikinci grup ise bu konuda hiçbir şekilde te'vîle yanaşmazlar.⁴⁷ Ancak her iki grup da kelâmcıların kullandığı anlamda akli te'vîli yani nazar ve istidlâli reddetmiştir. Malik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel'in de içinde olduğu hâkim kabule göre selefler özellikle Allah'ın sıfatları, müteşâbihât, kader ve haberî sıfatlar konusunda hiçbir şekilde akli te'vîlde bulunmamışlar; bunları naslarda geldiği gibi zahiri üzere kabul etmişlerdir.⁴⁸ Onların bu husustaki yaklaşımları *bilâkeyf* teorisi olarak nitelenmektedir. İmam Malik'in *istivân*ın keyfiyeti hakkında kendisine sorulan bir soruya verdiği cevap bu yaklaşımın ipuçlarını vermektedir. Onun cevabı şöyledir: “İstivâ malumdur; keyfiyeti meçhuldür; ona inanmak vaciptir ve bu konuda soru sor-

46 Mehmet Zeki İşcan, *Selefilik-İslâmi Köktenciliğin Tarihi Temelleri*, 152; Mustafa Öztürk, “Selefilik ve Te'vîl Üzerine”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 9/3 (2009), 108; Faruk Sancar, “Selefilik Bir Mezhep mi Yoksa Bir Düşünme Tarzı mı? Selefi Düşüncenin Şifrelerine Dair Bir Değerlendirme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15/3 (2015), 23.

47 Şehristânî, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 84.

48 Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn ve'h-tilâfu'l-Musallîn*, thk. Hellmut Ritter. (Weisbaden, 1980), 290.

mak bid'attir."⁴⁹ Selefiler bu konuda "*Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vîl etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vîlini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akl-ı selim sahipleri düşünüp anlar*"⁵⁰ mealindeki ayetten hareketle bizzat Kur'an'ın müteşâbihâtın anlamını bilmeyi sadece Allah'a has kılarak insanları bu konuda akli te'vilde bulunmaktan sakındırdığını iddia etmişlerdir.

Müteşâbihâtın yorumundan sakınmanın bir diğer boyutu da Allah'a sıfat isnadında akli kaynak olarak kullanmamaktır. Ahmed b. Hanbel'e göre Allah sadece Kur'an ve sünnette bildirilen sıfatlarla nitelenebilir. Aklın kendiliğinden ona sıfat nispet etmesi, nasları ve dilin imkânlarını dikkate almadan sıfatların anlamlarını açıklaması makbul değildir. Çünkü aklın mahiyetini bilmediği bir alanda hataya düşmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu bakımdan ona göre *yed, vech, nefis, istivâ* gibi haberî sıfatlar, Arap dili imkân vermediğinden dolayı mecaza hamledilemez. Buna rağmen akli te'vil yapmak, nassın zahirinden delilsiz bir şekilde sapmak ve Kur'an'ın zahirini yalanlamak olur.⁵¹ Şehristânî; Malik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî, Dâvud b. Ali el-İsfehânî ve onları izleyenlerin bu görüşte olduklarını ifade etmektedir.⁵²

49 Şehristânî, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 84.

50 Âl-i İmrân 3/7. Ayetin meali elimizde mevcut Kur'an'ın durak işaretlerine uygun verilmiştir. Öyle ki "Hâlbuki onun te'vîlini ancak Allah bilir" dendikten sonra kesin olarak durmayı gerektiren "mim" durağı konulmuştur. Ancak akli te'vîli kabul edenler "ilimde yüksek payeye erişenler" ifadesinden sonra durmaktadırlar.

51 Abdülvahid b. Abdülaziz b. Hâris et-Temîmî, *İ'tikâdü'l-imâmi'l-münbel Ebî Abdillâh Ahmed b. Hanbel*, thk. Ebu'l-Münzir en-Nakkâş (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 14-15, 18-19.

52 Şehristânî, *Dinler ve Mezhepler Tarihi*, 84.

Seleflere göre akıl vasıtasıyla Allah'a sıfat isnat etmek veya müteşâbihâtı akli te'vîlle izah etmeye kalkışmak, Kur'an'da tamamlandığı bildirilen⁵³ dine müdahale etmek ve dinden olmayan şeyleri ona ilave etmek anlamına gelir. Bu çerçevede Ehl-i hadîs kelâm ilmini "dinde aslı olmadığı hâlde bir şeyi dine sokmak ve ona dindenmiş gibi itibar etmek" anlamında *bid'at*; "kalbin arzu ettiği şeye yönelmek" anlamında *hevâ* ve hakkın zıddı olarak *bâtıl* gibi çeşitli isimler altında zikretmişler, kelâm mensupları hakkında da *mübtedi'*, *ehlü'l-bid'a*, *ehlü'l-ehvâ*, *ehlü'l-bâtıl* ve *zındık* gibi tabirler kullanmışlardır.⁵⁴

Tarihsel şartlara bağlı olarak selefî düşüncenin bayraktarlığını üstlenmiş olan Ahmed b. Hanbel'in şahsında selefiyyenin dikkat çeken görüşlerinden birisi de *halku'l-Kur'an* meselesi hakkındadır. Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı meselesi dâhili ve harici birtakım sebeplere dayalı olarak hicri II. asrın başlarından itibaren tartışılmaya başlandığı bilinmektedir.

Halku'l-Kur'an konusunda mezheplerin fikirleri Allah'ın *kelâm* sıfatıyla ilgili olup, *kelâm*ın zatî veya fiilî sıfat kabul edilmesine bağlı olarak farklı görüşlere ulaşılmıştır. Cehmiyye, Mu'tezile ve Şîa'ya göre Kur'an, fiilî bir sıfat olan *kelâm* sıfatının tecellisi olup Allah'ın Levh-i mahfuz'da, Cebrail'de ve Hz. Peygamber'in dilinde yarattığı harf ve seslerden oluşan bir arazdır. Bu açıdan Kur'an mahlûk ve muhdestir. Kelâmı zatî sıfatlardan sayan Sünnî kelâmcıların büyük çoğunluğu ise *kelâm-ı nefsî* ve *kelâm-ı lafzî* ayırımı üzerinden bir yargıya varmaya çalışmışlardır. Onlara göre Allah'ın zatıyla kaim olan *kelâm-ı nefsî* yani *kelâmul-*

53 Şu ayet atıf yapılmaktadır: "Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim." el-Ma'ide 5/3.

54 Talat Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 253-258.

lah olan Kur'an kadim olup yaratılmış değildir; elimizdeki Mushaf'ın lafızlarından ibaret olan kelâm-ı lafzî ise mahlûk ve muhdestir.

Malik b. Enes, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel gibi Ehl-i hadîs ve selefi birçok âlime göre ise Kur'an Allah'ın ezelî kelâmı olup mahlûk değildir. Bu bakımdan Kur'an hangi cümle içinde kullanılırsa kullanılsın; ister yazılı ister sözlü nasıl ifade edilirse edilsin hiçbir şekilde muhdes değildir. Diğer bir ifadeyle Kur'an hem lafız hem de mana itibariyle Allah'ın zatıyla kaim olan gerçek kelâmıdır. İşitilen ve yazılan Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğu naslarla ve ümmetin icmâsiyle sabit olduğundan onun yaratılmış olduğuna inanmak küfrü gerektirir.⁵⁵

Selefiyenin karakteristik özelliklerini ifade eden görüşleri çok büyük oranda ilahi sıfatlar ve müteşâbihât hakkında serdedilmiştir. Dolayısıyla bu çerçevede yukarıda verilen izahın yeterli olduğu kanaatindeyiz. Ancak bütün bu görüşlerin “ehl-i hadîs” anlamında selefiyye için geçerli olduğunu özellikle belirtmek istiyoruz. Bu çerçevede seleflik demek aslında sıkı hadîs taraftarlığı ve dolayısıyla Hanbelîlik demektir. Yoksa sahâbe ve tâbiînin tamamı için bu anlamda “selefi” demek çok da isabetli görünmemektedir. Çünkü Gazâlî'den bu yana selefin yedi prensibi olarak nakledilen hususlar, sahâbe ve tabiûnun nassları anlama ve yorumlama anlayışıyla tam olarak örtüşmemektedir. Haberî sıfatlarla ilgili ayetleri te'vîlden sakınan selef âlimleri olduğu gibi bir o kadar da te'vîl yöntemini benimse-

55 Ahmed b. Hanbel, “er-Red ale'z-zenâdika ve'l-cehmiyye”, 69, 79; Eb'u Ya'lâ, *el-Mu'temed*, 155-156; Osman Aydın, “Kur'an'ın Yaratılmışlığı” Meselesi ve Mutezile'nin Tarihi Seyrindeki Yeri” I-II, *Dini Araştırmalar*, 3/9 (2001), 37-52; Hasan Türkmen, “Kelâmın Mahiyeti Bağlamında Kur'an'ın Yaratılmışlığı Sorunu”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2014), 335-362; Şamil Öçal, “Kelâmulлах'ın Çift Doğası: Kelâm-ı Lafzi ve Kelâm-ı Nefsi”, *İslâmiyât*, 2/1 (1999), 61-84.

yenleri de vardır.⁵⁶ Ancak biz tercümesini yaptığımız eserin müellifinin de selefî/Hanbelî bir âlim olmasından hareketle, özellikle Ehl-i hadîs/Hanbelî düşünce yapısını tahlil etmeye çalıştık.

C. Eserin Yazılma Gayesi, Muhteva Tahlili ve Yapısal Özellikleri

İbn Kudâme eserin mukaddimesinde, bu risaleyi, önceki hâli itibariyle *zındık* kabul ettiği İbn Akîl'in *sapkınlık* ve *bid'at* olarak vassettiği birtakım görüşlerine "hak yolun yolcuları"nın aldanmaması için ona karşı bir reddiye olmak üzere kaleme aldığını ifade etmektedir.

Usûl ilimlerine dair çalışmalarıyla tanınan ve selefiyye içinde akılcılığın kapısını aralayan Hanbelî âlimi Ebû'l-Vefâ Ali b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî (öl. 513/1119) hicri 431 (1040) yılında Bağdat'ta doğdu. Hanbelî mezhebine bağlanmasında hocası Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın büyük etkisi olmuştur. Kendi döneminde Hanbelî mezhebinin önde gelen âlimlerinden biri olan İbn Akîl, Hanbeliyye'nin geleneksel çizgisini aşıp akli istidlallere büyük önem vermiştir. Kelâm ilmini Mu'tezile mezhebine bağlı âlimlerden öğrendiği için Şerîf Ebû Ca'fer'in öncülüğünü yaptığı bir grup Hanbelînin şiddetli muhalefetine maruz kalmıştır. Kendisini himaye eden Ebû Mansûr'un 460 (1068) yılında vefat etmesinden sonra Hallâc-ı Mansûr hakkında müspet görüş beyan ettiği gerekçesiyle bu muhalif grup tarafından öldürülmek istenmiştir. Beş yıl süreyle devletin koruması altında kalan İbn Akîl, 465 (24 Eylül 1072) senesinde Bağdat'ın doğu yakasında bulunan Nehrûmuallâ bölgesindeki Ebû Ca'fer Camii'nde kalabalık bir cemaatin huzurunda Hallâc-ı Mansûr hakkındaki fikirlerinden ve i'tizâlî görüşlerinden tövbe ettiğini ifade eden bir metni okumuş ve şahitlere de imza ettirmiş-

56 Bk. Mustafa Öztürk, "Seleflik ve Te'vîl Üzerine", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 9/3 (2009), 92-93.

tir. Hicri 513'te (1119) Bağdat'ta vefat eden İbn Akîl, Ahmed b. Hanbel'in kabri yanına defnedilmiştir.

Gençlik yıllarında Mu'tezilî âlimlerden kelâm ilmini öğrenmesi, Cüveynî ve Gazâlî gibi kelâm âlimleriyle görüşmesi, onun selefiyye içinde kelâmî yöntemi benimsemesinde etkili olmuştur. Bu itibarla İbn Akîl, dinî konularda tefekkür ve istidlâlde bulunmanın farz olduğunu savunup taklidi eleştirmiş, teşbîh ve tecsîm ifade eden âhâd haberleri akli delillerin ışığında te'vîl etmeyi gerekli görmüş, âlemin yaratılmış olduğunu hudûs ve imkân delillerine dayanarak kanıtlamaya çalışmış, akli bir engel bulunmadıkça nasların zahirine bağlı kalınması, ancak dinî bir delil bulunmadan ortaya konan bâtınî manaların da reddedilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁷ Ancak onun, tercümesini sunduğumuz bu eserde verilen malumata göre bu görüşlerinden tövbe edip bütünüyle Selef mezhebine döndüğü nakledilmektedir.

Tercümesini yaptığımız bu eser İbn Akîl'in selefin mezhebine dönmeden önce savunduğu görüşleri ele almakta ve bunları sapkınlık olarak niteleyerek selefî bakış açısıyla reddetmektedir. İbn Kudâme bu eseri kaleme aldığı dönemde İbn Akîl'in önceki görüşlerinden tevbe ettiğini, buna rağmen kendisinin ona reddiye yazmasının sebebinin, hak yolun yolcularının onun bu eski görüşlerine aldanmamalarını temin etmek olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.

Eser, İbn Akîl'in tüm Mu'tezilî fikirlerinden rücu' edip selefe intisap ettiği tevbe merasimini detaylı bir şekilde anlatarak başlamaktadır. Bundan sonra, ilk olarak, Allah'ın sıfatları ve kelâm ilmi hakkında selefin görüşünü önde gelen selef âlimlerinin sözleriyle ortaya koymaya girişmektedir. Daha sonra inanç alanında taklidi reddeden İbn Akîl'e karşı Kur'an'dan, hadîslerden ve selef ulemasından alıntı-

57 Yusuf Şevki Yavuz, "İbn Akîl, Ebu'l-Vefâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1999), 19/301-302.

larla Peygambere, sahâbeye ve selefe ittiba etmenin gerekliliğinden söz etmektedir. Bu çerçevede halk için taklidin caiz olduğu ve olmadığı hususları birbirinden ayırmaktadır: Allah'ın birliği, Hz. Muhammed'in risâleti, beş vakit namazın, ramazan orucunun ve farziyeti açık diğer dinî erkânın farziyetinin bilinmesi gibi herhangi bir gayrete, düşünmeye ve nazara ihtiyaç duymaksızın halkın açıkça bildiği hususlar icmâ ile bilindiği için bir araştırmaya ve nazara ihtiyaç duymaz. Dolayısıyla halkın bu konularda taklid yolunu benimsemesi caiz değildir. Ancak itikadi konuların nazari kısımları, ibadet ve alışverişle ilgili hükümlerin tafsilatı ve bunun gibi hususlarda halk için taklid zorunludur.

Diğer bir tartışma âhâd haberler konusundadır. İbn Kudâme dinî ve şer'î ahkâmı bize sahâbenin rivayet etmesi sebebiyle akli te'vîlin âhâd habere öncelenmesinin, son tahlilde şeriatı ve dini batıl kılacağını ifade ederek çeşitli örnekler üzerinden rivayetin akla mutlak üstünlüğünü delillendirmeye çalışmaktadır.

Eser, son olarak *Kelâmullah* meselesini ele almaktadır. Müellif bu konudaki tartışmayı iki kısma ayırır. İlk olarak İbn Akîl'in akli tefsîrlerini reddederek Kur'an ve hadîslerden istinbatla *kelîmullah* olarak vasedilen Hz. Musa'nın Allah'ın sesini dünyada iken bizzat duyduğunu iddia eder. Bu çerçevede ilahi sıfatlar bağlamında kelâmcıların en gözde delillerinden birisi olan *istidlâl bi's-şâhid ale'l-gâib* yöntemini şiddetle reddeder ve bu hususlarda kitap ve sünnetten bir delilin varlığını zorunlu kabul eder. İkinci olarak Kur'an'dan maksadın, Muhammed'e indirilen sure, ayet, harf ve kelimelerden ibaret olan, şu an elimizdeki Arapça kitap olduğunu ve bunun Kur'an, sünnet ve icmâ ile sabit olduğunu ifade eder. Bu itibarla Kur'an'ın hem lafız hem de mana bakımından Allah'ın kadim kelâmı olduğunu iddia edip Kur'an'ın Arapça lafızlarının yaratılmış olduğunu savunan İbn Akîl'i reddeder.

İbn Kudâme vasiyet kısmında da özellikle akide alanında selef imamlarının getirmiş olduğu şeylere hiçbir ekleme yapılmaması gerektiğini hatırlatarak kendi tabilerine dinde sonradan ortaya çıkan şeylerden sakınmalarını ve bu çerçevede amelle ilgili bir yönü olmayan akidevî ve teorik konularda konuşmamalarını, buna mukabil fikhî-amelî konularda araştırma yapıp konuşmalarını tavsiye etmektedir. Bu kısımda *ilim* terimini özellikle rivayet anlamında kullanmakta ve akli te'vîli bütünüyle bid'at ve dalâlet olarak nitelemektedir. Ona göre kişiyi cennete götürecektir yol, sünnetten ve selefin yolundan başkası değildir.

Risale yedi fasıldan oluşmaktadır. Muhakkik bu fasılların içeriğine uygun olarak yaptığı başlıklandırmanın yanında diğer kısımlarda da konu bütünlüğünü gözeterek birtakım başlıklar koymuştur. Bu başlıklar eserin içindekiler kısmında olmasına rağmen metin içerisinde yer almamaktadır. Biz bu başlıkları köşeli parantez içerisinde Arapça metne ekleyip tercümede de aynen muhafaza ettik.

Bu eserin tahkiki George Makdisi tarafından yapılmış ve İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlanmıştır (İbn Kudâma's Censure of Speculative Theology, London 1962). Tercümede esas aldığımız nüshanın tahkikini yapan Abdurrahman b. Muhammed Sa'îd Dimeşkiyye, George Makdisi'nin tahkikini esas almış, birtakım tashihlerle birlikte ayet ve hadîslerin de tahricini yapmıştır.

Çeviride metne bağlılık esas alınmış olmakla birlikte, anlaşılır bir Türkçe tercih edilmiştir. Tercümeye gerek duymayan ve âdeta Türkçeleşmiş terimler çevrilmeden aynen bırakılmış, dolayısıyla okuyucunun müellifin düşünce dünyasına kolay nüfuz etmesi amaçlanmıştır. Bu çevirinin kültür mirasımızın anlaşılmasına mütevazı bir katkı sağlaması, mutluluk kaynağımız olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel. "er-Red 'ale'z-zenâdîka ve'l-cehmiyye", *'Akâidü's-selef*. thk. Ali Sâmi en-Neşşar, Ammâr et-Tâlibî. İskenderiye: Mektebetü'l-Âsârî's-Selefiyye, 1971.
- Akbulut, Ahmed. "Selefliğin Teolojik ve Düşünsel Temelleri", *Tarihte ve Günümüzde Selefilik: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*. 113-133. İstanbul: 2014.
- Aydınlı, Osman. "Kur'an'ın Yaratılmışlığı" Meselesi ve Mutezile'nin Tarihi Seyrindeki Yeri" I-II. *Dini Araştırmalar* 3/9 (2001), 45-62; 4/10 (2001), 37-52.
- Bağcı, H. Musa. "Sünnet ve Hadislerin Anlaşılmasında Ehl-i hadis'in Beşerüstü Peygamber Tasavvurunun Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri*. 67-88. Bursa, 2005.
- Bağdâdî, Abdülkâhir. *el-Fark beyne'l-fırak ve beyânu fırkatî'n-nâciyeti minhüm*. thk. Muhammed Osman el-Huş. Kahire: Mektebetü İbn Sina, 1988.
- Bağdâdî, Hatîb. *el-Fakîh ve'l-mütefakkih*. thk. Âdil b. Yusuf el-Azâzî. Memleketü'l-Arabiyyatü's-Seudiyye: Dâru Huşt. Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 1996.
- Bağdâdî, Hatîb. *Şerefu ashâbi'l-hadîs*. neşr. Sait Hatipoğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh. *Hadîs-i Şerîfler Işığında İlâhi Kelâmın Müdafaası. Halku ef'âli'l-ibâd*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul, 1992.
- Bulut, Zübeyir. "Selefilik", *Kelâm Tarihi ve Ekolleri*. ed. Mehmet Evkuran. 277-301. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslâm aklının Oluşumu*. çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: Kitabevi, 2001.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı*. çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli. İstanbul: Kitabevi, 2001.
- Ebû Hanîfe. "el-Âlim ve'l-müteallim". *İmâmı-ı Azam'ın Beş Eseri*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: MÜİFVY., 2015.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen. *Makâlâtü'l-islâmiyyîn ve'h-tilâfu'l-musallîn*. thk. Hellmut Ritter. Weisbaden, 1980.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen. *Risale fî istihsâni'l-havz fî ilmi'l-kelâm*. Haydarabad, 1344.

- Evkuran, Mehmet. "Bir Kriz Teolojisi ve Toplumsal Hareket Olarak Seleflilik-Selefi İdeoloji ve İslâm Dünyasındaki Etkileri Üzerine Bir Analiz", *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi*, 1/1-2 (2015), 71-90.
- Ferrâ, Ebû Ya'lâ. *Kitabu'l-mu'temed fî usûli'd-dîn*. thk. Vedî Zeydan Haddâd. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1974.
- Gazâlî, Ebû Hâmid. "İlcâmu'l-avâm an ilmi'l-keîâm", *Mecmûatu resâilî'l-İmâmi'l-Gazâlî*. thk. İbrahim Emin Muhammed. Kahire: el-Mektebetü't-Tevfikiyye, ty.
- Haçkalı, Abdurrahman. "Ehl-i Hadis Ehl-i Re'y Ayrışması Fıkhi mi İtikâdî mi?", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 2 (2003), 599-68.
- İbn Abdilber. *Sahîhu câmi'ı beyani'l-ilm ve fadlih*. thk. Ebû'l-Eşbal ez-Züheyri. Suudiyye: Dâru İbni l-Cevzi 1414/1994.
- İbn Teymiyye, Mecdüddîn. İbn Teymiyye, Şihâbüddîn. İbn Teymiyye, Takıyyüddîn. *el-Müsevvede fî usûli'l fikh*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. Kahire: Matbaatu'l-Medenî, 1964.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn. *Muvafakatü sahîhi'l-menkûl li-sarfî-hi'l-ma'kûl*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye 1405/1985.
- İşcan, M. Zeki. *Seleflilik: İslâmi Köktencililiğin Tarihi Temelleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Selefliğin Temel Esasları Ve Sosyo-Politik Arka Plan", *Tarihte Ve Günümüzde Seleflilik, Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, 94-101. İstanbul, 2014.
- Kâsimî, Cemâlüddîn. *Târîhu'l-Cehmiyye ve'l-Mu'tezile*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1979.
- Keleş, Ahmed. "Sünnet Vahiy İlişkisi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1999), 151-194.
- Koca, Ferhat. "İbn Kudâme, Muvaffaküddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/139-142. İstanbul: TDV. Yayınları, 1999.
- Koca, Ferhat. "İslâm Düşünce Tarihinde Seleflilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği", *İlahiyat Akademisi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 1/1-2 (2015), 15-70.
- Koçyiğit, Talat. *Hadisçilerle Kelâmcılar Arasındaki Münakaşalar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Korkmazgöz, Rıza. "Kelâm İlminde Haber-i Vâhidin Bilgi ve Delil Değeri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 18/1 (2018), 225-258.

- Kutlu, Sönmez. *Selefliliğin Fikri Arka Planı: İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Malatî, Abu'l-Hüseyn. *et-Tenbîh ve'r-red 'alâ ehl'i-ehvâ ve'l-bida'*. Kahire, 1992.
- Neşşâr, Ali Sami. *İslâm'da Felsefî Düşüncenin Doğuşu*. çev. Cihat Tunç. İstanbul: İnsan Yayınları, 1999.
- Öçal, Şamil. "Kelânullah'ın Çift Doğası: Kelâm-ı Lafzi ve Kelâm-ı Nefsi", *İslâmiyât* 2/1 (Ocak-Mart 1999), 61-84.
- Özervarlı, M. Sait. "Selefiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/399-402. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Öztürk, Mustafa. "Selefilik ve Te'vîl Üzerine", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2009), 85-110.
- Sancar, Faruk. "Selefilik Bir Mezhep mi Yoksa Bir Düşünme Tarzı mı? Selefi Düşüncenin Şifrelerine Dair Bir Değerlendirme". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 15/3 (2015), 21-49.
- Sancar, Faruk. "Zahiri-Selefi Yayılmacılığı Önleme Noktasında Ortaya Atılan Önerilerin Geçerliliği", *Zâhirî ve Selefi Din Yorumu*. ed. Sönmez Kutlu. 379-396. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Süyûtî, Celalüddin. *Târîhu'l-hulefâ*. haz. Merkezü Dâri'l-Menhec li'd-Dirâsât ve't-Tahkîki'l-İlmî. Katar: Dâru'l-Menhec li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2013.
- Şâfiî. *er-Risale*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire 1979.
- Şehristânî, Abdülkerim. *Dinler ve Mezhepler Tarihi (el-Milel ve'n-nihal)*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: Işık Akademi Yayınları, 2006.
- Taşköprizâde Ahmed Efensdi. *Miftâhu's-seâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâtî'l-ulûm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985.
- Teftâzânî, Sa'duddîn. *Şerhu'l-akaid*. çev. Taha Hakan Alp. İstanbul: Rihle Kitap, 2011.
- Temîmî, Abdülvahid b. Abdülaziz b. Hâris. *İ'tikâdü'l-imâmi'l-münbel Ebî Abdillâh Ahmed b. Hanbel*. thk. Ebu'l-Münzir en-Nakkâş. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- Türkmen, Hasan. "Kelâmın Mahiyeti Bağlamında Kur'an'ın Yaratılmışlığı Sorunu". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2014), 335-362.
- Watt, W. Montgomery. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. Et-hem Ruhi Fıglalı. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1998.

- Yakub b. Abdüllatif. *İslâm Mezhepleri ve Kelâmı*. çev. Halil İbrahim Bulut, Nurettin Gemici, Ramazan Tarık. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İbn Akîl, Ebu'l-Vefâ". *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 19/301-302. İstanbul: TDV. Yayınları, 1999.
- Yılmaz, Mustafa Selim. "İslâmi Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi Olarak Selefilik Üzerine Bir Deneme", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3/3 (2014), 532-553.

TAHRÎMU'N-NAZAR FÎ KÜTÜBÎ'L-KELÂM

Kelâm Kitaplarını Tetkik Etmenin Haramlığı

[Mukaddime]

Bismillâhirrahmânirrahîm

Tarifsiz nimetleri ve daha fazlasını ikram etmesinden dolayı eksiksiz ve şanına uygun hamd Allah’a mahsustur. O’nun tevhidi konusunda samimi bir şehadetle şahitlik ederim ki O’ndan başka ilah yoktur; O, şeriki olmayan tek ilahdır. Yine şehadet ederim ki peygamberlerin sonuncusu ve yaratılmışların en hayırlısı olan Hz. Muhammed, O’nun kulu ve elçisidir. Allah onu, ailesini, sahâbesini, sünnetine yapışan ve yolundan giden herkesi iyiliklerle kuşatsın.

Şöyle ki, İbn Akîl’in nasihat olarak isimlendirdiği birtakım rezilliklerine vakıf oldum ve bunların sahih ve apaçık yolun yolcuları için ne gibi çirkin bid’atler ve iğrençlikler içerdiğini düşündüm de adına nasihat dediği bu sözlerin rezilet olduğunu anladım. Allah onun ayıbını açsın ve çirkinliklerini ortaya çıkarsın. Şayet o, konuştuğu, yazdığı, tasnif ettiği veya kendisine nispet edilen bid’at görüşlerini terk edip tevbe etmeseydi, bunlardan rücu edip Allah’tan affını istemeseydi, biz onu zındıklardan sayar ve bid’at fırkalardan Mârika’ya¹ nispet ederdik. Fakat o, şimdi günahından tevbe edip Allah’a döndüğünden, bu bid’at ve sapkınlıklarının, tevbesinden önceki bid’atçı² ve zındık-

1 Mârika “dinden çıkmış” anlamında olmak üzere muhalifleri tarafından Hâricîler hakkında kullanılmış bir isimdir.

2 Bid’at Hz. Peygamber sonra ortaya çıkan, şer’î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar hakkında kullanılan bir terimdir. Kimileri Peygamber sonrasında ortaya çıkan her şeyi bid’at terimi içinde değerlendirmişlerdir. Bunlara göre dinî mahiyette görülen amel ve davranışlardan başka günlük hayatla ilgili olarak sonradan ortaya çıkan yeni fikirler, uygulama ve âdetler de bid’at sayılmıştır. Kimileri de “Hz. Peygamber’den sonra ortaya çıkan ve dinle ilgili olup ilâve veya eksiltme özelliği taşıyan her şey” olarak tanımlamaktadır. Bunlara göre dinle ilgili ve dinî mahiyeti bulunmayan şeyler bid’at sayılmaz; bu bakımdan örf ve âdet türünden olan davranışlar bid’at kavramının dışında kalır. Ehl-i Bid’at da bu tür inanç ve davranışları benimseyen gruplar anlamında bir

lık³ zamanlarına hamledilmesi gerekir. Tevbesinden sonra sünnetin diline döndü ve daha önceki fikirlerini benimseyenleri en güzel söz ve en doğru yöntemle reddetti. Dile getirilen şüpheleri en güzel şekilde cevaplandırdı. Onun bu cevapları, büyük-küçük birçok kitapta ve müstakil risalelerde mevcuttur. Bizde de bunların çoğu bulunmaktadır. Ümit edilir ki bu iyilikleri kötülüklerini, tevbesi de bid'atlerini yok eder. Muhakkak ki Allah kullarının tevbesini kabul eder ve günahlarını affeder.

Mezhep imamlarımızdan bir kısmının onu tekfir etmelerine, kanını helal saymalarına, öldürülmesine fetva vermelerine ve tevbesinden önce onun zındıklığına hükmetmelerine önceden şaşıryordum. Onun için bu hükmü vacip kılacak, hakkında bu derece mübalağa etmelerini gerektirecek herhangi bir şey bilmiyordum. Ancak sonunda onun bu büyük günahına vakıf oldum ve ashabımızın bu ve bunun gibi rezillikleri sebebiyle onun kanını helal saydıklarını anladım. Onun birtakım çirkin hatalarına/zellelerine rastlamıştım fakat hiçbir Mu'tezilinin veya bir başkasının sünneti tenkit konusunda yapmadığı şekilde tam bir aşırılığa düştüğü bunun gibi bir hatasını görmemiştim.

tabirdir. Bkz. Rahmi Yaran, "Bid'at", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1992), 129-131.

- 3 Zındık âlemin kadîm olduğunu ileri süren, Allah'ı yahut Allah'ın birliğini ve âhireti inkâr ettiği hâlde inanmış gibi görünen kimseleri ifade eden terimdir. Pehlevî dilinde zendîk, orta dönem Farsça'sında zendîg şeklinde geçer. Zındık milâdî III. yüzyılın sonlarında nur ve zulmet ilâhlarına inanan Maniheistler'i nitelemek üzere kullanılıyordu. Arapça'da zındîk şeklinde telaffuz edilmiş, çoğulu zenâdika ve masdarı zendeka olan kelime önceleri Maniheistler'i nitelerken daha sonra nur ve zulmet inançlarını benimseyip "senevî" yahut "düalist" karakterli tüm inanç şekillerini ifade edecek şekilde bir kullanıma sahip olmuştur. Abbâsî Halifesi Mansûr'dan sonra zındıklar çeşitli baskılara mâruz kalınca dinî inançlarını İslâm perdesi altında gizlemeye çalışmış, buna ihtiyaç duymadıkları zamanlarda ise düalist inanç ve uygulamalarını ortaya koymaktan çekinmemişlerdir. Bkz. Mustafa Öz, "Zındık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2013), 390-391.

Ashabımız onu zındık olmakla kınıyorlardı. Şeyh Ebu'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed el-Kelvezânî (Allah ona rahmet etsin)⁴ bir kasidesinde onun hakkında şöyle demektedir:

Ahmed'in ashabından olduğumdan beri

Onların itibarını savunmaktan ve korumaktan asla geri durmadım.

Hiçbir arzu nesnesi beni hakka yardım etmekten alıkoymadı,

Düşmanın müttefiki olarak zındık da olmadım.

Şair burada zındıklığa nispet ettiği yerde İbn Akîl'i ima etmektedir.

[İbn Akîl'in Tevbesi]

Onun tevbesine şöyle bir olayın sebep olduğunu duy-dum: Bu çirkinlik (kelâm ilmiyle meşguliyet) ondan ortaya çıkınca, eş-Şerîf Ebû Ca'fer onun ve arkadaşlarının kanının akıtılmasına ve katline fetva verdi. İbn Akîl ölüm korkusuyla gizleniyordu. Bir gün bir gemide yolculuk yaparken bir gencin şöyle dediğini işitti: "Zındık İbn Akîl ile karşılaşıp onun kanını akıtarak Allah'ın rızasını kazanmayı temenni ediyorum." Bunun üzerine İbn Akîl korkup gemiden indi ve Şerîf Ebû Ca'fer'e gelip tevbe etti.

İşte ben isnatlı bir şekilde onun tevbesini ve tevbesinin hangi şartlar içinde gerçekleştiğini hatırlatıyorum ki, daha önceden tevbe edip döndüğü ve sünnete muhalif te'lifleri bilinsin de hiç kimse bunlarla aldanmasın; bunları benimseyip yoldan çımasın. Bu görüşleri benimseyen kimse,

4 Ebû'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed b. el-Hasen el-Kelvezânî el-Bağdâdî (ö. 510/1116) Hanbelî fakihidir. Kelvezânî hadîs, kelâm, edebiyat ve şiir alanlarında derin bilgi sahibi olmakla birlikte asıl fıkıh, fıkıh usulü ve hilâf konularında eserler vermiştir. Dönemin önde gelen Hanbelî âlimlerinden Ebû'l-Vefâ İbn Akîl ile hem Kadı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (458/1066) ders halkasında hem de İmam Gazâlî'nin Nizâmiye Medresesi'ndeki derslerinde arkadaşlık etti. Ahmed Özel, "Kelvezânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2002), 217-218.

İbn Akîl'in tevbesinden önceki zındıklık hâlini benimsemiş olur ve dolayısıyla kanı da helal olur.

Güvenilir imam Şeyh Ebû Hafs 'Ömer b. Muhammed b. Taberzed el-Bağdâdî⁵ 603 yılında Zi'l-ka'de ayında Dımaşk'ın varoşlarında bulunan el-mahrûs isimli mescidimizde -Allah onu korusun- kıraat yoluyla bize haber verdi. Ben ona dedim ki, size büyük âlim Kâdî Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî b. Muhammed el-Bezzâr, her ne kadar semâ' yoluyla olmasa bile, icazet yoluyla size haber verdi. Dedi ki: 465 senesinde 8 Muharrem Pazartesi günü, Şerîf Ebû Ca'fer'in nehr-i muallâdaki mescidinde Şeyh İmam Ebu'l-Vefâ İbn Akîl'in tevbesinde hazır bulundum. O gün birçok insan da orada vardı. Dedi ki: Ali İbn Akîl şöyle dedi: "Ben, i'tizâl ve bunun dışındaki tüm bid'at görüşlerden, bu görüş sahipleriyle dostluktan, onları tazimden, seleflerine rahmet dilemekten, ahlaklarını benimsemekten, benimsediğim düşüncelerden ve onların görüşleriyle ve sapkınlıklarıyla ilgili kendi yazdığım eserlerden yüz çevirdim. Bunları yazmaktan ve okumaktan Allah'a tevbe ettim. Artık bunları yazmak, okumak ve bunlara itikat etmek bana helal değildir."

Başka bir şey daha söyledi ve dedi ki: "Ben kesin olarak Mu'tezile ve diğer bid'at fırkalarla bir arada bulunmaktan, onlarla çokça vakit geçirmekten, onlara rahmet dilemekten ve onları tazim etmekten tevbe ediyor Allah'tan affımı istiyorum. Bütün bunlar haramdır ve Nebi'nin şu sözünden dolayı bu gibi şeyleri yapmak bir Müslümana helal olmaz: "Bir bid'at sahibini yücelten kimse, İslam'ın yıkılmasına yardım etmiş olur."⁶ Efendimiz Şerîf Ebû Ca'fer -Allah

5 İbn Taberzed olarak meşhur olan Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 607/1210).

6 Süleyman b. Ahmed Ebu'l-Kasım et-Teberanî, *el-Mu'cemu'l-vasît*, thk. Tarık b. 'Ivezullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ty.), 7/35 (6772); Süleyman b. Ahmed Ebu'l-Kasım et-Teberanî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 20/96; Ebû Bekr

onun şerefini payidar kılsın ve gölgesini üzerimizden eksik etmesin- ve beraberindeki şeyhlerle onların yârenleri kardeşlerimiz -Allah dinleri ve mürüvvetleri sebebiyle onlara en güzel karşılığı versin- kitaplarımda bulunan ancak daha sonra tevbe ettiğim düşüncelerimi görünce beni reddetme konusunda son derece isabetli davranmışlardı. Artık ben hatalı olduğumu ve hakka isabet edemediğimi kesin olarak biliyorum. Şimdi ben şayet bu son yazıma ve ikrarıma aykırı bir şeyi savunursam, bundan dolayı Müslümanların imâmının -Allah onun devletini yüceltsin- şeriatin gerektirdiği şekilde beni engelleme, ibret-i âlem ceza verme, sürgün etme ve benzeri şekillerde cezalandırması hakkıdır. Ben, hiçbir icbar ve ikrah altında kalmadan, Allah'ı meleklerini ve ilim sahiplerini bu sözüme şahit tuttum. İçim ve dışım aynı şeyi söylemektedir. Allah buyurdu ki: *"Her kim dönerse Allah ona hak ettiği cezayı verir. Allah çok güçlüdür ve günah işleyenleri şiddetle cezalandırır."*⁷

Sonra şahitler tanıklıklarını kayda geçirdiler. Bu tanıklıkların nüshaları aşağıda yer almaktadır:

"İtirafçı, bu belgenin içerdiği tüm hususları itiraf ettiğine dair beni şahit tuttu." Abdullah b. Rıdvan 465 hicri yılı Muharrem ayında bu itirafı kayda geçirdi.

"İtirafçı aynı itirafına beni de şahit tuttu." Muhammed b. Abdürrezzak b. Ahmed b. es-Sünnî aynı tarihte bu itirafı kayda geçirdi.

"İtirafçı, bu belgenin içerdiği tüm hususları itiraf ettiğine dair beni şahit tuttu." Hasan b. Abdülmelik b. Muhammed b. Yusuf tanıklığını kaydetti.

"İtirafçının tüm bunları itiraf ettiğini duydum." Muhammed b. Ahmed b. Hasan bu itirafı kaydetti.

el-Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdu'l-Alî Abdülhamîd Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2003), 12/57 (9018).

“İtirafçı bunları itiraf ettiğine dair beni kendine şahit tuttu.” Ali b. Abdülmelik b. Muhammed b. Yusuf bu itirafı kaydetti.

Bu, İbn Akîl'in itirafının sonudur.

Muhammed b. Abdülbaki b. Muhammed b. Abdullah'ın kaydettiğine göre o gün Şerîf'in mescidinde birçok insan da hazır bulunmuştur.

Bu rezilet, İbn Akîl'in kendisinden Allah'a tevbe ettiği, dalâlet ve bid'at olarak kabul ettiği, her ne zaman kendi eserlerinde bulunsa, bu sebeple kendisine mukabele etmenin vacip olduğu ve Allah'ın cezalandıracağı günahlar cümlesindendir. Öyleyse İbn Akîl bu görüşü sebebiyle kendi sapkınlığına şahitlik yapmışken, beldesindeki âlimler onu tevbeye davet, kanını akıtma ve buna benzer konularda icmâ etmişken, nasıl olur da bir kimse onun bu görüşünü delil ittihaz eder? Veya birisi bununla yanlışa düşer? Veya bu görüşü benimser? Veya buna yapışır? Bütün bunlar onun hata ettiğinin ve dalâlete düştüğünün en büyük delilidir. Şayet bu görüş, tevbesinden sonra ondan yine sadır olursa, bu durum onun zındık olduğuna, bid'ati üzerinde ısrar ettiğine ve eski sapkınlığına döndüğüne delil olur. Zira zındıklığın manası, hakkı söylediği hâlde aksine inanmaktır. Bu, Hz. Peygamber dönemindeki nifakın ta kendisidir; bu gün ise zındıklık olarak isimlendirilir.

Bu adam sıfatları te'vîl etmenin nefyi ve te'vîl edenlerin de reddi konusunda tek cilt bir eser telif etti. Harf ve ses konusunda da tek cilt bir eser yazdı. Sünnetin ve diğer hadîs kitaplarının yanında yer alarak “İntisâr” isimli bir kitap yazdı ve bunu sünnetle ve bid'at ehlinin görüşlerini redlerle doldurdu. Şayet bunu yaptığı hâlde içinde başka bir şey gizleyip de ona inanıyorsa, o, zındıktır. Öyleyse bir kimse onun sözünü nasıl delil edinir? Veya onun bu münafikça hâlini kendisine nasıl uygun görür? Veya onun bu

dalâletiyle nasıl sapkınlığa düşer? Onun hakkında böyle bir zanda bulunmaktan Allah'a sığınırız. Ben onun hem bid'at hem de tevbe hâlini bildiğimden, bid'at bir sözüne rastlarsam, bunu onun bid'at hâline nispet ederim.

Dostlarımın kusurlarını saymak âdetim değildir; aksine onların ayıplarını örtmeyi severim. Fakat ortaya koyduğu bir kısım görüşleri sebebiyle bazı kimselerin aldandığını, dostlarımızdan bir kısmının da onun bid'atlerine tabi olduğunu, hakkındaki hüsn-i zanda bulunarak onun, sünnetin davetçilerinden birisi olduğuna inanmaları sebebiyle bazı ahbablarımızı itikatları hususunda şüpheyi düşürdüğünü gördüğümüzde, onun durumunu açıklamak bizim için zorunlu hâle gelmiştir. Bu durumda onun hâlini açıklamak ve hakkındaki hüsn-i zannı izale etmek gerekir ki, neticede dostlarımız onun eski görüşleriyle aldanmasın ve sebebini yok ettiğimizden hastalık da yok olsun. Çünkü bir şey nasıl ortaya çıkmışsa, ancak o yoldan yok edilebilir. Başarı ve yardım Allah'tandır. Allah'tan bizleri İslam ve sünnet üzere sabit kılmasını niyaz ediyoruz.

O her durumda taklidden nefret etti ve şeyhlere hüsn-i zanda bulunmayı çirkin gördü. Başkası hakkında hüsn-i zanda bulunmayı çirkin bulan bir kimse için nasıl güzel zanda bulunulabilir? Kendisinden başkasının sözünü kabul etmekten nehyeden kimsenin sözü nasıl kabul edilebilir? Öyleyse kendisi hakkındaki sözünü kabul edip sû-i zanda bulunmamız ve buna karşın başkaları hakkındaki sözünü ise kabul etmememiz gerekir. Nitekim bir kimse kendisi ve başkaları aleyhine bir şeyi itiraf etse, kendi aleyhine olan sözü kabul edilir, başkaları hakkındaki sözü ise reddedilir.

İşte şimdi ben onun görüşlerine fasıl fasıl cevap vereceğim, Allah'ın tevfiği ve yardımıyla sözlerindeki kusurları aslî ve fer'î ilkeler çerçevesinde açıklayacağım.

[Allah'ın Sıfatları Hakkında Selefin Görüşü]

Onun, “biz farklı görüşler arasında bir zamanlar en üstün olanlar idik. Fakat işte bugün reddedilen ve bastırılan yetmiş kişiyiz...” sözü, selefimizin bir görüşte bizim ise başka bir görüşte olduğumuzu, bizim, onların mezheplerinden ayrı başka bir mezhep ortaya koyduğumuzu ve bundan dolayı cezayı hak ettiğimizi ima etmektedir. Bu tam bir yalandır; iftiradır; hayâsı ve dini olmayan bir kimsenin sözüdür. Öyleyse kendisi neyi ihdas ettiğimizi ve hangi görüşümüzle seleflerimize muhalefet ettiğimizi bize söylesin. Şayet “sıfatlarla ilgili varit olan ayet ve hadîsleri te’vîl etmeyi terk ettiniz” der ve selefin bunları te’vîl ve tefsîr ettiğini iddia ederse, yalan söylemiş, iftirâ etmiş ve kıyameti koparmış olur. Şurası kesindir ki, selefin mezhebi; ikrardır, teslimdir (hakikati bilenlere havale etmek), te’vîl ve tefsîre yönelik tüm ilgiyi terk etmektir. Aslolan, sıfatlarla ilgili ayet ve hadîsleri te’vîl etmemektir. Selefin bunları te’vîl ettiğini iddia eden kimsenin, iddiasını burhanla ispat etmesi gerekir. Nakil ve rivayetten başka bir şeyle bunu bilmeye yol da yoktur. Öyleyse bu kimse peygamberden, sahâbesinden, tâbiînden ya da ümmetin kendilerinden razı olduğu imamlardan birisinden söz konusu ayetlerin te’vîl edildiğine dair bir haber nakletsin. Kelâmcılardan bunu iddia eden kimse ki onlar hadîsler konusunda insanların en cahili, haberler konusunda en az bilgiye sahip olanı ve nakli en fazla terk edenler olduklarından, söz konusu iddiayı ispat edecek bir haberi nereden bilecekler. Onlardan bir şey nakleden kimsenin nakli kabul edilmez ve onlara iltifat da edilmez. Zira yalan, uydurma ve yalan şahitlik onların işidir.

İster Ehl-i sünnet ister ehl-i bid’at olsun tüm nakil erbabı arasında, Allah’ın sıfatları konusunda selefin (Allah onlardan razı olsun) görüşünün, bunları olduğu gibi ikrar etmek, tüm gayretini onlara hasretmek, bunları söyleyene (Allah ve Peygamber) teslim olmak, haberler mücmel veya

mufasssal nasıl gelmiş olursa olsun onları öylece kabul edip te'vîl ve tefsîri terketmek olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Malik b. Enes, Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne ve Ma'mer b. Râşid'in sıfatlar hakkında vârid olan hadîslerin Peygamberden geldiği gibi rivayet edilmesini emir ve tavsiye ettikleri rivayet edilmektedir.⁸ Ebû Ömer b. Abdülberr "Kitâbu'l-İlm" de dedi ki: "Ancak güvenilir râvîler yoluyla peygamberden (sav.) ve sahih yolla sahâbeden (Allah onlardan razı olsun) gelen rivayetler din olarak kabul edilebilecek bilgiyi oluşturabilir. Onlardan sonra ortaya konan şeyler, peygamber ve sahâbeden rivayet edilenler içerisinde bir "asl"a sahip olmadığından, bid'at ve dalâlettir. Allah'ın isim ve sıfatları hakkında onlardan gelen rivayetleri geldiği gibi kabul ederiz ancak kelâmcıların tartıştıkları gibi tartışma konusu etmeyiz. Selef bunları rivayet edip sükût ettiler. Onlar insanların en bilgilisi, en kavrayışlısı ve yapmacıklıktan uzak en samimi olanlarıdır. Onların sükûtu, meramını anlatmaktan aciz olmaları sebebiyle değildir. Onlar için uygun olan şeyler kim için uygun değilse, o kimse kayıpta ve hüsrandadır."⁹

Ebû Hanîfe'nin dostu Muhammed b. el-Hasen rivayet etmiştir: "Doğudan batıya tüm ilim erbabı sıfatlarla ilgili varit olan hadîslerin tefsîr edilmeyeceği konusunda icmâ ettiler." Veya buna benzer kelimelerle rivayet etmiştir.

Bir Hanbelî dedi ki: Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'e (Allah ondan razı olsun), Allah Tebâreke ve Teâlâ'nın görülmesi, dünya semasına inmesi, ayağını basması ve buna benzer hadîsler hakkında sordum. Abdullah (Allah ondan razı olsun) dedi ki: "Bunlara inanır ve tasdik ederiz. Sahih senetlere sahip oldukları takdirde bunlarla

8 İbn Abdi'l-Berr, *Sahîhu câmi'i beyâni'l-ilm ve fadlih*, thk Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyri (el-Memleketül Arabiyyetüs-Seudiyye: Dâru İbni'l-Cevzi, 1994), 2/943.

9 İbn Abdi'l-Berr, *Câmiu beyani'l-ilm ve fadlih*, 2/946.

ilgili hiçbir şeyi de reddetmeyiz. Peygamberin sözünün reddetmeyiz. Biz biliriz ki; Nebiden gelen her şey haktır. Allah, bir sınır ve son söz konusu olmaksızın kendini nasıl vafsetmişse ondan daha fazlasıyla nitelenmez. "O'nun benzeri gibisi bile yoktur. O her şeyi işiten ve her şeyi görendir."¹⁰ Biz de Kur'an'ın dediği gibi der, Allah'ı kendini vafsettiği gibi vaffeder ve bundan da öteye gitmeyiz. Bize karşı muhtemel bir iftira korkusundan dolayı O'ndan hiçbir sıfatını kaldırmayız. Sıfatlardan haber veren hadîslere iman eder, onları olduğu gibi kabul eder ve keyfiyetini so-
ruşturmaksızın geldikleri gibi rivayet ederiz. Allah Tebareke ve Teâlâ'nın kendisini vafsettiğinden başka sıfatı (mana) yoktur. O kendini vafsettiği gibidir; bir sınır ve miktar söz konusu olmaksızın işitendir (semî') ve görendir (basîr). Hangi sıfatlara sahip olduğunun bilgisi ancak O'ndan gelir ve bu sıfatlar bütünüyle O'na aittir. Bu hususta Kur'an, hadîs ve haberin dışına çıkmayız. Sıfatların keyfiyetini ancak Peygamberin tasdiki ve Kur'an'ın ispatı ile bilebiliriz."

Ebû Abdullah dedi ki: Veki' bir gün bu hadîslerden birisini haber derdi. Zekeriyya b. Adiy titredi. Bunun üzerine Veki' kızdı ve dedi ki: "Biz A'meş ve Süfyan'ın bu hadîsleri anlattıklarını, ancak inkâr etmediklerini gördük. Bunlar, selefimiz arasında herhangi bir ihtilafın olduğunu bilmediğimiz hususlardandır. Bunu inkâr eden ya bilmiyordur ya da bildiği hâlde bilmez gibi davranıyordur. Onun dini ve hayâsı zayıftır; yalan söylediğinde Allah'tan korkmaz, insanlardan da hayâ etmez.

Biz selefimizin yolu, imamlarımızın usulü ve Peygamberimizin sünneti üzereyiz. Alelâde bir sözü haber vermiyor, bir eklemede de bulunmuyoruz; bilakis bize gelene iman ediyor, geldiği gibi rivayet ediyor, selefimizin dediğini diyor, onların sustukları konularda biz de susuyor, tuttukları

yolu biz de tutuyoruz. Hiçbir şekilde bize selefimize muhalefet ve bid'at nispet edilmesi mümkün değildir.

İbn Akîl bid'at zamanlarındaki hâlinden söz etmişti: Allah'ın dininde önceden olmayan şeyleri ihdas ettiğinde; selefine, imamlarına ve mezhebinin büyüklerine muhalefet edip kelâmcılara ve bid'at ehline tabi olduğunda; sünnetten ayrılıp bid'atleri benimsediğinde, kanı helal görüldü; can güvenliği kalmadı. Bunun üzerine onun için eziyet, kovmak, korkutmak ve sürgün gibi cezalar düşünüldü de zelil ve hakir bir hâle düştü. Bunun üzerine o da hâlini başkalarına nispet etti; kendi kötü davranışını başkalarının fiili gibi gösterdi; kendi sıfatını başkalarına giydirdi; kendi kusuruyla Ehl-i Sünnet'i kınadı. Nitekim denilmiştir ki: "Hastalığını bana sardı da kendisi sıvışıp kaçtı."

Hadîslere tabi olan ve en hayırlı nesil selefin yolunu tutan Ehl-i sünnet'e gelince, onlar için en küçük bir kusur söz konusu değildir; hiçbir ayıp da onlara yapışmaz. Onlardan ilmiyle âmil âlimler, velî ve salihler, müttakîler ve ebrârlar, tertemiz ve hayırlı kullar, velayet ve keramet ehli, ibadet ve içtihat erbabı kimseler vardır. İsimlerinin anılmasıyla kitaplar ve defterler süslenir; haberleri söylendiğinde mekânlar ve makamlar güzelleşip kalpler dirilir; rivayetlerine tabi olunduğunda saadet husule gelir; din onlarla kaim olur, onlar da dinle kaim olurlar; Kitap onlarla konuşur, onlar da Kitap'la konuşur. Sorunlar çoğaldığında onlar insanların sığınağıdır. Krallar ve diğerleri onların ziyaretine gelir, onların duasından bereket umar ve onlar sebebiyle Allah'tan şifa isterler.

[Kelâm İlmi Hakkında Selefin Görüşü]

Biz övgüye değer makamların sahipleriyiz. Dünya ve ahiret şerefi bize aittir. Allah'ın velî kullarıyla ilgili âlimlerin yazdıkları kitapları okuyan kimse, sadece bizden olan kimseleri görür. Ne zaman bir keramet nakledilse mutlaka

bizden birisi hakkında olur. Bir vaiz veya bir başkası meclisini süsleyip güzelleştirmek istediğinde, bunu, zahitlerimizin haberleri, 'âbidlerimizin kerametleri ve âlimlerimizin sıfatlarıyla yapar. Salihlerimiz anıldığında rahmet iner, kalpler safa bulur, dualar kabul olur, belalar defolur. Allah vergisi bir yeteneğe sahip olan şair ne güzel söylemiş:

*Bid'at ehlinin hâkimiyeti kaybolup gitti,
Bağları önce zayıfladı sonra koptu.
Birliklerinin dağılmasıyla parçalandı,
İblis'in cem' ettiği hizbi.
Bu bid'atinizle sizi Allah'a ulaştıracak,
Bir fakihiniz veya kendisine tabi olduğunuz bir imamınız var mı?
Kardeşim Süfyân es-Sevrî gibi,
İnsanlara takvanın sırlarını öğreten.
Veya kardeşim Süleyman et-Teym gibi,
Bildiği şeylerin korkusundan dolayı uykuyu terk eden.
Veya İmamı'l-Haremeyn Mâlik gibi,
Suyu bitmez bu deniz.
Veya Şam'ın fakihi Evzâî gibi,
En iyi Kur'an hafızlarına karşı galip gelen.
Veya İslam'ın yiğidi gibi, Ahmed'i kastediyorum,
O dinin kalesidir, korursa meneder.*

*Korkuttuklarında onların kırbaçlarından korkmadı,
Ne de parıldadığında onların kılıçlarından.*

Ancak İbn Akîl'in mensup olduğu hizip kelâmcılardır. Selefî onlar hakkındaki sözü ancak onları zemmetmek, onlardan sakındırmak, onlarla beraber oturmayı hoş görmemek, onlardan ayrılmayı emretmek ve onların kitaplarına bakmayı terk etmek şeklindedir. Onlardan hiç kimsenin velîlikte kıdemi sabit değildir. Onların salihler içerisinde dikili bir bayrakları yoktur. Onlardan hiç kimsenin kerameti yoktur. Ahirette Rablerini ve ikramını göremezler. Çünkü onlar salihlerin kerametlerini ve Allah'ın mü'min kullarına olan nimetini (ru'yetullah) yalanlıyorlar. Onlar dünyada tiksinti

duyulan, ahirette de azaba dûcâr olacak kimselerdir. Hiç biri iflah olmaz ve doğru yola tabi olmaya muvaffak kılınmaz.

İmam Ahmed dedi ki: “Kelâmcılar ebedî iflah olmazlar.¹¹ Kelâm kitaplarına bakan hiçbir kimse görülmemiştir ki kalbinde bir bozulma meydana gelmemiş olsun.” İmam Şâfiî dedi ki: “Bir kimse kelâm elbisesi giysin de kurtuluşa ersin; mümkün değildir.” Yine dedi ki: Kelâmcılar hakkındaki hükmüm şudur ki; onlar sopayla dövülsün, aşiretler ve kabileler arasında dolaştırılsın ve densin ki, bu, Kitap ve Sünnet’i terk edip de kelâmı benimseyen kimsenin cezasıdır.¹² Ebû Yusuf dedi ki: “Kelâm yöntemiyle ilim talep eden kimse zındılaşır.”¹³ Ebû Ömer b. Abdülberr dedi ki: “Bütün şehirlerdeki fakih ve hadîşçiler ittifak ettiler ki; kelâmcılar, bid’at ehli ve düşüncesi sapkın olanlardır; dolayısıyla onlar cumhur nazarında âlimler sınıfından sayılmazlar. Âlim sayılanlar ancak ehl-i eser olanlarla bu konuda derin anlayış sahibi olanlardır (mütefakkih).¹⁴ Ahmed b. İshak el-Maliki dedi ki: “Mezhebimize göre hevâ ve bid’at ehli olanlar kelâmcılardır. Eş’arî olsun ya da olmasın her mütekellim ehl-i hevâ ve ehl-i bid’attir. Onların şehadeti kabul edilmez. Yalnızlığa terk edilir; bid’atından dolayı te’dîb edilir. Şayet devam ederse bundan tevbe etmesi istenir.”¹⁵

Kelâmcıların zemmedilmesine dair ifadeler çoktur. İbn Akîl ehl-i kelâmdır. Bu hâliyle o kendi mezhebini savunmaktadır. Bundan dolayı aleyhinde konuştuk; kelâmcıların cümlesine dâhil olduğu ve onların propagandasını yaptığı için biz de onun kusurlarını zikrettik.

11 Celâluddîn es-Süyûtî, *Savnu'l-mantık ve'l-keâm an fenneyi'l-mantık ve'l-keâm*, thk. Ali Sami en-Neşâr, Suâd Ali Abdurrâzık (İskenderiye, 1970), 1/186; İbn Abdilber, *Câmiu beyani'l-ilm ve fadlih*, 2/942.

12 Süyûtî, *Savnu'l-mantık ve'l-keâm*, 1/106.

13 Süyûtî, *Savnu'l-mantık ve'l-keâm*, 1/100.

14 İbn Abdî'l-Berr, *Câmiu beyani'l-ilm ve fadlih*, 2/942.

15 İbn Abdî'l-Berr, *Câmiu beyani'l-ilm ve fadlih*, 2/943.

Fasl: [İnançta Taklid]

İbn Akîl'in, "ahmak kimse, selefleri tarafından aldatılan ve onun da görüşlerini araştırmaksızın hocalarını taklid etmeyi alışkanlık hâline getirip onlara itimat eden kimse-dir" şeklindeki sözü, "Selef-i salihîn"ın yoluna tabi olmanın mezmûm olduğunu ima eden kötü niyetli ve zehirli bir sözdür. O, bu sözüyle, imamlarımızın (Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun) methettiği şeylerle, yolları üzerine devam etme ve gösterdikleri istikamette ilerleme şeklindeki tavsiyelerini tenkit etmekte ve bununla birlikte insanları kelâmcıların mezheplerine ve ma'kûlât hakkında nazara davet etmektedir. Bu, kelâm ilmidir. Biz daha önce imamlarımızdan bu ilmin zemmine, sahibini zındıklığa, bid'ate ve helaka götürdüğüne dair haberler zikretmiştik. Onların bu kesin öngörüsü İbn Akîl'de bizzat gerçekleşti. İbn Akîl kelâmla meşgul olup da onu "ilm-i eser"e tercih edince, selefte ittibayı terk etmeye davet eden bir zındık oldu. Hâlbuki selefin doğru yol üzere oldukları konusunda ittifak edilmiş, istikametli olduklarında icmâ edilmiştir. Allah onlardan razı olduğunu ve onları seçtiğini haber vermiş, onları methedip övmüştür. Sana Allah'ın methedip övdüğü, Peygamberin kendilerinden haber verip, insanları, onları izlemeye ve taklid etmeye teşvik ettiği kimseler yeterlidir.

Nitekim imamlarımız ve âlimlerimiz, öteden beri, bizleri selefin gösterdiği istikamette ilerlemeye ve onların yolundan gitmeye teşvik etmişlerdir. Daha sonra bizi selefte tabi olmaktan sakındıran, onlara sû-i zanda bulunup yollarını terk etmemizi isteyen ancak bununla birlikte kelâmcıların izlememizi ve taklid etmemizi arzu eden bu miskin kişi çıkageldi. İşte bu durum, onun dalâletine ve mezhebinin çirkinliğine işaret eden en açık delildir. Şayet onun selefte muhalefeti ve onların yolundan başka bir yolu benimsemesi olmasaydı, biz asla kelâmcıları kötü göstermezdik.

İbn Akîl bu konuşmasının sonunda "Allah'tan korkun Allah'tan! Selef-i salihîn'in yoluna yapışın!" demiş olsa da onun bu sözü, selefi tenkit etmesi, onlara ittiba etmeyi çirkin göstermesi ve onlara muhalefet etmeye davet etmesi sebebiyle kendini rezil edip hayâ perdesini yırttıktan sonra tam bir çelişki ve kusurlarını örtmeye çalıştığı bir kılıftır. Biz Allah'ın, Resulünün ve imamların methettiği kimseleri zemmedenin sözünü kabul etmeyiz ve yapışmakla emrolduğumuz yolu onun sözü sebebiyle terk etmeyiz.

Allah Teâlâ buyurdu ki: *"(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler ve Ensar ile onlara güzellekle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır..."*¹⁶ *"Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da..."*¹⁷

Peygamber buyurdu ki: "İnsanların en hayırlıları benim asrımda yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir, sonra da bunları takip edenlerdir."¹⁸

"Sakın benim Ashâbıma sövmeyiniz! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Uhud Dağı kadar altını sadaka olarak verseniz, onlardan birinin ne bir müddüne ve ne de yarısına ulaşamazsınız."¹⁹

16 et-Tevbe 9/100.

17 *"Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rûkûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vadetmiştir."* el-Feth 48/29.

18 Buhârî, "Şehâdât", 9, "Fezâilu'l-Ashâb", 1, "Rikak", 7, "Eymân", 27; Müslim, "Fezâilu's-Sahâbe", 214 (2535); Tirmizî, "Fiten", 45 (2222), "Şehâdât", 4 (2303); Ebu Dâvud, "Sünnet", 10 (4657); Nesâî, "Eymân", 29.

19 Müslim, "Fedailu's-Sahâbe", 221, 222; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 10; Tirmizî, "Menâkıb", 58.

Peygamber buyurdu ki: “Şüphesiz Allah beni seçti, ashabımı seçti, onlardan benim için vezirler, yardımcılar, akrabalar kıldı. Kim onlara lanet ederse, Allah’ın meleklerinin ve bütün insanların laneti onun üzerine olsun. Allah kıyamet günü onların kazandıklarını kabul etmez ve düzeltmez.”²⁰

Peygamber buyurdu ki: “Benim sünnetimi ve benden sonraki doğru yolu bulmuş râşid halifelerimin sünnetini alın ve onlara, azı dişlerinizle ısırırcasına sımsıkı sarılın.”²¹

Peygamber buyurdu ki: “Benden sonra Ebu Bekir ve Ömer’e uyun”²²

Peygamber buyurdu ki: “Aşhabım yıldızlar gibidir. Han-gisine tabi olsanız hidayete erersiniz.”²³

Peygamber fırkaları zikrettiğinde dedi ki: Hepsi de ateş-tedir, ancak biri müstesna” Bu müstesna olanların kimler olduğu sorulduğunda; “Benim ve ashabımın yolunda olan-lar” buyurdu.²⁴

İbn Mes’ûd’dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiş-tir: “Allah kullarının kalplerine baktı ve onların en hayırlısı olarak Muhammed’in kalbini buldu. Bunun üzerine onu elçisi olarak görevlendirdi. Kullarının kalplerine tekrar baktı ve onların en hayırlısı olarak Peygamberin ashabının

20 Ebû Nu’aym el-İsfahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974), 2/11.

21 Hadîsin devamı şöyledir: “(Dinde aslı olmayıp) sonradan çıkarılan yeniliklerden sakının. Çünkü (dinde) sonradan çıkarılan her yenilik, bid’attir. Her bid’at, dalâlettir (sapıklıktır). Her dalâlet(in sahibi) de, ateştedir.” Tirmizi, “İlim”, 16, 38; İbn Mâce, “Mukaddime”, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşit ve diğerleri (Müessesetü'r-Risale, 2001), 4/126, 127.

22 Tirmizî, “Menâkıb”, 16; Ebu Davud, “Kitâbu'l-Hudûd”, 36; İbn Mâce, “Ebvâbü's-Sünne”, 11; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 38/280 (23245).

23 Ebû Bekr b. Abdullah el-Âcurrî, *eş-Şerî'a*, thk. Abdullah b. Süleymen ed-Demîcî (Riyad:Dâru'l-Vatan, 1999), 4/1690 (1166).

24 Ebu Davud, “Sünnet”, 1 Tirmizi, “İman”, 8; İbni Mâce, “Fiten”, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 2/332.

kalplerini buldu. Bunun üzerine Peygamberin sahâbesi ve yardımcıları olarak onları seçti.”²⁵ İmamlarımız eskiden beri bizi onların yoluna ittiba etmeye ve istikameti üzere olmaya teşvik etmişlerdir.

İbn Mes'ûd dedi ki: “Sizden her kim birini örnek alacak olursa Peygamberin sahâbesini örnek alsın. Çünkü onlar bu ümmetin kalpleri en iyi, ilmi en kuşatıcı, ikiyüzlülükten en uzak, rehberlikleri doğruya en yakın ve hâlleri en güzel olan kimselerdir. Onlar Allah'ın, Peygamberine dost olsunlar ve dinini ikame etsinler diye seçtiği bir topluluktur. Öyleyse onların faziletlerini öğrenin ve geride bıraktıklarına ittiba edin. Muhakkak ki onlar dosdoğru yol üzeredirler.”²⁶ Hasan el-Basrî'den de buna benzer birtakım sözler rivayet edilmiştir.

İbn Mes'ûd (ra.) dedi ki: “(Selefe) ittiba edin bid'at yollara sapmayın; bu size yeter.”²⁷ Yine İbn Mes'ûd (ra.) dedi ki: “Biz, (selefe) uyar yeni şeyler söylemeyiz; (onlara) ittiba eder, bid'at yollara sapmayız. Esere yapıştıkça asla dalâlete düşmeyiz.”²⁸ İbn Mes'ûd (ra.) dedi ki: “Sizin için büyük Deccal'den başka, liderleriniz olan deccallerin yapacakları birtakım işlerden korkuyorum. Hangi kadın ve erkek böyle bir zamanda yaşarsa ona selefin yoluna ittiba etmek vaciptir. Ben bu gün sünnet üzereyim.”²⁹

Huzeyfe b. el-Yeman dedi ki: “Ey Kur'an hafızları! Sizden öncekilerin yolunu tutun. Allah'a yemin olsun ki, istikamet

25 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/84 (3600).

26 İbn Abdi'l-Berr, *Câmiu beyani'l-ilm ve fadlih*, 2/947.

27 Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Seudiyye, Dâru'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzi', 2000), 1/288 (211).

28 Ebu'l-Kasım Hibetullah el-Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*, thk. Ahmed b. Sa'd el-Gâmidî (el-Memleketu'l-Arabiyyetü's-Seudiyye: Dâru Tayyibe, 2003), 1/96 (105).

29 Ebû Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn*, thk Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), “Kitâbu'l-Fiten ve'l-Melahim”, 9 (8612).

üzere olursanız gerçekten öne geçmiş olursunuz; şayet bu yolu terk ederseniz, gerçekten yoldan çıkmış olursunuz.”³⁰

İmam Ahmed b. Hanbel dedi ki: “Bize göre sünnetin temel ilkesi, Peygamberin sahâbesinin üzerinde olduğu yola yapışmak, onlara tabi olmak ve bid’atleri terk etmektir. Her bid’at dalâlettir.”³¹

Ömer b. Abdülaziz’den şu manaya gelen bir söz nakledildi: “Kavmin (Selef) durduğu yerde sen de dur. Çünkü onlar bir bilgiye dayalı olarak te’vîlden uzak durdular, tam bir basiretle inanç alanında konuşmaktan sakındılar. Hâlbuki onlar, hakikati keşfetme konusunda en güçlü, bu hususta öncelik söz konusu olduğunda buna en layık olan kimselerdir. Şayet siz “onlardan sonra birtakım yeni anlayışlar ortaya çıktı dersiniz, (şunu bilin ki) bunları, ancak selefin yolundan başkasını benimseyenler ve hevâsına tabi olup onlardan yüz çevirenler ihdas etmişlerdir. Hâlbuki selef (itikadi mevzularda) yeter miktarda konuşmuşlar, sadra şifa olacak kadar açıklama yapmışlardı. Bunun daha altı anlaşılmaz, daha fazlası ise onları usulsüz şeyler söylemeye cesaretlendirir. Bir topluluk, anlayışta selefin gerisinde kaldı da dinden fayda göremediler. Başka bir topluluk da selefin konuşmadığı alanlarda konuştular da hakikat şarabından bir yudum içemeyip susuz kaldılar. Hiç şüphe yok ki Selef bu ikisinin arasında dosdoğru bir yol üzeredir.”³²

Şam halkının imamı Evzâî (rahimehullah) dedi ki: “Sünnet üzere sabit kal. Selefın durduğu yerde dur. Selef-i salihîn’in yolunu tut. Onlara yeten sana da yeter. Onların de-

30 Buhari, “İ’tisâm”, 2; İbn Ebî Şeybe, *Kitabu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 7/139 (34801).

31 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995), 1/89; el-Lâlekâî, *Şerhu usûli i'tikâdi Ehl'i-Sünne*, 1/175 (317).

32 Ebû Dâvûd, “Kitâbu's-Sünne”, 7.

diğini de. Sakındıkları şeylerden sakın. Şayet kelâmi tartışmalar dinen iyi ve doğru olsaydı, bu görev selef dururken sadece size tahsis edilmezdi. Şüphe yok ki bir faziletiniz sebebiyle sizin için muhafaza edilen ve onlardan esirgenip bir yerlerde biriktirilen bir hayır asla yoktur. Çünkü onlar peygamberin dostlarıdır; Allah onları seçti; Peygamberi onların içinden elçi olarak görevlendirdi ve onları şöyle vafetti: *"Muhammed Allah'ın elçisidir. Onunla beraber olanlar ise kâfirlere karşı şedîd, ancak kendi aralarında gayet merhametlidirler."*³³

Bir adam, Hasen b. Ziyâd el-Lü'lü'ye, Züfer b. Huzeyl hakkında şöyle sordu: "O kelâma (kelâm kitaplarına) nazar eder miydi?" Hasen dedi ki: "Sübhanallah! Ne kadar ahmaksın. Sen, üstadlarımız Züfer, Ebû Yusuf ve Ebû Hanîfe'nin çağdaşı değil misin? İlim meclislerinde oturduğumuz ve kendilerinden ilim öğrendiğimiz bu kimseler fıkıh dışında ve kendilerinden önce gelen nesillere iktida etmekten başka bir şeye ihtimam mı gösteriyorlardı?"³⁴

İşte bunlar imamlarımızdır, bu sözler de onların selefimize ittiba etmeye ve onlara uymaya teşvik eden sözleridir. Yoksa sen, selefimize ittiba etmekten vazgeçerek, Allah'ın ve Resulünün sözünü, imamlarımızın da vasiyetini terk edip İbn Akîl'in şu sözündeki emrini kabul edeceğimizi mi zannediyorsun? "(Dedi ki): Selefe uymayı terk edin, beni taklid edin, benim ve benim gibi kelâmcıların görüşüne ittiba edin." Esasen onun hâl dili şöyle söylemektedir: "Ben zelleleri çok, bid'at ve dalâlette maruf, sürçmesi fazla, rivayetlerin cahili, zemmedilmiş kelâm ilmini seçilmiş peygamberin ilmine tercih eden birisiyim. Öyleyse bana ittiba edin, selefe ittibayı terk edin. Çünkü onlar sizi kurtuluşa ben ise ateşe davet ediyorum."

33 Fetih 48/29.

34 Süyûtî, *Savnu'l-mantık ve'l-keîâm*, 186.

Bununla birlikte icmânın kesin delil olduğu hususunda aramızda hiçbir ihtilaf yoktur. Buna göre sahâbe (Allah onlardan razı olsun) bir konuda icmâ etmişken, daha sonra da tâbîîn imamları ve onlardan sonraki tüm asır ve zamanlarda yaşayan imamlar bu hususta onlara ittiba ve iktidâ etmiş, birbirlerini bu icmâyâ temessük etmeye teşvik etmiş ve dostlarını buna muhalefet etmekten sakındırmışken, sahâbenin icmâsına tabi olan bir kimseye nasıl “aldanmış ahmak” denebilir? Şüphesiz ahmak, aldanmış, günahkâr ve bid'atçı kimse, yalnızca bu icmâyâ karşı çıkan ve ondan uzak duran kimsedir. Allah şöyle buyurmuştur: *“Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygamber’e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir.”*³⁵

[Selefin İctihat Görüşü]

Şayet o “siz içtihatla ve delilin gösterdiği şeyi kabul etmekle emredildiniz; zemmedilmiş taklidden nehyedildiniz” derse biz deriz ki; buna birkaç açıdan cevap verilebilir.

Birincisi; selef yolunun tüm noksan ve kusurlardan uzak oluşu ve kanıtlarının sağlamlığı kitap, sünnet ve icmâyâ dayalı kesin delillerle sabittir. Dolayısıyla bu yolun sıhhatini başka bir delille araştırmaya ihtiyaç yoktur. İkincisi bu sözde, işlerin anlaşılan zor kısımlarında ve itikat konularında halkı içtihatla yükümlü kılma söz konusudur ancak bu birkaç açıdan yanlıştır:

Birinci olarak, bunda Hz. Peygamberi töhmet altında bırakmak söz konusudur. Şöyle ki Nebi ümmetinden hiç kimseye inandığı şeylerin sıhhatini öğrenmesi için kelâm ilmini ve akli deliller çerçevesinde nazarı emretmedi; bilakis onların mücerret olarak delilsiz bir şekilde Müslüman olmalarına razı oldu ve dedi ki: “Allah’tan başka ilah yoktur deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu

dedikleri zaman İslam'ın hakkı hariç canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Onların bu hususta hesabı Allah'a kalmıştır.”³⁶ Acaba sen kelâmı öğrenmeksizin; araz, cevher ve cisim konularına nazar etmeksizin sahâbeden mücerret imanı kabul etmekle ve delilsiz bir şekilde Müslüman olmalarına razı olmakla Peygamberin hata ettiğini, kelâmcıların ise kelâm ilmini öğrenmeyen ve cevher-araz konularına nazar etmeyen kimselerin hata ettiklerine dair görüşlerinde haklı olduklarını mı düşünüyorsun? Şayet böyleyse kelâmcılar Muhammed'in dinini bırakıp kendileri için İslam dininden başka bir din ve şariat arasınlar.

İkincisi, halkı içtihatla sorumlu tutmak, güç yetirilemeyen şeyle yükümlü kılmak demektir. Şayet halk, kendilerini müçtehitlik derecesine çıkaracak ilmi öğrenmekle meşgul olsalardı, geçim, ekim ve ziraat işleri kesintiye uğrar; dünya harap olur; insanlar helak olur; nesil kesilir; cihat terk edilir ve beldeler harap olurdu. Öyleyse halkın içtihatla mükellef tutulmasına imkân yoktur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Allah bir nefsi gücünün üstünde bir yükümlü tutmaz.”*³⁷

Üçüncüsü, amelleriyle ilgili hükümlerde halkın içtihatla mükellef olmadığı, bilakis işlerinde âlimlerini taklid etmeleri gerektiği hususunda icmâ edilmiştir. Bu bakımdan Allah onlara âlimlerine sormalarını emretmiştir: *“Şayet bilmiyorsanız bilenlere (ehl-i zikr) sorun”*³⁸

Dördüncüsü, halka içtihadın vacip olduğu görüşünde olmak, vacibi terk ettikleri için halkın genelinin dalâletine hükmetmek anlamına gelir. Halk için taklidin caiz olmadığı söylenen durumlara gelince bunlar; Allah'ın birliği, Hz. Mu-

36 Buhârî, “İman”, 17, 28, “Salat”, 2, “İ'tisâm”, 2, 28; Müslim, “İman”, 20-21; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 95; Tirmizî, “Tefsîru sûre”, 88; Nesaî, “Zekât”, 3; İbni Mâce, “Fiten”, 1-3.

37 el-Bakara 2/286.

38 el-Enbiyâ 21/7.

hammed'in risâleti, beş vakit namazın, ramazan orucunun ve farziyeti açık diğer dinî erkânın farziyetinin bilinmesi gibi herhangi bir gayrete, düşünmeye ve nazara ihtiyaç duymaksızın halkın bildiği açık hususlardır. Bunlar icmâ ile bilindiği için bir araştırmaya ve nazara ihtiyaç duyulmaz. Dolayısıyla halkın bu konularda taklid yolunu benimsemesi caiz değildir. Ancak itikadi konuların nazari kısımlarına, ibadet ve alışverişle ilgili hükümlerin tafsilatına gelince, bu hususlarda içtihadın halka vacip olduğunu söyleyen kimse cahildir. Bu görüş ifade ettiğimiz gerekçelerden dolayı yanlıştır.

Şimdi şayet bir kimse İbn Akîl'in sözüyle aldanır, selefini ve imamlarını izlemeye (ittiba) razı olmaz ve hakkında tartışma yapılan ilahi sıfatları te'vîl etmekten uzak durup sükût etme konusunda onları taklid etmeyi doğru bulmazsa bu durumda ne yapacak? Kendi içtihadı ve akli düşüncesiyle bu hususta doğru bilgiyi elde imkânı var mıdır? Doğru delille yanlış delil arasını ayırabilecek bir noktaya ne zaman gelecek? İşte bu kişi, hayatı boyunca tüm zekâ ve kabiliyetini kelâm ilmine hasrettiğine inanan, ancak kurtuluşa ulaşamayan ve doğruya muvaffak olamayan İbn Akîl'dir. Bilakis o, kelâm ilmiyle meşgul olmakla, istikametten ayırıcı bid'atleri ve çirkin hataları işlemiş ve doğrudan ayrılmış oldu. Nihayetinde ondan, bu sapkın görüşünden dönüp tevbe etmesi istendi, o da bid'ate düştüğünü ve istikametten ayrıldığını ikrar etti. Şimdi sen Ey İbn Akîl'in bu sözüyle aldanan kimse! Onun bilgi seviyesine ne zaman ulaştın? Buna ulaştığında onun hangi hâli hoşuna gitti de ona tabi oldun? Biz önceden kelâmın ve kelâmcıların zemmi konusunda imamların sözlerini zikrettik. Allah'tan esenlik temenni ediyoruz.

Beşincisi, biz delillere baktığımızda, İbn Akîl'in çağrısının tam aksine, ayetlere (olduğu gibi) iman etmek, haberî sıfatları olduğu gibi kabul edip teslimiyet göstermek, Selef-i salihîn'in ve kendilerinden razı olunmuş imamların -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- görüşüne uygun olarak te'vîl,

ta'tîl, teşbîh ve temsilden uzak durmak gerektiğini görüyoruz. Bunu dokuz ayrı şekilde açıklamak mümkündür:

Birincisi, Allah'ın şu sözüdür: *“Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar Kitab'ın esasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vîl etmek için ondaki müteşâbih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vîlini ancak Allah bilir.”*³⁹ Ayet te'vîl peşinde koşanları zemmetti ve bunu fitne arayışına denk kabul etti. Bundan dolayı te'vîl arayışını, kalpteki eğriliğe alamet saydı. Neticede bu da, te'vîl arayışına girmenin caiz olmadığıнын delilidir. Sonra devamında ayet “onun te'vîlini Allah'tan başkası bilmez” diyerek onların ümitlerini kesip arzuladıkları şeye ulaşmaktan onları engelledi. Bundan sonra şöyle devam etti: “ilimde yüksek pâyeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler. (Bu inceliği) ancak akl-ı selim sahipleri düşünür anlar” Daha sonra ilimde derin anlayış sahibi olanlar, Rablerinden kendilerini, te'vîl peşinde olup da kalpleri eğri olanlar gibi kılmamalarını isterler ve derler ki: “Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi eğriltme. Bize tarafından rahmet bağışla. Lütfu en bol olan sensin.”

İkincisi, şayet müteşâbihâtın te'vîli vacip olsaydı, Nebi bunu ümmetine mutlaka yapardı. Çünkü onun, açıklamayı vaktinden sonraya bırakması mümkün değildir. Te'vîl bize vacip olsaydı Nebi'ye de vacip olurdu. Çünkü o, hükümler konusunda bize eşittir. Şayet bu ona vacip olsaydı, bunu asla ihlal etmezdi. Çünkü o, ümmetine çok düşkün olduğundan Allah'ın emrettiği hiçbir şeyi onlardan gizlemedi. Nitekim Allah buyurdu ki: *“Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.”*⁴⁰

39 Âl-i İmrân 3/7.

40 el-Mâ'ide 5/67.

Üçüncüsü, şu sabit olmuştur ki selefin ve onlardan sonra gelen imamların bu ayetle ilgili görüşü herhangi bir te'vîl ve ta'tîle düşmeksizin ikrar etmek, zahirî mana üzerinde sabit kalmak (imrar), rıza ve teslimiyet göstermektir. Biz (naklî) delille selefin mezhebinin hak olduğunu ve onların dosdoğru yol üzerinde olduklarını beyan ettik. Dolayısıyla onların yoluna muhalefet etmek ve usullerinden ayrılmak caiz değildir.

Dördüncüsü, esasen te'vîl; te'vîl yapanın bilmediği bir konuda Allah hakkında hüküm vermesi ve Allah'ın iradesinin ne olduğunu bilmediği bir hususta O'nun muradını tefsîr etmesidir. Te'vîlcinin ekseriyetle yaptığı şey, şu lafzın lügatte şu manaya muhtemil olduğunu söylemesidir. Hâlbuki lafzın sadece manaya ihtimalinden, o mananın irade edilmiş olması lazım gelmez. Çünkü lafız bu anlama gelebileceği gibi başka bir anlama da gelebilir. Hatta te'vîlcinin bilmediği başka manalara da muhtemildir. Zira onun, lafzın dildeki bütün anlamlarını kuşatması söz konusu değildir. Özellikle de kelâmcılar, lügavî anlamları ve faydalı ilimleri bilmekten son derece uzaktırlar. Allah şu ayette görüleceği üzere, bilmeden konuşmayı haram kıldı: *"De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi, Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."*⁴¹

Beşincisi, te'vîl dinde sonradan ortaya çıkan bir tür yeniliktir (hades). Bu türden yenilikler, Sahâbenin hayatları boyunca konuşmadıkları her sözdür. Dinde yenilik, peygamberin bizleri sakındırdığı ve işlerin en şerlisi olarak haber verdiği bid'atin ta kendisidir. Nebi buyurdular ki: "İşlerin en şerlisi sonradan ortaya çıkanlardır." Dedi ki: "benim sünnetime ve hidayete erdirilmiş râşit halifelerin sünnetine sarılın.

Bunlara azı dişlerinizle (yapışır gibi sımsıkı) yapışın. Sonradan çıkarılmış şeylerden sakının. Çünkü sonradan çıkarılmış her şey bid'attır, her bid'at de dalâlettir."⁴² Bu bakımdan te'vîlci, Allah'ın elçisinin ve râşit halifelerinin sünnetini terk etmiş olur. Zira o, bu hadîsin hükmünce dinde yeni şeyler ihdas eden, bid'atçı ve sapkın bir kimsedir.

Altıncısı, te'vîl bir nevi ikiyüzlülük, ahmaklık, inatçılık, cahilce konuşmak ve ihtiyaç olmadığı yerde tehlikeye atılmaktır. Hâlbuki Allah'ın sıfatlardan hangi manayı irade ettiğini bilmeye ihtiyacımız yoktur. Çünkü bu sıfatlar sebebiyle bizden istenilen ne bir amel ne de bir yükümlülük söz konusudur; sadece onlara iman etmemiz emredilmektedir. Nitekim manasını bilmeden de sıfatlara iman etmek mümkündür. Çünkü cehaletle birlikte iman sahihtir. Zira Allah meleklerine, kitaplarına, resullerine ve onlara indirdiğine, biz sadece bunların isimlerini biliyor olsak da iman etmemizi emretti. Tüm eksik sıfatlardan beri olan Allah buyurdu ki: *"Biz, Allah'a ve bize indirilene; İbrahim, İsmail, İshak, Ya'kub ve esbâta indirilene, Musa ve İsa'ya verilenlerle Rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirisi arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk" deyin.*"⁴³ Biz bedevce bir anlayışsızlıktan, inatçılıktan ve ikiyüzlülüğten nehyedildik. Allah Peygamberine dedi ki: *"(Resûlüm!) De ki: Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim."*⁴⁴

Yedincisi, şayet te'vîl vacip olsaydı, bu ya güç yetiremeyen herkese ya da sadece te'vîl yapma deliline sahip olanlara vacip olurdu. Şayet te'vîl, güç yetiremeyen herkese vacip ve delilini bilmeyen tüm halka zorunlu olsaydı, bunda

42 Tirmizi, "İlim", 16; Ebu Davud, "Sünnet", 5; İbn Mâce, "Mukaddime", 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/126, 127.

43 el-Bakara 2/136.

44 es-Sâd 38/86.

cahilce konuşmayı teklif etmek ve bir delile dayanmaksızın tahmine dayalı olarak Allah'ın sıfatları, kitabı ve ayetleri hakkında konuşmak söz konusu olurdu. Hâlbuki bu, ittifakla haramdır. Te'vîl, nasıl te'vîl yapılacağını bilmeyen kimselere vacip olmadığına göre, kelâmcılar halka ve bilmeyenlere bunu nasıl emrederler ve bu kimselerin te'vîli terk etmelerini nasıl nahoş görürler? Kelâmcılar takva sahibi olsalardı, halkı te'vîlden muaf tutarlar ve bilmedikleri şeylerden ilgiyi kesmelerini onlara emrederlerdi.

Sekizincisi, te'vîl Allah'ın kitabı ve resulünün sünneti hakkından re'yle/şahsi görüşle konuşmaktan ibarettir. Peygamber buyurdu ki: "...Allah'ın kitabı hakkından her kim kendi re'yiyle konuşursa doğru söylese bile hata etmiştir."⁴⁵ Ebû Bekr es-Sıddîk, *el-ebb* kelimesi⁴⁶ hakkında kendisine sual edilince dedi ki, "Allah'ın kitabı hakkında bilmediğim bir şeyi söylersem, hangi gök beni gölgelendirir ve hangi yer beni taşır."⁴⁷

Dokuzuncusu, te'vîl yapan kimse, bir taraftan Allah'ın kendi zatını nitelemediği ve kendisine izafe etmediği bir sıfatla O'nu vassfederken, diğer taraftan da Allah'ın kendisine izafe ettiği bir sıfatı O'ndan nefyetmiş olmaktadır. "İstevâ" kelimesinin anlamı "istevlâ"dır dediğinde, Allah'ı "istîlâ" ile vassfetmiş -hâlbuki Allah kendini bununla vassfetmemiştir- ve Allah Tebâreke ve Teâlâ Kur'an'da dokuz yerde zikretmiş olmasına rağmen "istivâ" sıfatını O'ndan nefyetmiş olmaktadır. Allah "istevlâ" demeye kadir değil midir de ikiyüzlü te'vîlci Allah ve resulü hakkında tahakküm edip aşırıya kaçmaktadır? Allah zalimlerin yakıştırmalarından çok uzaktır.

45 Tirmizî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 1.

46 Abese Suresi 31.ayette geçen kelime.

47 Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (Beyrut 1990), 4/474; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-u Selmân (Mısır: Dâru İbn 'Affân, 1421.), 4/276.

Bu dokuz izahla te'vîl kapısı kapanınca -ki bunlardan sadece birisi de bu kapıyı kapatmak için yeterliydi- selefın apaçık yoluna ve dosdoğru sözüne tabi olmaktan ve istikametini hadîslerin çizdiği Allah'ın yoluna yapışmaktan başka yol kalmamıştır. İyilerden olan sahâbe ve hayırlılardan olan imamlar da bu yola tabi oldu, Salihler daima bu yol üzereydi, muttakiler bu yolu izledi, samimi ve sadık imamlar bu yola tutunmayı tavsiye etti, apaçık yol ve dosdoğru söz olan Allah'ın yolunu benimsemekten başka yol kalmadı. Bu yol; lafızlara, ayetlere ve haberlere Allah'ın irade ettiği mana üzere iman etmek, manasını bilmediğimiz hususlarda sükût etmek, Allah'ın, te'vîlini bilmekle sorumlu tutmadığı ve bilgisine bizi muttali kılmadığı konularda araştırmayı terk etmek ve Allah'ın apaçık olan kitabında "...biz bunlara iman ettik; hepsi Rabbimiz katındandır" şeklindeki sözleri sebebiyle övdüğü ilimde derin anlayış sahibi olanlara (râsihîn) ittiba etmekten ibarettir. Bu yol, benimseyenler için hiçbir tehlikenin, sahibi için hiçbir hüznün, izleyeni için hiçbir korkunun, revan olan için hiçbir zararın olmadığı selim bir yoldur. Kim bu yola girerse emin olur; bu yoldan ayrılan da zarar eder ve pişman olur. Bu, sünnetin işaret ettiği ve ümmetin Salihlerinin benimsediği mü'minlerin yoludur. *"Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra kim Peygamber'e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir."*⁴⁸

Selef-i salihîn'in benimsediği bu yöntemi tenkit eden kimse gerçekte ya Kur'an lafızlarına imanı, ya onları tefsîr etmeyip susmayı ya da her iki tavrı tenkit etmektedir. Şayet Kur'an lafızlarına iman etmeyi tenkit ediyorsa, bu lafızlar âlemlerin Rabbinin ve sadık ve emin olan elçisinin sözleri olduğundan, bu kimse Allah'ı inkâr etmiş olur. Zira lafızlara imanı tenkit eden kimse ya Allah ve elçisine iman ediyordur ya da inkâr ediyordur. Eğer bu ikisine iman

ediyorsa kendi imanını nasıl tenkit eder? Şayet ikisini de inkâr ediyorsa imandan çıkmış ve küfre düşmüş olur. Allah buyurdu ki: *"Ayetlerimizi ancak kâfirler inkâr ederler."*⁴⁹

Şayet lafızları tefsîr etmeyip sükût etmeyi tenkit ediyorsa yine hata etmiş olur. Çünkü biz bu lafızların tefsîrlerini bilmiyoruz. Bir şey bilmeyen kimseye de o konuda susmak vacip, konuşmak ise haram olur. Allah buyurdu ki: *"Hakkında bilgin olmayan şeyin peşine düşme."*⁵⁰ Haram kılınan hususları Allah kitabında şöyle zikretti: *"De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi, Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır."*⁵¹ Biz Allah'ın bize vacip kıldığı şeyleri yapıp haram kıldığı şeyleri terk ettiğimizde, bizi tenkit etmeye hiçbir yol kalmayacaktır. Asıl tenkit, buna muhalefet edene ve selefin yolunu eleştirenlere yönelik olacaktır.

Aynı şekilde bu yolu tenkit eden, Allah'ın elçisini tenkit etmiş demektir. Zira o, Allah'a ve ayetlerine iman ediyor, müteşâbihâtta bir şeyi tefsîr etmiyor ve manasını açıklamıyordu. Allah'ın elçisini tenkit eden kimse, ona iman etmemiş demektir. Onu tenkit eden kimse hataya düşmüştür; günahkârdır; tenkit edilmeyi ve zemmedilmeyi hak etmiştir.

Sonra yine bu tenkitçiler, esasen Allah'ın kendilerini övmüş olduğu ilimde derin anlayış sahibi olanları, Allah'ın methetmiş olduğu iman ve teslimiyeti, aynı şekilde tüm selefî tenkit etmiş olurlar. Tüm bunları tenkit eden kimse, nın hata ettiğinde, bid'at ve dalâlete düştüğünde ise hiçbir şüphe yoktur.

Biz Allah'ın kendilerini övdüğü, fiillerini ve sözlerini onayladığı kimselerden olabilirsek şayet, aklı başından git-

49 el-Ankebût 29/47.

50 el-İsrâ 17/36.

51 el-A'râf 7/33.

miş, bid'ate düşmüş ve ilahi rahmetten kovulmuş olanların tenkit etmesi bize hiçbir zarar vermez. Biz Allah'ın bizim için razı olduğu yola girersek, cehennemin en yakıcı yerine sürükleyen şeytan-ı laîn'in yolunu benimseyenleri, onların arzularına rağmen, umursamaz ve dikkate almayız.

Kusur sahibi bir kimseden benimle ilgili bir tenkit sana ulaşırsa Kesinlikle bu, benim faziletli bir kimse olduğumun delilidir.

Hiçbir şekilde bizim tenkiti hak edecek bir sözümüz yoktur. İman ettiğimiz lafızlar sebebiyle tenkit edileceksek şayet, şu bilinmelidir ki ancak bu lafızlar hakkında yorum yapanlar için tenkit söz konusudur ve ancak bunlar hakkında kelâm edenler inkâra düşerler. Küfür ve ilhâdlarına uygun olarak onlara ceza verecek olan da Allah'tır. Şayet sükût etmemiz tenkit edilecekse, sükûtta herhangi bir söz olmayacağına göre, susan kimseye herhangi bir söz nispet edilemez. Onlar şayet "siz teşbîhe itikat ediyorsunuz" derlerse, yalan söylemiş olurlar ve Allah'ın hakkımızda berî olduğumuzu bildiği şeyi bize nispet etmiş olurlar. Sonra onların kalplerimizde olan şeyi bilmeleri söz konusu değildir. Kalpte olanı bildiren ancak dildir. Bizim dillerimiz açıkça teşbîhi, temsili ve tecsîmi nefyetmektedir. Dolayısıyla onların, bizden ortaya çıkmayana ve sadır olmayan bir şeyi bize nispet ederek üzerimizde tahakküm kurmaları söz konusu olamaz. Nasıl ki hadd-i kazf, kendisine iftira atılana değil de bizzat iftira atana uygulanıyorsa, günah da yalanlanana değil yalancıya ait olacaktır. Düşmanlarımızın bizde tenkit edecekleri ve bizim de kabul etmemiz sebebiyle onaylanmış sayılacak bir kusur bulamamaları, bizim için bir övgü ve masumiyet karinesi olarak kâfidir. Bilakis onlar kendi yalanlarıyla bizi tenkit ediyorlar. Şayet onlar bizde bir kusur bulabilselerdi, yalana başvurmaya ihtiyaçları kalmayacaktı.

Fasl: [Âhâd Haberler Hakkında]

İbn Akîl'in "(haberî sıfatlar konusundaki) haberlerin âhâd haber nevinden olması sebebiyle reddedilmesi gerekir. Çünkü akli deliller, her tür teşbîh ve tecsîmin nefyedilmesi gerektiği konusunda kat'îyyet ifade etmektedir" şeklindeki sözüne iki açıdan cevap verilir:

Birinci cevap şudur: Bu nevi haberlerin kabul edilmesi gerektiğine dair iki tür açıklama yapılabilir. İlk olarak, hadîs imamlarının bu hadîsleri nakletme, rivayet etme, sahîh hadîs eserlerine ve müsnedlere alma, kitaplarda yazıya geçirme konusunda ittifak etmeleri vehadîsin sahîh ve ravilerinin adalet ve zabt sahibî olduklarında ittifak eden hadîs hafızlarının hükmü, âhâd haberlerin kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Öyleyse bu hadîsleri reddetmek icmâya muhalefet etmek ve ittifakın dışına çıkmak demektir. Dolayısıyla yukarıda söz konusu edilen görüşe hiçbir şekilde iltifat edilip saygı gösterilemez. İkinci olarak bu haberleri rivayet edenler, şeriati ve İslam ahkâmını rivayet edip nakledenlerdir. Dolayısıyla dinin helal ve haramını açıkladıklarında onlara itimat etmek gerekir. Şayet kendi te'vîlimizle onların sözlerini iptal edersek, rivayet ettikleri hadîsleri inkâr etmek gerekir. Ancak bu durumda şariat da batıl olur ve din elden gider.

İkinci cevap da şöyledir: Biz bu husustaki tüm hadîslerin âhâd rivayetler olduğunu kabul etmiyoruz. Bunlardan bir kısmı, birbirini tasdik eden, birbirine şahit olan, ittifakla kabul edilmiş ve farklı tariklerden nakledilmiş rivayetlerdir. Bunlardan her biri tek tek tevatür derecesine ulaşamamış olsa bile, bu rivayetlerinin bütününden ilgili âhâd haberin aslının sabit olduğuna dair kat'î ve kesin bilgi meydana gelir. Bu da tevatür olma bakımından yeterlidir. Bu itibarla biz, Hâtem'in cömertliği, Hz. Ali'nin cesareti, Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Âişe'nin ilmi ve dört halifenin hilafeti

hakkında kesin bilgiye sahibiz. Hâlbuki bize bu konularda mütevâtir haber gelmedi. Fakat bu husustaki haberler birbirlerini destekledi, birbirini tasdik etti ve kimse de bunları yalanlamadı. Dolayısıyla bu tek tek haberlerin toplamı ile tevatür meydana geldi. Yukarıdaki konuda da böyle olmuştur.

İbn Akîl'in teşbîh ve tecsîmle alakalı çarpıttığı konulara gelince, bunlar, kelâmcıların ve bid'at ehlinin sünneti iptal etmek, eser ve haberleri reddetmek için tutundukları bir bahaneden ibarettir. Her şeyden habersiz ve gafil olan kimseleri birtakım vehimlere sevk edip kendilerinin sadece tenzihi gerçekleştirmeyi ve teşbîhi nefyetmeyi murat ettiklerini düşünmeleri için yaptıkları bu çarpıtma, Bâtıniyye'nin Ehl-i beyt'e sımsıkı yapışma konusundaki işlerine ve halkı, onlara yardım etmeyi istediklerine inandıracak birtakım araştırma ve raporlar ortaya koymalarına benzemektedir. Nitekim Bâtınîler şeriatı iptal etmek ve sahâbeyle râşit halifeleri Ehl-i beyt'e zulmetmek ve düşmanlık etmekle itham edip sorumlu tutabilmek için kendilerini Ehl-i beyt'e nispet ederek onları bir nevi perde olarak kullanmışlardır.

Aynı şekilde kelâmcı ve bid'atçı taifesi de ehl-i eseri suçlamaya ve haberleri iptal etmeye bir bahane olması için teşbîhi nefyetme işine dört elle sarıldılar. Ancak hangi açıdan teşbîh meydana gelmektedir? Şayet benzerlik isim ve lafızlardaki ortaklıktan meydana geliyorsa, bu durumda onlar Allah için sem', basar, ilim, irade, kudret ve hayat gibi sıfatlar ispat ettiklerinde, lafızdaki ortaklık sebebiyle teşbîhe düşmüş olurlar. Allah'ın 99 ismi vardır; Allah ve Rahman ismi hariç diğer isimlerle başka varlıklar da isimlendirilir. Fakat bu durum hiçbir şekilde teşbîh ve tecsîm anlamına gelmez.

Bundan başka onlar sıfatlarla ilgili vârid olan ayetlerle nasıl amel ediyorlar? Bunları reddetmeye veya iptal etme-

ye bir yol ve imkânları var mı? Veya onlar bir taraftan teşbîh iddiasında bulunurken diğer taraftan bu sıfatları nasıl ispat edecekler? Gerçi onlar -inşallah- bu gibi ayetlerde hiçbir şekilde teşbîh olmadığını bilmektedirler. Buna rağmen -Allah onlara iyilik yüzü göstermesin- hâlâ bühtanda bulunuyor ve utanmıyorlar. Şayet Allah, teşbîh olduğunu zannetmeleri için onların kalplerini kör edecek ise bu ihtimal de uzak değildir. Biz Allah ve Resulünün sözünü, bizi tenkit etmek kastıyla bize nispet ederek, siz "*Rahman arşa istivâ etti*",⁵² "*Allah Musa ile gerçekten konuştu*",⁵³ "*Allah her gece dünya semasına iner*"⁵⁴ diyorsunuz diyenleri gördük. Hâlbuki bunlar "Ona önünden de ardından da bâtil gelemez. O, hikmet sahibi, çok övülen Allah'tan indirilmiştir" diyen Allah'ın ve Resulünün kelâmıdır. Asabiyetleri ve kalplerinin körlüğü, onları, bu sözlerin bizim sözlerimiz olduğu düşüncesine sonra da bu sebeple bizi tenkit etmeye sevk etmiştir. Her kim Allah'ın kitabını ve Resulünün sünnetini tenkit ederse Müslüman değildir. Kim de Allah'ın kelâmını başkasının kelâmı sayarsa, o aptal bir cahildir.

Bir dostumun şöyle dediğini işittim: Ben birtakım insanların şöyle dediğini duydum: "Hanbelîler diyorlar ki 'Rahman Arş'a istivâ etti'. Dostum onlara şöyle demiş: "Ey topluluk Allah'tan korkun! Siz Hanbelîlere onların Allah için uygun bulmadıkları ve söylemedikleri şeyleri nispet ediyorsunuz. Bu Kur'an ancak Allah'ın sözüdür: "*De ki: Andolsun, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins ü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.*"⁵⁵ Fakat siz bunu Hanbelîlerin sözü kabul ederek onları buna ehil sayıp derecelerini yükselttiniz. Esasen teşbîh ve tecsîm, Allah'ın sıfatlarını

52 Tâ-Hâ 20/5.

53 en-Nisâ 4/164.

54 Buhârî, "Teheccüd", 14; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 168-172.

55 el-İsrâ 17/88:

anlam itibariyle mahlûkatın sıfatlarına hamleden kimse-
nin tutumundan neşet eder. Biz buna teslim olup kabul
etmeyiz. Bilakis biz biliriz ki: *“Allah’ın benzeri gibisi bile
yoktur; O her şeyi işiten ve görendir”*;⁵⁶ sıfatları yaratılmış
varlıkların sıfatlarına benzemez; akla ve kalbe her ne ge-
lirse Allah ondan başkadır; O’nun benzeri, eşi, dengi ve
yardımcısı yoktur *“Allah’ın benzeri gibisi bile yoktur; O her
şeyi işiten ve görendir”*.

Bizim ayetlere ve sıfatlarla ilgili haberlere imanımıza
gelince, muhakkak bu, sıhhatinde şüphe ve doğruluğunda
şek olmayan mücerret lafızlara imandan ibarettir. Mana-
sını ise en iyi onu söyleyen bilir. Biz bu lafızlara Rabbimi-
zin irade ettiği mana üzere iman ettik. Biz iman edilmesi
gereken hususlara iman edip haram olan teşbîhi nefyettik.
Bu tavır, ayet ve haberlerin (zahiri üzere anlaşıldığı takdir-
de) teşbîh ve tecsîm görüşüne sebep olacağını ve bunun da
gerçekte onların iptal ve reddedilmesi olduğunu düşünen,
(bu durumdan sakınmak amacıyla) söz konusu ayet ve
haberleri, kötü düşüncesi ve çirkin akidesine tabi olarak,
yaratılmış varlıkların sıfatlarının anlamına hamledip te’vîl
eden kimsenin görüşünden daha sağlam ve daha güzeldir.
Biz bu derin sapkınlıktan Allah’a sığınırız.

Fasl: [Sıfatların Anlamları Hakkında]

Onun “hadi gelin ve sıfatlar hakkında vârid olan lafızla-
rın manasının sizin için ne anlama geldiğini bize söyleyin”
sözüne gelince, bu tutum, Ehl-i sünnetin bu husustaki iti-
kadından ve sözünden haberdar değilmiş gibi bir bilmezlik
ve görmezlik tavrını sürdürmek demektir. O, Ehl-i sünne-
tin içinde yetiştiği ve bu konudaki görüşlerini bildiği hâlde
bunu söyleyebilmiştir. Şayet Allah dilerse, bu noktaya gelin-
ceye kadar onu dilsiz bırakır ve kalbini köreltir; o da Ehl-i
sünnetle beraber yaşamasına, kitaplarına muttali olmasına

ve bunları anladığı iddiasına rağmen onların bu konudaki görüşlerini bilmez hâle gelir. Allah her şeye kadirdir.

O, birçok kez bu meselede Ehl-i sünnetin görüşünü şerh etti; (sapkın) görüşünden tevbe ettikten sonra bu hususta gerçeği beyan etti ve şunu da açıkça ifade etti: Bir kimse bize bu lafızların manasını sorarsa, ona deriz ki; biz senin için bu lafızlara yorum anlamına gelecek bir fazlalık ilave etmeyiz; bilakis bu lafızların okunuşu, aynıyla bir anlam ve bizzat bir tefsîr olmaksızın söz konusu lafızların yorumu demektir. Fakat biz bu lafızların bizzat söyleyeni Allah'ın bildiği özel bir manaya sahip olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla bu anlam üzere onlara iman ediyoruz. Böyle iman eden bir kimse “ben bunu bilmiyorum” derken nasıl olur da sıfatların manası hakkında soru sorabilir? Hakkında soru sormanın bid'at, tefsîri hakkında konuşmanın hata ve araştırma yapmanın ikiyüzlülük ve derine dalmak olduğunu bildiği hususların keyfiyetini nasıl soruşturur? Bu kimse Enes b. Malik'in (Allah ona rahmet etsin ve ondan razı olsun) hikâyesini duymadı mı? Ona “Allah Arş'a istivâ etti” ayetinde geçen istivânın keyfiyeti hakkında سوال edildiğinde ruhsat çıkıncaya kadar başını eğip sustu; sonra başını kaldırdı ve dedi ki: “İstivâ bilinmeyen bir şey değildir; (fakat) keyfiyeti akılla anlaşılamaz; ona iman etmek vacip, hakkında soru sormak bid'attır.” Sonra adamın huzurdan çıkarılmasını emretti ve o da çıkarıldı.

Fasl: [Sünnete Muhalif Olanlara Karşı Selefin Tavrı]

İbn Akîl'in “siz bu temel prensiplerde muhaliflerinizi bid'ate düşmekle itham ederken dostlarınızın farklı fikirlere sahip olmalarına ruhsat verdiniz” şeklindeki sözüne gelince, bu bütünüyle yalan ve bühtandır. Biz kim olursa olsun sünnete muhalefet edene ruhsat vermeyiz. Şayet bu kimse bizim dostlarımızdan olursa herkesten önce onu biz reddederiz. Bunun delili şudur ki, sen bizim dostlarımıza ve

imamımıza intisap etmiştin. Senden bu malum görüş sadır olunca seni bid'ate düşmekle itham ettik, dostlarımız seni terk etti ve kanını helal gördüler. Şayet sen tevbe edip günahından dönmeseydin sana karşı en sert ve senden en uzak olanlar yine biz olurduk. Biz ancak sünnetin bid'atçı saydığı kimseleri bid'atçı olarak görürüz; yoksa kendiliğimizden herhangi bir şey söylemeyiz. Nitekim Peygamber buyurdu ki: "Her yeni şey bid'attır ve her bid'at dalâlettir." Her kim dinde Peygamberin getirdiklerine muhalif yeni şeyler ihdas eder, ashabına muhalefet eder, imamların ve fukahânın dine dair görüşlerini terk eder, kelâmcıların görüşüne döner ve sünnete muhalefet etmeye davet ederse, dinde olmayan yeni bir şey ortaya koymuş olur. Onun hesabını görecektir ve ona amelinin karşılığını tam olarak verecek olan Allah'tır. Dilerse tevbesini kabul eder; dilerse onu dalâlete düşürür de azap va'di hakkında gerçek olur. Allah dilediğini yapandır.

Fasl: [Allah'ın Konuşması Hakkında]

İbn Akîl'in "kelâmullah" meselesindeki görüşüne gelince, bu konudaki tartışma iki kısımda ele alınabilir:

Birincisi; inkâr etmeye başladığı "Allah'ın sesi" hakkındadır. Bizim görüşümüze göre Musa Allah'ın kelâmını hiçbir vasıta olmaksızın işitmiştir. Şayet Musa bu sesi ağaçtan, taştan veya melekten duymuş olsaydı, Benî İsrail bu hususta ondan daha üstün olurdu. Çünkü onlar bu sesi, ağaçtan ve taştan daha üstün olan Allah'ın peygamberi Musa'dan işittiler. Şayet Musa sesi Allah'tan başka bir varlıktan işittiyse niçin "kelîmullah" olarak isimlendirilmiştir? Allah niçin şöyle buyurmuştur: "*(Allah) Ey Musa! dedi, ben risâletlerimle (sana verdiğim görevlerle) ve sözlerimle seni insanların başına seçtim.*"⁵⁷ Ve yine Allah dedi ki: "*Oraya vardığında kendisine (tarafımızdan): Ey Musa! diye seslenildi: Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim! Hemen pa-*

*buçlarını çıkar! Çünkü sen kutsal vadi Tuvâ'dasın!"*⁵⁸ Bunu Musa'ya ancak Allah söylemiştir.

Bu sabit olunca, sesin de duyulan ve Musa'nın kulağına gelen şey olduğu kesindir. Vârid olan haberlerde "ses" ifadesi açık bir şekilde geçmektedir. İmam Ahmed'in oğlu Abdullah dedi ki: "Babama dedim ki: 'Ey Babacığım! Cehmiyye Allah'ın bir sesle konuşmadığını iddia ediyorlar' Dedi ki: 'Yalan söylüyorlar. Onlar böyle söylemekle ancak sıfatları inkâr ediyorlar.' Sonra dedi ki: "Abdurrahman b. Muhammed el Muhâribî Süleyman b. Mehran'dan (A'meş), o Ebu'd-Duha'dan, o Mesruk'tan, O da Abdullah'tan rivayet etti. Abdullah dedi ki: Allah vahyederek konuştuğunda tüm sema ehli (melekler) sesini duydu."⁵⁹ Secézzi dedi ki: "bu hadîs merfu olarak rivayet edilmiştir ve ravileri de makbul imamlardır."

Abdullah b. Uneys'in rivayetinde geldiği üzere Allah kıyamet gününde insanlara, yakında ve uzakta olanın işiteceği bir sesle "el-Melik olan benim, ed-Deyyân olan benim"⁶⁰ diye nida edecektir. Bu meşhur bir hadîstir. Hadîslerde geldiği üzere Allah azze ve celle "Ya Musa! diye nida ettiğinde bu sesi hiç yadırgamayarak hızlı bir şekilde cevap verdi ve dedi ki: 'Buyur Allah'ım buyur. Neredesin? Seni göremiyorum.' Allah dedi ki: "Üstündeyim, sağındayım, solundayım, önündeyim, arkandayım. Musa bu sıfatların sadece Allah'ta olabileceğini hemen anladı ve dedi ki: 'Ya Rabbi! Ancak sen böyle olabilirsin.'"⁶¹ Rivayet edilmiştir ki Musa insanların sesini işittiğinde, Allah'ın kelâmı kulağında iyice yer ettiği için onların sesinden hoşlanmadı.

İbn Akîl'in "ses havada bir patlama veya şiddetli bir vurmadır" şeklindeki görüşüne gelince, bu tam bir hezeyan ve herhangi bir haberin sahih olduğunu göstermedi-

58 Tâ-Hâ 20/11-12.

59 Buhârî, "Tevhîd", 33; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 22.

60 Buhari, "Tevhîd", 33.

61 Kaynağı bulunamamıştır.

ği, hakkında hiçbir eserin bulunmadığı, onun herhangi bir delil getiremediği ve herhangi bir usule dayandıramadığı mücerret bir iddiadan ibarettir. Ona, “bunun böyle olduğunu kabul etmiyoruz. Delilin nedir?” diye sorulduğunda, şayet “bu, biz kelâmcıların ıstılahıdır” derse biz de deriz ki: “Bu, doğruya en uzak ve batıla en yakın olan görüştür. Mu-hakkak siz Kur’an ve sünneti terk edip bir köşeye attınız, Allah ve resulüne muhalefet ettiniz. Dolayısıyla siz hemen hemen tüm meselelerde doğruya muvaffak olamadınız; doğru inanç sahibi olamadınız; görüşünüz kabul edilmedi ve ıstılahınıza iltifat edilmedi.” Şayet “bu bir tanımdır ve tanım reddedilemez” derse biz de “niçin reddedilemez? Yoksa sen doğru olduğu anlaşılmadan ve hakkında bir burhan getirmeden sadece kendisi sebebiyle muhatabın kabul etmesini gerektiren bir iddiaya mı sahipsin?” Eğer “bununla ilgili bir burhan getirmek imkânsızdır” derse biz de bunun, kendi iddiasına delil getirememenin ve doğruluğunu bilememenin bir itirafı olduğunu söyleriz. Şimdi sen kendi iddianın delilini bilmiyorsan doğru olduğunu nasıl bileceksin? Söylediği şeyin doğru olduğunu bilmediğini itiraf eden bir kimse -bunun zahmeti ona yeter- esasen cehaletini ve sözünün batıl olduğunu itiraf etmiş olur. Öte yandan doğru mu yanlış mı olduğu bilinmeyen bir görüşe nasıl sahip olunur? Gerçeği göremediğini ve bilemediğini itiraf ettiği bir konuda hasmı ona nasıl boyun eğer?

Ne gariptir ki; bu kelâmcılar -Allah onların basiretlerini bağlasın- sadece kesin delilleri ve yakînî burhanları kabul edebileceklerini iddia ediyorlar, rivayetleri ise ilim ve yakîn ifade etmeyen âhâd haberler olarak değerlendiriyorlar. Ancak aslen onlar ne zahiren ne de kesin olarak bir anlama delalet etmeyen bir istidlalde bulunuyorlar. Bilakis onların bu yöntemi tam bir körlük olduğu gibi, kendiliğinden uydurdukları ve sadece bir karın gurultusundan ibaret bir hezeyandır. Hâlbuki o bundan menedilse ve görü-

şünün doğruluğunu ispat etmesi istense “biz tanımın reddedilemeyeceği konusunda ittifak ettik” demekten başka herhangi bir delili yoktur. Sen onların -Allah gözlerini ve basiretlerini kör etsin- bizden iddialarını bütünüyle kabul etmemizi ve kendi körlüklerine tabi olmamızı beklediklerini görmüyor musun? Kelâmcıların bu meseledeki hâli, çatının üstünden insanların üstüne bevleden, ancak kendisini görmediğinden hiç kimsenin de kendisini görmediğini zanneden körün hâline benzer.

Tüm bunlardan sonra biz şöyle deriz: Bilakis ses Musa'nın duyduğu şeydir. Bu, sesin örfte bilinen sahih tanımıdır. Şüphe yok ki ses, her zaman duyulan olmakla nitelenir. Nitekim duymanın sesle ilişkisi, görmenin görülen şeylerle ilişkisine benzer. Ayrıca sesin Allah'a nispeti sahih haberle sabittir. Nebi de Allah'ı, ne ilmi, ne dini ne dünyası ne de ahireti olan kelâmcılardan daha iyi bilmekte ve tasdik etmektedir. Bilakis kelâmcılar, çoğunluğu zındık olan yaratılmışların en şerlileridir. Allah kullarının kalplerine onlara karşı bir nefret ve sevgisizlik yerleştirmiştir.

Bundan daha ötesi, bilinen bu âlemdaki ses, ses tellerinin titreşiminden ibaretse, niçin Allah'ın sıfatları hakkında da aynı şey söz konusu olmasın? Çünkü onlar, bizim için geçerli olan şeylerin gayb âlemi için de geçerli olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Biz sizin üç açıdan hatalı olduğunuzu söylüyoruz:

Birinci hatanız Allah'ı “gâib” olarak isimlendirmenizdir. Hâlbuki Allah'ın isim ve sıfatları sadece şeriattan alınır. Ancak siz -Allah hayırları size nasip etmesin- Allah'ın 99 ismini bir kenara bırakıp O'nu tek bir isimle isimlendirdiniz; hatta sonunda hevânızdan Allah için bir isim uydurup onunla Allah'ı tavsif ettiniz. Fakat Allah bu ismi nefsinden nefyetti ve dedi ki: “Biz, onlardan uzak (gâib) değiliz.”⁶²

İkinci olarak siz, teşbîhe düşmüş oldunuz. Hâlbuki teşbîhi nefyetmek, Allah'ın kitabını ve Resulünün sünnetini reddetme konusunda sizin temel dayanağınız konumundaydı. Çünkü siz Allah'ı kullarına kıyaslayıp, sıfatları ve isimleri konusunda onlara benzettiniz. İşte bu, teşbîhin ta kendisidir. Size yazıklar olsun!

Üçüncüsü, teşbîh sizin de kabul etmiş olduğunuz Allah'ın işitmek, görmek, bilmek ve hayat gibi sıfatlarında söz konusu olamaz. Çünkü bütün bu sıfatlar, bizde birtakım organ ve aletlerle mümkün hâle gelir. Nitekim duyma sıfatı kulak deliğine, görmek göz bebeğine, bilmek kalbe ve hayat bedene muhtaçtır. Sonra tüm sıfatlar ancak bir bedende gerçek olabilirler. Şimdi şayet siz "bu sıfatlar Allah için de böyledir" dersanız teccîm ve teşbîh iddia edip küfre düşmüş olursunuz. Şayet "sıfatlar Allah'ta bedene ihtiyaç duymaz" dersanız öyleyse bu dünyada niçin ihtiyaç duymaktadır?

Buna göre Kitap ve sünnetle sabit olan gerçekler, sizin kelâmcılarınızın boş hezeyanları sebebiyle reddedilmez ve ikiyüzlü bir bid'atçının sözüyle Allah'ın elçisinin sözü terkedilmez. Biz kitap ve sünnetten bir delilin olmadığı yerde onların sözlerini kabul etmeyiz. Onların bizim yanımızda hiçbir kıymetleri ve yerleri yoktur. Biz Kitab'ı nasıl iptal eder ve Sünnet'i nasıl reddederiz? Hâlbuki biz bunlara temessük edip benimsedik; hırsıyla sarıldık; kurtuluşun kitap ve sünnete yapışmakta, helakin bunları terk etmekte, hata ve aşırılığın da bunlara muhalefet etmekte olduğuna kesin olarak inanan bir kimsenin arzusuyla bunları arzu ettik. Allah'tan kendisine kavuşuncaya kadar hayat ve ölümümüzde bu iki esas üzere sabit kalmayı, buna göre bizi mükâfatlandırmasını ve Peygamberinin sancağı altında haşretmesini istiyoruz.

İbn Akîl'in Peygamberin (Allah gökyüzündeki meleklerle bir işin yerine getirilmesini hükmettiği zaman) düz ve

sert bir taş üzerinde sürüklenen bir zincirden çıkan sese benzeyen (bu ilâhî hükme melekler tamamıyla itaat ederek korku ile kanatlarını birbirine vururlar")⁶³ şeklindeki sözünün teşbîh içerdiğine dair şüphesine gelince, bu, esasen resullerin efendisi, doğru sözlü ve emin olan Muhammed'e yönelik bir itiraz olduğu gibi aynı zamanda bu, ona temsil ve teccîm nispet etmek anlamına da gelir. Bunu yapan kimse de dinden çıkmış olur. Hâlbuki hakikat, dinden yoksun bu yalancının iddia ettiği gibi değildir. Fakat bunun sebebi niyetinin kötü, anlayışının az olmasıdır.

Sahih bir sözü tenkit eden niceleri vardır ki

Onların bu tenkidi hastalıklı bir anlayışın eseridir.

Yukarıdaki hadîste Allah'ın melekler tarafından duyulan sesinde bir teşbîh söz konusu değildir. Sadece duymak bir başka duymaya benzetilmiştir. Yani onu duymamız bunu duymamız gibidir. Peygamber -en büyük salat ve selam ona olsun- başka bir haberde buyurdu ki: "Şu kameri gördüğünüz gibi Rabbinizi de göreceksiniz. O'nu görmekte kalabalıktan dolayı sıkıntı çekmeyeceksiniz."⁶⁴ Yani sizin Rabbinizi görmeniz, bütün herkesin ayı apaçık görmesi gibidir. Dolunayı görmek için hiç kimsenin birbirine göstermesine gerek yoktur. Hilalin görülmesine gelince burada görenin görmeyen kimseye göstermesi için insanlar bir araya gelmeye ihtiyaç duyarlar. Hâlbuki dolunayın görülmesi böyle değildir. Bundan dolayı "sıkıntı çekmezsiniz" şeklinde rivayet edildi. İnsanlar o gün ne haksızlığa uğrama ne de sıkışma anlamında bir sıkıntı yaşayacaklardır. İşte burada Allah'ı görmek nasıl dolunayı görmeye benzetilmişse, yukarıdaki durumda da Allah'ın sesini duymak bir insanın sesini duymaya benzetilmiştir. Yoksa burada Allah'tan duyulan sesin insandan duyulan sese benzetilmesi söz konusu değildir.

63 Buhari, "Tefsîr", 175.

64 Buhari, "Tevhid", 24, "Mevâkîtu's-Salat", 16; Müslim, "Mesâcid", 211, 212.

Her kim hakikate ulaşmayı gaye edinirse Allah da onu doğruya irşad eder. Neticede Allah'ın ve elçisinin kelâmından gelecek olan fayda ve hikmetleri elde eder. Kim de hakikatten başka bir şeyi hedeflerse Allah ona istikamet vermez. Bu sebeple ona göre Kur'an ve sünnet bütünüyle şüphe hâline gelir; o da bu şüphelerle sapıtır. Allah şöyle buyurmuştur: *"Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır."*⁶⁵ Bunun bir örneği de, sağlam gözün görmesini sağlayan güneşin aydınlığıdır. Şöyle ki; görmesi zayıf ve gözü rahatsız olan kimsenin bakışını güneşin ışığı kamaştırır ve onu görmez hâle getirir.

Şair şöyle demiştir:

İlim, anlayışlı kimse için bir ziyadeliktir,

Düşüncesiz ahmak kimse için ise bir noksanlıktır.

Gündüz misali ki aydınlık, Âdemoğlunun gözünün nurunu artırırken

Yarasaların gözünü kör eder.

Biz burada onların kelâmi şüphelerinin tüm detaylarını konu etmeyeceğiz. Biz kelâm ilminin bütünüyle fasit olduğunu, imamlarımızın bu ilme yönelik yergilerini; alimlerimizin de kelâmcıların ehl-i bid'at ve dalâlet oldukları, onların ilim ehlinden sayılamayacakları ve kelâmla meşgul olan kimsenin zındıklaşıp iflah olmayacağı konusundaki ittifaklarını daha önceden beyan ettiğimizden, onların bu şüphelerinin kökünden batıl olduğunu biliyoruz. Nitekim burada konu ettiğimiz söz konusu görüşlerin sahibi İbn Akîl hakkında imamların sözlerinin gerçekliği ve doğruluğu ortaya çıkmış; kendisi bid'ate sapmak ve dalâlete düşmekle itham edilip kanı mübah kılınca tevbe etmeye, kendinin bid'at ve dalâlet üzere olduğunu ve kendisini reddedenin hükmünde isabetli olduğunu ikrar etmeye mec-

bur kalmıştır. İşte bu makale, onun tevbe ettiği sapkınlıkların ve rücu ettiği bid'atlerin cümlesinden ibarettir.

Fasl: [Kur'an Harflerden Oluşan Elimizdeki Kitaptır]

Kur'an'ın harflerinin ispatına gelince, hiç şüphe yok ki Kur'an Muhammed'e indirilen; sure, ayet, harf ve kelimelerden ibaret şu elimizdeki Arapça kitaptır. Her kim onu okur ve güzelce telaffuz ederse, onun için her bir harfe on hasene vardır. Bunu bilip kabul eden kimse de harfleri kabul etmiş olur. Artık bundan sonra Kur'an'dan muradın yanımda olan Kur'an olduğunu inkâr etmesini gerektirecek hiçbir delil yoktur. Bilakis Kur'an'da yüzden fazla ayet bunu inkâr edeni reddetmekte, Müslümanların icmâsı ya-
lanlamakta, Peygamberin sünneti ve ondan sonra gelen ashabının sözleri bu kimseyi küfre nispet etmektedir.

Kur'an'da birçok ayet "muhakkak bu Kur'an..." diye söze başlamaktadır. "Bu" lafzı, hazır bulunana bir işarettir. Nice ayetlerde şu ifadeler gelmektedir: "*muhakkak ki biz, bu Kur'an'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık*"⁶⁶ "*Andolsun ki biz, bu Kur'an'da insanlar için her çeşit misale yer vermişizdir*"⁶⁷ Birçok ayette Allah Kur'an'ı "Arapça" olarak nitelemekte, birçok ayette müşriklere bu Kur'an'ın bir benzerini veya bir surenin benzerini getirmeleri konusunda meydan okumakta, birçok ayette de Kur'an'a ayet, sure ve kelimeler nispet etmektedir. Aynı şekilde Kur'an'ın beşer sözü olduğunu söyleyen kimseyi cehenneme yaslamakla tehdit etmekte,⁶⁸ onun şiir olduğunu iddia edenleri de şu ayetle reddetmektedir: "*Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.*"⁶⁹

66 el-İsrâ 17/89.

67 Er-Rûm 30/58.

68 el-Müddessir 25-26.

69 Yâ-Sîn 36/69.

Malumdur ki şiir, vezinli sözdür. Şiir nitelemesi ancak harf ve kelimelerden oluşan manzum sözlere nispet edilebilir. Allah, Peygambere indirdiği kitabı Kur'an olarak isimlendirip ondan şiir olma vasfını birçok yerde nefyetmiştir. Artık bundan sonra İbn Akîl hangi gerekçeyle harfleri inkâr edecektir? Bilakis Peygamber hadîslerinde harflerin lafzını okumuş, sahâbeden ve tâbiînden bu konuda birçok haber gelmiştir. İnsanlar Kur'an'ın harflerinin, ayetlerinin ve kelimelerinin sayısı konusunda ittifak etmişler, Kur'an'da olduğu konusunda ittifak edilmiş bir harfi inkâr edenin de kâfir olacağı konusunda icmâ etmişlerdir. Artık bundan sonra bu hakikati kabul etmemek inattan başka bir şey değildir.

Fasl: [İbn Akîl Başkalarına İyiliği Emreder Ancak Kendini Unutur]

İbn Akîl'in "bu gözü pekliğiniz hususunda Allah'tan korkun. Sizin Selef-i salih'in tuttuğu yolu benimseyip şeriatta Allah hakkında vârid olmayan ve akılla da uyuşmayan hususlarla ilgilenmeyi terk etmeniz gerekir" sözüne gelince, biz deriz ki: Verdiği nimetlerden dolayı Allah'a hamdolsun ki İbn Akîl'in vasiyetine gerek kalmaksızın biz bunu yaptık ve selefin yürüdüğü yolu benimsedik. Onları terk edeni biz de terk ettik; onlara muhalefet edeni reddettik. Bu cümleden olmak üzere İbn Akîl'in görüşünü kabul etmedik ve onun rezilliğini açıkça ortaya koyduk. Ancak o bu sözüyle iyiliği emrediyor fakat kendisini unutuyor; kötülükten nehyediyor fakat nehyettiği şeyleri kendisi yapıyor. Sözle amel arasında çelişki bulunmasını Allah sevmiyor. Allah şöyle buyurmuştur: *"Yapmayacağınız şeyleri söylemek, Allah'ın en çok nefret ettiği şeylerdendir."*⁷⁰ Allah şu ayette Yahudileri kınamıştır: *"Halka iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz yoksa?"*⁷¹

70 es-Saff 61/3.

71 el-Bakara 2/44.

Peygamberden gelen bir hadîste rivayet edilmiştir ki “Kıyamet günü bir adam getirilir ve cehennem ateşine atılır. Bağırsakları karnından dışarı çıkar ve onlarla birlikte değirmen döndüren merkep gibi döner durur. Dünyada kendisini tanıyan bazı kimseler ona derler ki: – Ey filân! Sana ne oldu? Sen iyiliği emredip kötülükten nehyetmez miydin? O kişi de: – Evet, iyiliği emrederdim, fakat kendim yapmazdım, münkerden nehyederdim, fakat kendim yapardım, der.”⁷² Haber başka benzer lafızlarla da gelmiştir.

Allah Hz. Şuayb hakkında şunu haber vermiştir: “*Dedi ki: Ey kavmim! Eğer benim, Rabbim tarafından (verilmiş) apaçık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir rızık vermişse buna ne dersiniz? Size yasak ettiğim şeylerin aksini yaparak size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam ancak Allah'ın yardımı ile. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim.*”⁷³

Şairler bu çelişik tutumlarla ilgili birçok sözler söylemişlerdir. Ebu'l-Esved'in şiiri bunlardan birisidir:

*Ey başkasına öğreten kimse!
Bu talimi kendi nefsine yapsan ya!
Akıllarımıza doğruluk aşılamayıcı mı düşünüyorsun?
Sende doğruluktan eser yokken.
Sen eylerken başkasını kötü ahlaktan nehyetme!
Böyle yaptığında bu senin için büyük bir ayıp olacak
Önce kendinden başla; günahı kendine yasakla,
Bunu yapabilirsen hikmet sahibi olabilirsin.
Bu takdirde nasihatın fayda verir,
Sözüne tabi olunur ve talimin faydalı olur.*

Ebu'l-Atâhiye dedi ki:

72 Buhârî, “Bed’ül-Halk” 10; Müslim, “Zühd”, 51.

73 Hûd 11/82.

*Ey insanlara nasihat eden kimse! Muhakkak Sen de suçlusun
Zira İnsanları ayıpladığın işleri sen de işliyorsan.
Çıplaklığını örtmeye çalışan kimse gibi,
Örtmeye çalıştıkça avret yerleri insanlara açılmaktadır.
Senin de bildiğin gibi şirkten sonra en büyük günah,
Bir kimsenin kendi kötülüklerini görmemesidir.
İnsanlarda gördüğü günahları bilmesi,
Fakat kendisindeki ayıbı bilmemesidir.*

Yine o dedi ki:

*Fazileti sanki ona sahipmişsin gibi anlattın,
Günahın pis kokuları elbisenden yayılırken.*

Onun nasihat olarak isimlendirdiği şey, bilgiye dayalı olmaksızın Allah hakkında konuşmaya dalmak, peygamberin sünnetlerini reddetmek ve selefin görüşüyle yetinmeyi yasaklamaktır. Bu kimse tevbe edip günahından dönse bile bunun günahı onun peşini bırakmaz. Bilakis bu nasihat sebebiyle sapıtan ve aldanan kimsenin günahı ona yapışır. Kim İslâm'da (Müslümanlar içinde) kötü bir çığır açarsa, açtığı çığırın günahı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahları, günahlarından bir şey eksilmeden ona aittir.”⁷⁴

Kaleme aldığım bu risalenin, insanları İbn Akîl'in kelâmıyla sapıtmaktan engellemesi cihetinden bizzat onun için büyük bir bereket ve fayda temin etmesini ve dolayısıyla insanları sapıtması sebebiyle ceza hanesine yazılacak günahın kesilmesini ümit ediyorum. Allah'tan bizi ve onu affetmesini istiyorum. Nitekim o bu görüşünden tevbe etti. Onun sünnet konusunda birçok kelâmı ve çok güzel eserleri vardır. Şayet bunlar onun önceki kitabındaki bu bid'ati

74 “Her kim İslâm'da güzel bir sünnet (çığır) açarsa, o çığırın ecir de, kendisinden sonra o çığırla amel edenlerin ecir de onun olur. O çığırla amel edenlerin ecirlerinden de hiçbir eksilme olmaz. Ve her kim İslâm'da kötü bir sünnet (çığır) açarsa, o çığırın vebali ile kendisinden sonra onu işleyenlerin vebali de onun olur. Kendisinden sonra onunla amel edenlerin vebalinden de hiçbir eksilme olmaz.” (Müslim, “Zekât”, 69, “İlim”, 15; Nesâî, “Zekât”, 64; İbn Mace, “Mukaddime”, 14.

silip yok edebilirse, rahata kavuşmuş ve kendisi hakkında yapılan gıybetten kurtulmuş olur. Ancak Allah dilediğini yapar. Lakin biz, aldananlar onun bu bid'atiyle aldanmasınlar diye bu bid'atin hükmünün kalmadığını haber verdik ve gerekli açıklamayı yaptık.

Allah'tan onu ve bizi affetmesini, onun ve tüm tevbe edenlerin tevbesini kabul etmesini istiyoruz. O'ndan *"kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddîkler, şehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!"*⁷⁵ ayeti mucibince, rahmeti ve keremiyle, dini ve Peygamberinin sünneti üzere ayaklarımızı sabit kılmasını, Selef-i salih'i izlemeye ve onların yoluna yapışmaya bizi muvaffak kılmasını istiyor, kıyamet gününde onlarla beraber haşretmesini niyaz ediyoruz.

[Müellifin Vasiyeti]

Kardeşlerime -Allah onları muvaffak kılsın- Rabbinizin kitabına ve Peygamberinizin sünnetine yapışmanızı, bunlara dört elle sarılmanızı ve dinde sonradan ortaya çıkan şeylerden sakınmanızı tavsiye ediyorum. Dinde her muhdes şey bid'attır; her bid'at de dalâlettir. Kim olursa olsun sizi benimsediğiniz bu sünnet yolundan döndürmeye çalışan kimsenin sözüne aldanmayın. Bu kimse Peygamberinizin, onun sahâbesinin, ittifakla "imâmu's-sünne" kabul edilen imamınız Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel'in, onun zamanında ve ondan önce gelmiş tüm imamların getirip size tebliğ ettikleri hususlara herhangi bir şey ekleyemez. Biz onların sözlerinin ve tavsiyelerinin bir kısmını size hatırlattık. Büyük bir imam olduğunu zannetseniz bile hiç kimsenin sözüyle bundan sapmayın! Muaz b. Cebel'den -Allah ondan razı olsun- rivayet edildiğine göre demiştir ki: "Hakîmin sapmasından sakının."

Ömer -Allah ondan razı olsun- demiştir ki: “Üç şey kat’î surette dini yok eder: Âlimin zellesi, münafığın Kur’an’ı kendisine delil edinerek mücadele etmesi ve dalâlete sevk eden imamlar.”⁷⁶ Peygamberden rivayet edildiğine göre o buyurmuştur ki: “Ümmetim adına üç şeyden korkuyorum: Onlar için âlimin zellesinden, zalimin hükmünden ve kendisine tabi olunan hevâdan korkuyorum.”⁷⁷ Resulullah yine buyurmuştur ki: “size, kendilerine sımsıkı tutunduğunuz müddetçe sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum: Allah’ın kitabı ve Resulünün sünnetidir.”⁷⁸ Allah, büyük ilim sahibi olduğuna inandığınız bu adamda size büyük bir ibret göstermiştir. Bu kimse böylesine çirkin bir hatayı nasıl olup da işledi? Öyleyse kimseye aldanmayın! Hakkında bir sünnet ve makbul bir imamın onayı olmayan muhdes meseleler hakkında -ki bunlar sonradan ortaya çıkmış bid’atlerdir- konuşmaktan sakının! Peygamberiniz şu sözüyle sizi bu konulardan sakındırmıştır: “Sonradan ortaya çıkan şeylerden sakının! Zira her sonradan ortaya çıkan şey bid’attir; her bid’at de dalâlettir.”⁷⁹ Yine buyurmuştur ki: “İşlerin en şerlisi sonradan çıkanlardır.”⁸⁰ Bunlar; Kur’an’ın nokatlanması ve harekelenmesi meselesi, ehl-i bid’atin cehen-nemde ebedî olarak kalması meselesi, hakkında kendisine tabi olunacak bir eser ve makbul bir imamdan can kulağıyla dinlenecek bir söz olmayan ahmakça işler ve bunun gibi birtakım muhdes konulardır. Bu gibi meselelere dalmak çirkinliktir; bunlar hakkında konuşmayıp susmak ise güzelliiktir. Bu hususlarda konuşan kimse, rivayet edilen haberlerin şهادetiyle, bid’ate dalmış bir bid’atçi ve işle-

76 İbn Abdi'l-Berr, *Câmi'u beyâni'l-ilm ve fadlih*, 2/979 (1867).

77 Ebû Bekr el-Beyhakî, *el-Medhal ile's-süneni'l-kübrâ*, thk. Muhammed Ziyau'r-Rahman el-Azamî (Kuveyt: Dâru'l-Hulefâi li'l-Kitabi'l-İslamiyyi, ty), 1/442 (830). İbn Abdi'l-Berr, *Câmiu beyani'l-ilm ve fadlih*, 2/978 (1865).

78 İmam Malik, *el-Muvatta*, thk. Muhammed mustafa el-Azamî (Ebu Dabi: Müessesetü Zâyid b. Sultan, 2004), “Kader”, 1.

79 Müslim, “Cum’a”, 43; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 6.

80 Müslim, “Cum’a”, 43.

rin en şerlisini irtikâp etmiş birisidir. Allah Subhânehû ve Teâlâ bu hususlarda konuşan kimsenin kelâmından سوال edecek ve ondan delillerini ve burhanını isteyecektir.

Sehl b. Abdullah et-Tusteri demiştir ki: “İlimde sonradan bir şey ortaya koyan kimse kıyamet gününde bundan mutlaka sorguya çekilecektir. İhdas ettiği şey sünnete uygunsa ne âlâ; değilse büsbütün hüsrandır. Bu gibi ahmaklıklar hakkında susan kimse ise bunlardan sorgulanmayacaktır. Bu kimse için Peygamberde, sahâbesinde ve onlara tabi olanlarda güzel bir örneklik vardır. Biz -Allah'ın izniyle- “eserler”i/hadîsleri sizden daha iyi bilir ve onları daha çok araştırırız. Biz nefsimiz adına, selefimize tabi olmaya ve onlardan sonra ortaya çıkan şeylerden sakınmaya razı olduk. Siz nefsiniz adına bunlara razı değil misiniz? Onlara yeterli gelen bize yeterli değil mi? Bizim için bid'atleri terk edip sünnet üzere daim olmaya imkân kalmadı mı?

Allah'ın elçisine, selefine ve imamlarına yeterli gelen şeyin kendisine yeterli gelmediği kimseye Allah genişlik ihsan etmez. Onların iktifa ettiğiyle iktifa etmeyen, razı olduğuna razı olmayan ve onların yolunu benimsemeyen herkes Şeytanın tarafındadır. “...O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaya çağırır.”⁸¹ Sırât-ı müstakim'e razı olmayan kimse cehennemin yolunu tutar. Selefin yolundan başkasına giren kimse kendi yok oluşuna sebep olur. Sünnetten başka tarafa meyleden kimse de cennet yolundan sapmış olur.

Allah'tan ittika edin ve kendi adınıza korkun. Zira durum içinden çıkılmaz bir hâl almıştır. Cennetten öte ancak cehennem, haktan öte ancak dalâlet ve sünnetten öte ancak bid'at vardır. Siz her muhdes işin bid'at olduğunu biliyorsunuz. Öyleyse sonradan ihdas edilen hususlarda kelâm etmeyiniz. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üze-

rinize olsun. Allah rahmet ve kudretiyle bizi sünnet üzere sabit kıldı ve bid'at ve fitnelere düşmekten korudu.

Siz -Allah size merhamet etsin- Kur'an hakkında tartışmaktan, Allah'ın sizi mükellef kılmadığı ve bununla beraber içinde amelle ilgili bir husus barındırmayan işleri araştırmaktan sakının. Nebi'den (sav.) rivayet edildi ki o şöyle buyurmuştur: "Kur'an hakkında tartışmak küfürdür."⁸² Selef Allah'ın zatı, sıfatları ve isimleri hakkında cedel yapmaktan nehyetmiştir. Biz de Allah hakkında akla dayalı düşünce üretmekten nehyolunduk. İmam Malik (ra.) demiştir ki: "Din hakkında yapılan tartışmalardan hoşlanmıyorum. Medine ehli bu tür tartışmaları daima çirkin bulmuşlardır. İçinde amele müteallik bir şey olmayan kelâmı sevmem. Din ve Allah hakkında konuşmaktansa susmak bana daha sevimli gelir. Zira ben bu beldemizde yaşayanların, içinde bir amel barındırmadıkça, din hakkında kelâm etmekten nehyettiklerini gördüm."⁸³ Burada İmam Malik'in kastettiği kimseler; hadîs ve fetva ehli olan eski ve yeni tüm ulema ve fukahadır. Ehl-i bid'at buna muhalefet ermiştir. Cumhur (cemaat) ise İmam Malik'in görüşü üzeredir.

Konuşmak ve ilmi genişletmek istediğinizde fıkıh, fikhî meseleler ve ahkâmı; feraiz ve mesâili; münâseha;⁸⁴ ölenin mirasının taksimi, ikrar ve çok yönlü velâ meseleleri;⁸⁵ sonra vasiyetler ve mesaili; sonra cebir, hesap, aritmetik ve yüz ölçümü ilimleriyle ilgili meseleler hakkında araştırma yapın. Bu alanlarda size geniş imkânlar verilmiştir. Ancak

82 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 13/369 (7989), 15/288 (9479); Ebu Davud, "Kitabu's-sünnet", 5; Nesâî, "Fedâilu'l-Kur'an", 61.

83 İbn Abdilberr, *Câmi'u beyani'l-ilm ve fadlih*, 2/938.

84 Bir mirasın paylaşılmasından önce vefat eden mirasçının payının kendi vârislerine intikalinin hesaplanması anlamında fıkıh terimi.

85 Velâ fıkıh terimi olarak âzatlıktan veya muvâlât sözleşmesinden doğan hükmî akrabalık bağıni ifade eder; aralarında velâ bağı bulunan taraflardan her birine mevlâ denir. Bundan dolayı mevlâ kelimesi kölesini âzat eden efendi ve âzat edilen köle için müstereken kullanılır.

bunların dışında hakkında selefin konuşmadığı, İmamınızın (Ahmed b. Hanbel) çirkin gördüğü, sizi bir hayra ulaştırmayan ve mutlaka bir bid'at ihdas etmekten -ki bu konuda önderiniz İblis'tir- kaçınamayacağınız konulara dalmaktan nehyolundunuz. Bu bid'atler sebebiyle Allah sizi sevmez, Peygamber sizden teberrî eder, Peygamberinizin -en büyük salat ve selam ona olsun- sünnetini terk etmeniz sebebiyle Ehl-i sünnet'ten kardeşleriniz de sizi terk eder ve neticede Nebinizin havzından kovulursunuz. Nitekim bir rivayete göre kıyamet günü bir topluluk havza gelir ve Peygamberin yanı başında titremeye başlarlar. Peygamber dedi ki: "Ben ashabım! Ashabım! Derim. Denilir ki: 'Onların senden sonra (dinde) neler icat ettiklerini bilmiyorsun. Ben derim ki: Allah sizi her tür hayırdan uzaklaştırsın!'"⁸⁶ Allah bizi ve sizi bu duruma düşmekten korusun.

Şayet Peygamberinizin sünnetine yapışır, vasiyetini kabul eder, selefinizin yolunu benimser de bunların dışında kalanları terk ederseniz, her tür şüpheden uzak bir selamet üzere olursunuz ve cennette "*...Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehitler ve salih kişilerle beraber*"⁸⁷ lütuf, ikram ve ebedî olmakla müjdelenirsiniz. Allah bizi ve sizi razı olduğu işlerde muvaffak kılsın! Amîn. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur. Salat, hayır nebisi, hayrın önderi ve rahmet peygamberi olan efendimiz, Nebimiz Muhammed'in üzerine olsun!

86 Buhârî, "Rikâk", 53; Müslim, "Fezâil", 27.

87 en-Nisâ 4/69.

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut, Adil Mürşit ve diğerleri. Müessesetü'r-Risale, 2001.
- Beyhakî, Ebû Bekr. *el-Medhal ile's-süneni'l-kübrâ*. thk. Muhammed Ziyau'r-Rahman el-Azamî. Kuveyt: Dâru'l-Hulefâi li'l-Kitabi'l-İslamiyyi, ty.
- Beyhakî, Ebû Bekr. *Şuabu'l-îmân*. thk. Abdu'l-Alî Abdülhamîd Hâmid. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2003.
- Dârimî, Abdullah b. Abdurrahman. *Sünen*. thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Seudiyye, Dâru'l-Muğnî li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2000.
- el-Âcurrî, Ebû Bekr b. Abdullah. *eş-Şerî'a*. thk. Abdullah b. Süleyman ed-Demîcî. Riyad:Dâru'l-Vatan, 1999.
- İsfehânî, Ebû Nu'aym. *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974.
- İbn Abdi'l-Berr. *Sahîhu câmi'ı beyânî'l-ilm ve fadlih*. Thk. Ebu'l-Eşbâl ez-Züheyrî. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Seudiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1994.
- İbn Ebî Şeybe. *Kitabu'l-musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*. Beyrut 1990.
- İmam Malik. *el-Muvatta*. thk. Muhammed Mustafa el-Azamî. Ebu Dabi: Müessesetü Zâhid b. Sultan, 2004.
- Lâlekâî, Ebu'l-Kasım Hibetullah. *Şerhu usûli i'tikâdi Ehli's-sünne ve'l-cemâ'a*. thk. Ahmed b. Sa'd el-Gâmidî. el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Seudiyye: Dâru Tayyibe, 2003.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdullah el-Hâkim. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. thk Mustafa Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Öz, Mustafa. "Zındık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/390-391. İstanbul: TDV. Yayınları, 2013.
- Özel, Ahmed. "Kelvezânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/217-218. İstanbul: TDV. Yayınları, 2002.
- Süyûtî, Celâluddîn. *Savnu'l-mantık ve'l-keîâm an fenneyi'l-mantık ve'l-keîâm*. thk. Ali Sami en-Neşşâr, Suâd Ali Abdurrâzık. İskenderiye, 1970.

Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed. *el-Muvâfakât*. thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-u Selmân. Mısır: Dâru İbn 'Affân, 1421.

Teberânî, Süleyman b. Ahmed Ebu'l-Kasım. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Teberânî, Süleyman b. Ahmed Ebu'l-Kasım. *el-Mu'cemu'l-vasît*. thk. Tarık b. 'Ivezullah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ty.

Yaran, Rahmi. "Bid'at". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/129-131. İstanbul: TDV. Yayınları, 1992.

DİZİN

A

Abbasiler 23
Abdullah b. Rıdvan 51
Abdullâh b. Saîd b. Küllâb 25
Abdullah b. Uneys 82
Abdülkâdir-i Geylânî 11
Acz-i i'tirâf 27
âhâd haber 29, 37, 38, 76, 83
Ahmed b. Hanbel 15, 21, 22,
23, 24, 25, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 37, 64, 92, 96
Ahmed b. İshak el-Maliki 59
Âişe (Hz.) 76
akâid 14, 24
akıl 16, 17, 25, 27, 29, 30, 34
akıl-nakil tearuzu 19
akide 18, 20
akli deliller 66, 76
akli düşünce 18, 21
akli istidlal 25
âlemin hudûsu 16
Ali b. Abdülmelik b. Muham-
med b. Yusuf 52
Ali (Hz.) 76
Allah'a sıfat isnadı 33, 34
Allah'a ve ayetlerine iman 74
Allah'ın 99 ismi 77, 84
Allah'ın birliği 38, 67
Allah'ın isim ve sıfatları 55, 84
Allah'ın kelâmı 13, 35, 38, 82
Allah'ın sesi 81
Allah'ın sıfatları 13, 16, 21, 26,
32, 37, 54, 72, 78, 79
amel 21
Arapça 38, 39, 88
Arap dili ve edebiyatı 12
Arap-mevâlî çekişmesi 32
araz 16, 67
Aristo mantığı 23

arşa istivâ 12, 78
âsâr 17, 30
Ashâbu'l-hadîs 27
astronomi 12
aşırı tenzihçi 20
aşırı te'vîl 20
aşırı yorum 22
avam 27, 28
ayaklanma hareketleri 17
ayet 68, 69

B

Bağdâdî 21, 36, 50
Bağdat 11, 26
bâtıl 34, 78
bâtınî 22, 37
Bâtınîler 77
Bâtıniyye 77
Benî İsrail 81
Berbehârî 23
bid'at 11, 12, 16, 17, 27, 31,
34, 36, 39, 47, 50, 52,
53, 55, 57, 63, 64, 65,
70, 71
bid'atçı 47, 66, 71, 77, 81, 93
bid'at ehli 12, 50, 59, 77
bilâkeyf 32
bilgi kaynağı 27, 29
Buhârî 23

C

Ca'd b. Dirhem 19
Cebrail 28, 34
cedel 17
cehennemin ebedîliği 21
Cehm b. Safvan 19, 20
Cehmî 20
Cehmiyye 18, 19, 20, 21, 22,
23, 31, 34, 82

cennet 21, 94
 cisim 16, 27, 67
 Cüveynî 37

D

dalâlet 16, 39, 52, 55, 64, 65,
 71, 87
 Dâvud b. Ali el-Isfehânî 33
 Dimaşk 11, 26, 50
 dil 14, 21
 dilin imkânları 33
 dinde yenilik 70
 dirâyet 27

E

Ebû Ali er-Rahbî 11
 Ebu Bekir 62
 Ebû Bekir el-Hallâl 23
 Ebû Bekr es-Sıddîk 72
 Ebû Ca'fer et-Tahâvî 23
 Ebû Hanîfe 18, 21, 55, 65
 Ebu'l-Atâhiye 90
 Ebu'l-Esved 90
 Ebu'l-Feth İbnu'l-Mennî 11
 Ebu'l-Hattâb Mahfûz b. Ahmed
 el-Kelvezânî 49
 Ebu'l-Vefâ İbn Akîl 23, 25, 50
 Ebû Mansûr 11, 36
 Ebû Ömer b. Abdülberr 55, 59
 Ebû Saîd ed-Dârimî 23
 Ebû Ya'lâ el-Ferrâ 23, 25, 26,
 36
 Ebû Yusuf 59, 65
 Ebü'l-Abbâs el-Kalânîsî 25
 Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî 11,
 23
 Ebü'l-Hasan el-Mevâzînî 11
 Ebü'l-Meâlî Abdullah b. Ab-
 durrahman es-Sülemî
 11
 Ebü'l-Mekârim Abdullah b.
 Muhammed el-Ezdî 11
 Ehl-i beyt 77
 ehl-i bid'at 34, 54, 59, 87

Ehl-i eser 14, 15, 27, 30, 59, 77
 Ehl-i hadîs 14, 21, 23, 25, 29
 ehl-i hevâ 59
 Ehl-i Hicaz 14
 Ehl-i Irak 14
 ehl-i kelâm 59
 Ehline teslim 27
 Ehl-i re'y 14, 15, 20, 30
 Ehl-i sünnet 79
 Ehl-i Sünnet-i Hassa 27
 ehl-i zikr 67
 ehlü'l-bâtıl 34
 ehlü'l-ehvâ 34
 Enes b. Malik 80
 ensâb 12
 eser 20, 77
 Eş'arî 16, 25, 59
 Eş'arîler 13
 Eş'arî mezhebi 26
 Evzâî 55, 58, 64

F

felsefe 30, 31
 ferâiz 12
 fıkıh 11, 12, 14, 17, 24, 28, 65,
 95
 fitne 69, 95
 fizik âlem 25

G

gayb âlemi 84
 Gazâlî 27, 28, 35, 37
 gelenekselci 24, 25
 gnostisizm 22, 31

H

haber 20, 54, 56, 77, 79
 haberî sıfatlar 19, 27, 32, 33,
 68, 76
 hadîs 12, 14, 17, 21, 23, 24, 27,
 28, 35, 37, 38, 52, 54,
 56, 76, 82, 95
 hadîs taraftarlığı 35
 halku'l-Kur'an 9, 34

Hallâc-ı Mansûr 36
 Hanbelîler 9, 11, 12, 14, 23,
 24, 25, 26, 30, 36, 55, 78
 Hanbelîlik 25, 35, 36
 Hanefîlik 20
 hareket 16, 25
 Hâris b. Esed el-Muhâsibî 25
 Hasan b. Abdûlmelik b. Mu-
 hammed b. Yusuf 51
 Hasan el-Basri 63
 Hasen b. Ziyâd el-Lü'lûî 65
 Hassan b. Atiyye 28
 Herevî 23
 Hermetik kültür 22
 hevâ 15, 27, 34, 59, 64, 84
 hikmet 28
 hilâf 12
 hudûs 37
 hurâfe 11
 Huzeyfe b. el-Yeman 63

İ

İbn Akîl 13, 23, 25, 36, 37, 38,
 47, 49, 50, 52, 57, 58,
 59, 60, 65, 68, 76, 77,
 80, 81, 82, 85, 87, 89, 91
 İbn Ebû Asrûn 11
 İbn Kayyim el-Cevziyye 23, 26
 İbn Kuteybe 23
 İbn Mende 23
 İbn Mes'ûd 62, 63
 İbn Sîrîn 30
 İbn Taberzed 50
 İbn Teymiyye 14, 23, 24, 26,
 29
 İbnu'l-Vezîr 23
 İbnü'l-Cevzî 11, 25
 İbnü'l-Haşşâb 11
 İbnü't-Tâc 11
 İbn Zafer 11
 icmâ 29, 38, 52, 55, 60, 66, 67,
 68, 89
 içtihat 15, 17, 57, 66

ilahi sıfatlar 35, 38
 ilhâd 75
 ilim 15, 17, 39
 ilk nesil 30
 ilm-i eser 60
 İmam Eş'arî 15, 16, 25, 26
 İmam Malik 20, 22, 32, 95
 İmam Şâfiî 21, 22, 28, 35, 59
 imâmu's-sünne 92
 iman 73, 79, 80
 imrar 70
 İmsâk 27
 inkâr 75
 İntisâr 52
 ircâ 16
 istidlâl 17, 32, 38
 istidlâl bi's-şâhid ale'l-gâib 38
 istinbat 17, 38
 istivâ 12, 33, 72, 78, 80
 istivânın keyfiyeti 32, 80
 itikad 12
 i'tizâl 50

K

kader 16, 32
 Kaderiyye 18, 31
 Kâdî Ebû Bekir Muhammed b.
 Abdülbâkî b. Muhammed
 el-Bezzâr 50
 kalpteki eğrilik 69
 Kâsimî 19
 Keff 27
 kelâm 7, 8, 9, 12, 13, 15, 20,
 22, 24, 25, 26, 28, 30,
 34, 35, 37, 87
 kelâmcılar 58, 59, 67, 70, 72,
 83, 84
 kelâm-ı lafzî 34, 35
 kelâm-ı nefisî 34
 kelâm ilmi 49
 kelâm karışıklığı 22
 kelâmulлах 21, 34, 38, 81
 kelîmulлах 38, 81

keramet 58
 keyfiyyet 56
 kıyas 25, 26, 30, 31
 Kur'an 12, 13, 15, 16, 27, 28,
 29, 35, 38, 88
 Kur'an'ın zahiri 21, 33
 Kur'an lafızlarına iman 73
 kutsallaştırmak 31
 Küfür 75

L

lafız 27, 38, 70
 Levh-i mahfuz 34
 literal yaklaşım 25

M

mahlûk 34, 35
 ma'kûlât 60
 Malik b. Enes 20, 32, 33, 35,
 55
 Ma'mer b. Râşid 55
 mana 27, 38, 70, 73, 74, 79
 Maniheist 22, 23, 31
 Mârîka 47
 mecaz 13, 20, 33
 Mecdüddîn İbn Teymiyye 29
 Mekke 11, 26
 Me'mun 23
 Mesrûk b. Ecdâ 30
 metafizik âlem 25
 mihne 23
 muhafazakâr 24, 26
 Muhammed Ali eş-Şevkânî 23
 Muhammed b. Abdülvehhâb
 23, 24
 Muhammed b. Abdürrezzak b.
 Ahmed b. Es-Sünnî 51
 Muhammed b. Ahmed b. Ha-
 san 51
 Muhammed b. el-Hasen 55
 Muhammed'in (Hz.) risâleti
 38, 67
 muhdes 34, 35, 92, 93, 94
 Musa 81, 82

Musa (Hz.) 19, 38
 mushaf 13, 35
 Musul 11
 Mu'tezile 18, 20, 21, 22, 23,
 25, 31, 34, 36, 50
 Mu'tezili 48
 Muvaffakuddin İbn Kudâme
 23, 26
 mübtedi' 34
 Mücessime 20, 31
 Mürcie 20
 Müşebbihe 20, 31
 müteahhirûn selefiyye 24
 mütekaddimûn selefiyye 24
 müteşâbih 27, 32, 33, 69
 müteşâbihât 16, 19, 20, 21,
 27, 28, 32, 33, 34, 35
 müteşâbihâtın te'vîli 19, 69
 mütevâtir 29, 77

N

Nablus 11
 nahiv 14
 nakil 30
 nakle 29
 naklî bilgi 29
 naklî delil 29
 namaz 38, 68
 nas 14, 15, 20, 25, 28
 nass 30
 nassı anlama ve yorumlama
 27, 32, 35
 nassın zahiri 33, 37
 nazar 15, 17, 32, 38, 66
 nefis 33

Ö

Ömer 62
 Ömer b. Abdülaziz 64
 Ömer (Hz.) 76

P

Peygamberin sünneti 28, 88

R

radikal 24
 ramazan orucu 38, 68
 râşit halifelerin sünneti 70
 râvî 55
 re'y 14, 15, 21, 30, 31, 72
 re'y ehli 15
 rezilet 47, 52
 risale 21
 rivayet 14, 17, 23, 27, 30, 38,
 39, 55, 56
 romantik tarih algısı 31
 ru'yetullah 21, 58

S-Ş

sahâbe 17, 27, 35, 38
 salihler 58
 salihlerin kerametleri 58
 sapkın 59, 68, 71, 80
 sapkınlık 36, 37
 Secezzi 82
 Sehl b. Abdullah et-Tusteri 94
 selef akidesi 11
 selef ittiba 60
 selefî anlayış 14
 Selefî anlayış 12
 selefî düşünce 18, 23, 24, 26
 selefî görüş 20
 selefiler 20
 selefilik 24, 25, 35
 Selef-i salih 15, 89, 92
 Selef-i salihîn 60, 61, 64, 68,
 73
 sıddîkler 28, 92, 96
 Sıfâtiyye 27
 sıfatlar 9, 16, 19, 21, 32, 35,
 38, 55, 56, 71, 77, 79, 85
 sıfatlara iman 71
 sıfatları inkâr 82
 sıfatları iptal 20
 Sıfatların keyfiyeti 56
 sıfatları te'vîl 52, 68
 Sırât-ı müstakim 94
 Süfyan b. Uyeyne 55

Süfyân es-Sevrî 33, 55, 58
 sükûn 16
 sükût 27, 55, 68, 73, 74, 75
 sünnet 11, 13, 15, 16, 21, 27,
 28, 29, 38, 57, 59, 64,
 70, 85
 sünni 22
 Şa'bî 30
 Şehristânî 32, 33
 şer'î ahkâm 38
 şer'î deliller 29
 Şerîf Ebû Ca'fer 36, 49, 50
 şey 19
 Şîa 22, 34
 Şîî irfancılığ 22, 31
 şiir 88, 89
 Şuayb (Hz.) 90

T

tâbiîn 17, 27, 35, 89
 tafrâ 16
 tahkîk 27
 Takdîs 27
 taklid 27, 37, 38, 60, 65, 66,
 67, 68
 tarih 12, 24
 tarihsel bağlam 22, 32
 tarihsel olanı "dinleştirmek"
 32
 tarih-üstü 23
 tasavvuf 11, 12, 31
 Tasdik 27
 ta'tîl 69, 70
 tavakkuf 17
 teccîm 12, 18, 19, 22, 37, 75,
 76, 77, 78, 85, 86
 tedvin 14, 15, 16, 17, 22, 31
 tefsîr 12, 14, 21, 24, 28, 55, 73,
 74
 Teftâzânî 17
 tekfir 48
 temsil 69, 75
 tenzih 18, 19, 27, 77
 tercüme hareketleri 23

teşbîh 12, 18, 19, 22, 27, 37,
69, 75, 76, 77, 78, 79,
85, 86

teşbîhi nefyetmek 85

tevatür 77

tevbe 37, 47, 48, 49, 50, 53, 68,
80, 87, 91

tevhit 16

te'vîl 12, 13, 17, 19, 20, 22, 25,
27, 30, 32, 33, 35, 37,
39, 52, 54, 55, 68, 69,
70, 71, 72, 73, 79

U

Ukberî 23

ulemâ-i râsihîn 28

ulûhiyet 21

usûlü'd-dîn 15

V

vahiy 28, 29

vech 33

Veki' 56

velîler 28

Y

yaratma 16, 19

yed 33

yeniden diriliş 16

yeni selefiyye 24

Yunan felsefesi 23

Z

zahir 32

zahirî mana 70

Zat-sıfat ilişkisi 19

Zekerıyya b. Adiy 56

zındık 34, 36, 49, 52, 60, 84

zındıklık 47, 50, 52

Züfer b. Huzeyl 65

تَحْرِيمُ النَّظَرِ فِي كُتُبِ الْكَلَامِ

موفق الدين ابن قدامة المقدسي

